

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV VĚD O UMĚNÍ A KULTUŘE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kostel sv. Jana Nepomuckého v Omleničce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Michal Šroněk, CSc.

Autor práce: Bc. Eva Haláčková

Studijní obor: Dějiny a filozofie umění

Ročník: 4.

2023

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů

V Českých Budějovicích, červenec 2023.....

Poděkování

Chtěla bych poděkovat na prvním místě panu docentu Michaelu Šroňkovi, CSC za odborné vedení mé diplomové práce, Mgr. Pavlu Šimákovi, administrátorovi Římskokatolické farnosti Kaplice, za poskytnutí písemných pramenů týkajících se kostela v Omleničce a za zpřístupnění objektu, PhDr. Pavle Stuchlé, historičce a badatelce o kostele sv. Jana Nepomuckého v Omleničce za poskytnutí cenných poznatků a své rodině a přátelům za podporu.

Bc. Eva Haláčková

Anotace

Studentka Eva Haláčková vypracuje diplomovou práci na téma Kostel sv. Jana Nepomuckého v Omleničce, v níž formou monografie pojedná o dějinách stavby tohoto objektu a jeho vnitřního vybavení. Bude se věnovat také osobě stavebníka, architektovi Michaelu Prunnerovi a jeho zázemí v Rakousku a zasadí stavbu omleničského kostela do kontextu jeho tvorby. Dále se bude věnovat bývalému i současnému vnitřnímu vybavení chrámu v souvislosti s děním v klášteře cisterciáků ve Vyšším Brodě. Součástí práce bude také kapitola pojednávající o kultu sv. Jana Nepomuckého a novostavbách nepomucenských kostelů v 1. polovině 18. století zejména v prostředí jižních Čech.

Klíčová slova: Baroko, kostel sv. Jana Nepomuckého, Johann Michael Prunner, jižní Čechy, Omlenička

Annotation

The student Eva Haláčková will prepare a diploma thesis on the topic Church of St. Jan Nepomucký in Omlenička, in which she will discuss the history of the construction of this building and its interior equipment in the form of a monograph. She will also focus on the person of the builder and his background in Austria, the architect Michael Prunner, and will place the construction of the Omlenice church in the context of his work. She will also focus on the former and current interior of the church in connection with what has been happening in the Cistercian monastery in Vyšší Brod. Part of the work will also be a chapter dealing with the cult of St. Jan Nepomucký and new buildings.

Keywords: Baroque, church of saint Jan Nepomucký, Johann Michael Prunner, Southbohemian region, Omlenička

Obsah

- 1) Úvod
- 2) Metodologický přístup a přehled literatury
- 3) Historický a umělecký kontext 1. poloviny 18. století
- 4) Šlechtický mecenát umění v českých zemích v době baroka
- 5) Jan Antonín František hrabě Nyz
- 6) Historie kostela sv. Jana Nepomuckého v Omleničce
- 7) Johann Michael Prunner
- 8) Exteriér kostela
- 9) Interiér kostela
- 10) Oltář sv. Jana Nepomuckého
- 11) Severní oltář Nejsvětějšího Srdce Páně
- 12) Jižní oltář Panny Marie Bolestné
- 13) Kult Panny Marie Bolestné
- 14) Kazatelna
- 15) Varhany
- 16) Nástěnné malby
- 17) Ostatní vybavení kostela
- 18) Závěr – zhodnocení kostela v Omleničce v kontextu jihočeského baroka
- 19) Seznam použitých pramenů a literatury
- 20) Obrazová příloha

1. Úvod

Za téma své diplomové práce jsem zvolila kostel zasvěcený sv. Janu Nepomuckému, původně Panně Marii Bolestné, nacházející se v obci Omlenička nedaleko města Kaplice¹. Danou památku lze z uměleckého a historického hlediska považovat za pozoruhodnou, avšak současně i málo známou sakrální stavbu z první poloviny 18. století. Tato skutečnost je dle mého názoru zapříčiněna jednak situováním stavby na odlehlém venkově, jednak společensko-kulturním vývojem celého regionu v předchozích desetiletích v průběhu 20. století. Právě nedostatečné povědomí odborné i laické veřejnosti o zde zmíněné památce bylo důvodem výběru mého tématu. Z výše uvedených okolností vyplývá i skromné množství odborné literatury, jež by se kostelem v Omleničce zabývala.

V následujících kapitolách si kladu za cíl představit kostel sv. Jana Nepomuckého v Omleničce z jeho umělecké i historické stránky. Budu se proto zabývat jeho exteriérem a interiérem z architektonického pohledu, sochařskou a malířskou výzdobou chrámového prostoru této památky a umělci, kteří se na její výzdobě podíleli. Samostatná kapitola bude dále věnována autorovi stavby, rakouskému architektovi Johannu Michaelovi Prunnerovi, v níž rozeberu nejen jeho působení v Omleničce, ale i život a dílo autora jako celek a zvláště jeho působení v rodném Rakousku.

Z historického hlediska práce přiblíží okolnosti doby vzniku památky, tedy situaci první poloviny 18. století, kdy v českých zemích pokračovala protireformace² a zároveň zde vzkvétalo barokní umění a kultura. K uvedené kultuře neodmyslitelně patřil kult Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého, jenž byl právě v této době kanonizován,³ díky čemuž kostel nese své současné zasvěcení. Nelze pochopitelně opomenout ani téma uměleckého mecenátu ze strany aristokracie v době baroka, kterému bude věnována čtvrtá kapitola, neboť stavebníkem omleničského kostela byl šlechtic Jan Antonín František Nütz z Wartenberka.⁴ Ve zmiňované čtvrté kapitole se pokusím shrnout ty nejvýznamnější osobnosti a jejich aktivity v éře baroka v českých zemích, z nichž konkrétně mezi těmi nejvýznamnějšími lze vyjmenovat kupříkladu Albrechta z Valdštejna jakožto průkopníka barokního mecenášství v Čechách⁵ nebo Františka Antonína Šporka, shodou okolností současníka objednavatele omleničského kostela hraběte Nütze z Wartenberka, který pro něj mohl představovat i určitý vzor a inspiraci ohledně aktivit na poli společenské a umělecké reprezentace, přestože hrabě Nütz nedosáhl ani zdaleka takového věhlasu jako F. A. Špork. S osobou zakladatele omleničského svatostánku a zároveň majitele přilehlého panství čtenáře blíže seznámím v páté kapitole. Rozsáhlý prostor bude věnován historickému vývoji statku Omlenička, který sahá až do období středověku, kdy ve vsi stála tvrz.⁶ Ta byla později představená na zámek, jehož historie je neodmyslitelně spjata se vznikem kostela pro tehdy nově zřízenou

1 <http://www.farnostkaplice.cz/OMLENICE.html> (vyhledáno 10. 2. 2021)

2 Vít Vlnas, *Sláva barokní Čechie: Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Národní galerie Praha 2001, s. 71.

3 Tamtéž, s. 68.

4 OMLENIČKA, 300. výročí kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého, leták, Římskokatolická farnost Kaplice, 2022.

5 Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík, *Barokní architektura v Čechách*, Praha Karolinum, 2015, s. 79.

6 Václav Hajer, *Kaplický poutník aneb Kaplickem ze všech stran*, Kulturní a informační centrum Kaplice, vydání druhé, 2012, s. 112.

samostatnou duchovní správu, která se oddělila od kaplické farnosti.⁷ Nebyl to však nijak jednoduchý proces, jak jej ještě více popíše kapitola věnovaná historii omlenického kostela, neboť ustanovování farnosti v Omleničce znamenalo několikaleté úsilí ze strany stavebníka hraběte Jana Františka Antonína směrem k arcibiskupské konzistoři v Praze. Z této doby se zachovala četná korespondence dokládající jednání majitele statku a jeho manželky s církevními úřady,⁸ na jehož konci vznikla farní jednotka fungující až do roku 1977, kdy z místní fary odešel poslední zde trvale pobývajícím duchovní správce a Omlenička se opět stala součástí farnosti v Kaplici, pod jejíž péčí spadá dodnes.⁹

Šestá a sedmá kapitola se zaměří podrobně na popis exteriéru a interiéru chrámové stavby. Pokusí se vystihnout zvláště ty prvky, které jsou typické pro Prunnerovo dílo, a zasadit je do širšího kontextu sakrální architektury 1. čtvrtiny 18. století. Dále se čtenáři obeznámí s vnitřním vybavením, které v průběhu času procházelo změnami díky zásahům pozdějších majitelů panství a místních duchovních správců, a to od 2. poloviny 18. století po smrti hraběte Nütze až do počátku 20. století. Na místě původních, dnes již zaniklých oltářů se nyní nacházejí ty, jež byly v 70. letech 19. století dovezeny z nedalekého cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě díky jeho vazbám na Omleničku,¹⁰ V kapitolách zpracovávajících tematiku oltářů představím jejich vzhled, původ, autory, ale i ikonografický program.

S tímto tématem úzce souvisí část práce o kultu Panny Marie Bolestné, které byl původně omlenický kostel zasvěcený, než ho nahradil tehdy široce oblíbený a prosazovaný kult mučedníka sv. Jana Nepomuckého, dnešního patrona stavby, nyní v chrámu znázorněného na obraze hlavního oltáře od F. O. Staubmanna.¹¹ Ve třinácté kapitole popíši ikonografii Panny Marie Bolestné, zobrazené na jižním oltáři a původ daného typu a v té následující zaměřím svoji pozornost na původ tohoto typu mariánského kultu a důvody jeho oblíbenosti u širokých vrstev katolicky věřících tehdejší společnosti, zejména nemocných prosících za uzdravení.¹² Kult Panny Marie Bolestné úzce souvisí s tématem barokní zbožnosti, na kterou jakožto svébytný duchovní a kulturní jev dané historické epochy se uvedená kapitola zaměří.

Z vnitřního vybavení kostela nebude opomenuta ani kazatelna se zvláštním zřetelem na erbovní znaky, reprezentující majitele omlenického panství.¹³ Zároveň bude představen i řezbář Johann Ferdinand Robatz, psaný též Rapotz, jenž zanechal stopy svého plodného uměleckého působení kromě Omleničky i na dalších místech jižních Čech.¹⁴ Mimo kazatelnu

⁷ Arcibiskupská konzistoř v Praze vyjímá obyvatelstvo statku Omlenička z farnosti Kaplice a zřizuje pro ně vlastní duchovní správu dne 12. dubna 1715. SOA T, VS Nové hrady, inv. č. 3102, kart. 624.

⁸ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenice*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 168–184.

⁹ Pavla Stuchlá, *Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice*, Setkání říjen 2022/ ročník XXXII., s. 19.

¹⁰ <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 5. 5. 2023), s. 4.

¹¹ Antonín Cechner, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Kaplickém*, Praha 1921, s. 208.

¹² Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenice*, Zlatá stezka 23/1, 2016, s. 158.

¹³ Antonín Cechner, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Kaplickém*, Praha 1921, s. 208–209.

¹⁴ Michal Šroněk- Kateřina Horníčková -Jan Ivanega, *Zbožnost, účelnost, reprezentace: Zařizování kostelů na schwarzenberských panstvích v 17. a 18. století*, Jihočeská univerzita 2020, s. 51.

bude pozornost věnována i ostatním součástem mobiliáře, především křtitelnici, varhanám, zvonům a drobnějším předmětům, sloužících pro bohoslužebné účely.

Předmětem samostatné části práce bude také malířská výzdoba chrámového prostoru, které se soustředí hlavně na malby v klenbě lodi, presbytáře a v štukových polích pocházející z ruky rakouského malíře Petera Helmingera z Attnangu – Puchheimu a pořízené zde teprve až ve 20. letech 20. století, jak o tom zevrubně informují záznamy z omlenické farní kroniky.¹⁵ Také o tvorbě P. Helmingera z Attnangu se více rozepíše kapitola věnovaná malířské výzdobě kostela sv. Jana Nepomuckého v Omleničce, neboť jmenovaný umělec byl činný i na jiném místě nedalekého okolí Omleničky, a to konkrétně v Blansku u Kaplice, kde v tamním kostele sv. Jiří zhotovil také výmalbu interiéru, o čemž jsem se podrobněji zmínila i ve své bakalářské práci na téma kostela sv. Jiří v Blansku u Kaplice.¹⁶

V závěru diplomové práce se pokusím celistvě zhodnotit kostel sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné po jeho architektonické, výtvarné a historické stránce a zasadit jej do širšího kontextu jihočeských sakrálních staveb z období baroka, především pak vrcholného baroka 1. poloviny 18. století, současníků omlenického svatostánku. Porovnáám je z hlediska společných prvků, jejich historického vývoje, umělecko – historické hodnoty a krátce pojednám o jejich objednavatelích i tvůrcích. Ke konci práci obsáhnu i problematiku týkající se současného stavu památky, jejího bezprostředního okolí a shrnu jeho význam pro místní komunitu a region.

¹⁵ <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 5. 5. 2023), s. 23.

¹⁶ HALÁČKOVÁ, Eva. *Kostel sv. Jiří v Blansku u Kaplice: historie objektu a jeho vybavení* [online]. České Budějovice, 2018 [cit. 2023-06-18]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/i88dq8/>. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta.

2. Metodologický přístup a přehled literatury

Cílem této diplomové práce je vytvořit co nejobsáhlejší rozbor historického a uměleckohistorického vývoje omlenického kostela a zasadit jej do širšího kontextu českého baroka. Základním předpokladem pro výzkum daného objektu bylo shromáždění dostatečného množství relevantních pramenů, které se k němu váží. Prameny se v metodologii dějin umění rozdělují na primární, sekundární a terciární. Primárním pramenem pro můj výzkum byla stavba samotná, tedy kostel sv. Jana Nepomuckého, jeho architektonické provedení samotné, jednotlivé prvky typické pro dobu vzniku památky a v neposlední řadě jeho vnitřní výzdoba a mobiliář. Jako druhotný zdroj poznání historického a uměleckého vývoje slouží dobové písemné prameny. Do této kategorie se řadí především zápisy v místní farní kronice, zachované písemnosti z doby stavby a svěcení kostela, kupní smlouvy, a zvláště pak úřední listiny z doby ustanovování farnosti. Z nich nejvíce písemných materiálů týkající se šlechtického statku Omlenice a farnosti v Omleničce shromažďuje archiv cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě, někdejšího vlastníka omlenického statku a patrona zdejšího kostela. Důležitým materiálem během bádání se ukázala zvláště dochovaná písemná korespondence mezi stavebníkem kostela hrabětem Janem Antonínem Františkem Nützem z Wartenberka a pražskou arcibiskupskou konzistoří, které uchovává Národní archiv Praha. Posledním, terciárním pramenem je odborná historická, a především uměleckohistorická literatura. Jak se ale píše již v úvodní části, kostel sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné v Omleničce je málo známou architektonickou památkou, s čímž úzce souvisí také množství odborné literatury vztahující se k tomuto tématu. Historická literatura rozebírá politickou a společenskou situaci doby, ve které dílo vznikalo, protože jenom znalost širších okolností umožňuje jej správně pochopit. K tomu je mimo jiné potřebné orientovat se i v ikonologii a v ikonografii, díky níž může současný divák porozumět symbolům, které dílo obsahuje.

Základní informace o jednotlivých stavbách v českých zemích shrnují soupisy památek, z nichž konkrétně kostelu v Omleničce se věnují především díla Antonína Cechnera (1921)¹⁷ a Emanuela Pocheho (1978).¹⁸ Nejméně důležitou roli hrála odborná uměleckohistorická, ale i historická literatura shrnující informace o období baroka v českých zemích. Na prvním místě musím jmenovat knihu *Barokní architektura v Čechách* od trojice autorů Petra Macka, Richarda Biegela a Jakuba Bachtíka (2015), která se věnuje speciálně architektuře, ale také zároveň přibližuje barokní společnost a kulturu v českých zemích s důrazem na téma šlechtického mecenátu a politické situace dané doby. Kniha obsahuje i řadu kvalitních fotografií, které byly nápomocné při srovnávání nejvýznamnějších architektonických počínů barokního slohu se stavbou kostela v Omleničce. Stěžejní byly i další tituly přehledové literatury věnující se uměleckému, kulturnímu a společenskému kontextu období 17. a 18. století. Patří se například *Sláva barokní Čechie: Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století* (2001), kterou editoval Vít Vlnas. Již název publikace vypovídá, že je v ní obsaženo vše podstatné týkající se baroka v českých zemích, včetně jeho přijetí ze stran vědců a široké

¹⁷ Antonín Cechner, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu kaplickém*, Praha 1921, s. 205.

¹⁸ Emanuel Poche a kol: *Umělecké Čech. Sv. 2 (K–O)*. Praha 1978, s. 30–31

veřejnosti v osvícenství a v následujících obdobích 19. a 20. století.¹⁹ Z dalších titulů v oblasti bádání o umění českého baroka patří k nejdůležitějším přehledové *Dějiny českého výtvarného umění* (1989), a to konkrétně svazek druhý, věnující se umění raného novověku, z nich zásadní byl pro moji práci druhý díl tohoto svazku s obsáhlým pojednáním o vývoji českého výtvarného umění první poloviny 18. století, kam časově spadá i vznik kostela v Omleničce. Výhodou této knihy je, že se zabývá pouze výtvarným uměním dané epochy jako takovým a jeho autory, ale již prakticky opomíjí historické souvislosti, které vznik děl a život jejich tvůrců provázely.

Z další odborné literatury pojednávající o všeobecném kontextu českých zemí v době baroka jsou *Velké dějiny zemí Koruny české*, a to svazek VIII. (2007) a IX. (2011), který podává ucelené a zevrubné informace o období 17. a 1. poloviny 18. století. Kromě titulů věnujících se politické historii a vývojem výtvarného umění dané epochy, hrály důležitou roli v průběhu bádání zvláště publikace specializující se na ideologickou a náboženskou stránku českého baroka. Do této skupiny se řadí kupříkladu *Obracení Čech na víru aneb rekatolizace po dobrém a po zlém* (2011) od amerického historika a znalce českých dějin Howarda Louthana, který v této knize zaměřuje pozornost na specifické fenomény pobělohorského období českých dějin, které měly zásadní vliv mimo jiné i na výtvarné umění období 17. století a 1. polovinu 18. století. Ze starších titulů mohu jmenovat *České baroko* (1941) od Zdenka Kalisty, který v této knize zabývá ideologickým pozadím baroka, které se otisklo v dobové literatuře ale i ve výtvarném umění, kdy základní myšlenkou byla, jak o sám zde píše, touha „poznat Boha skrze tento svět.“²⁰ Výhradně náboženský kontext doby 17. a 18. století probírá Jiří Mikulec ve své publikaci vydané roku 2013 z názvem *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, která čtenářům zevrubně ale zároveň přístupnou formou i pro laiky představuje úlohu náboženství a katolické církve při formování společnosti, výtvarného umění a jeho vliv na každodenní život lidí v období rekatolizace. Informace ze zmíněných titulů skvěle sloužili při uchopování významů, které kostel v Omleničce a jeho výzdoba nesou a vedly k lepšimu porozumění duchovních pohnutek jeho mecenášů hraběcích manželů Nützových z Wartenberka během úsilí při zakládání nové farnosti, která vyvrcholilo zbudováním a vysvěcením nynějšího kostela sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné.

K tématu titulárních světců a patronů kostela, kterými jsou Panna Maria Bolestná a sv. Jan Nepomucký se ukázaly jako vhodné publikace zvláště *Jan Nepomucký, česká legenda* (2013) Víta Vlnase zevrubně probírající život tohoto v baroku nesmírně populárního světce a vysvětlující vývoj jeho kultu v pobělohorských Čechách. Pro uchopení tématu kultu sv. Jana Nepomuckého byly zásadní i již zde zmiňované publikace od H. Louthana a Jiřího Mikulce. Také k tématu mariánské zbožnosti, ke které patří i kult Panny Marie Bolestné, se vyjadřují tito jmenovaní autoři.

Pro téma šlechtického mecenátu v době baroka všeobecně jsem čerpala především ty nejdůležitější poznatky především z knihy *Barokní architektura v Čechách, Sláva barokní Čechie, Velké dějiny zemí Koruny české* a v menší míře i *Dějiny českého výtvarného umění*.

¹⁹ Vít Vlnas, *Druhý život baroka v Čechách: Sláva barokní Čechie, stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. Století*, Praha: Národní galerie Praha, 2001. s. 13.

²⁰ Viz. Kalista, pozn. 54.

V případě konkrétních osobností nebo děl v oblasti šlechtického mecenátu byly zásadní dva tituly a to *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách* (2003) od Pavla Preisse, jenž je monografií významného současníka kostela v Omleničce hraběte Nütze z Wartenberka východočeského aristokrata Františka Antonína Šporka. Dále jsem do této oblasti zařadila monografii pojednávající o významném příkladu šlechtického mecenátu z oblasti architektury a to *Zámek Trója u Prahy* vydanou v roce 2000, kterou vypracovala dvojice autorů specializujících se na české barokní umění Pavel Preiss a Mojmír Horyna. Protože architektem omlenického kostela byl významný tvůrce z rakouského Podunají z doby vrcholného baroka Johann Michael Prunner z Lince, bylo potřebné k této jistě pozoruhodné umělecké osobnosti najít odpovídající literární prameny. Jako zásadní se zde ukázala monografie jednoduše nazvaná *Johann Michael Prunner* (1960) od rakouského badatele Bruna Grimschitze, jež se obsírně zabývá životem a především tvorbou autora omlenického chrámu a obsahuje rozsáhlou obrazovou přílohu, která byla nesmírně potřebná pro srovnávání kostela sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné a hledání shodných rysů v Prunnerově celkové tvorbě. Dále jsem pro získávání poznatků o Johannu Michaelu Prunnerovi použila informace z článku dalšího rakouského badatele z druhé poloviny 20. století Wilhelma George Rizziho z odborného periodika *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* z roku 1972 s názvem *Zur Sakralarchitektur Johann Michael Prunners* a z *Encyklopedie architektů, stavitelů a kameníků v Čechách* (2004), kterou editoval Pavel Vlček.

Ale přímo k historii, stavebnímu a uměleckému vývoji jsem jako nezbytné zdroje zhodnotila vydané výsledky bádání jihočeské historičky Pavly Stuchlé vypracované u příležitosti oslav 300. výročí kostela sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné v roce 2022. Nejdůležitější z nich byl spis *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739)*, v němž autorka shromáždila všechny podstatné informace týkající se vzniku samostatné farní správy v Omleničce, jejích zakladatelích a s ní související stavby dnešního kostela. Dále jsem využila během svého bádání i letáky od jmenované autorky vydané Římskokatolickou farností v Kaplici shrnující v kostce základní informace o historii kostela a jeho vnitřního vybavení a v neposlední řadě i nahrávku přednášky u příležitosti oslav 300. výročí omlenického kostela, kterou mi zapůjčil duchovní správce kaplické farnosti a zároveň i Omleničky P. Pavel Šimák. V této přednášce zazněly takřka všechny důležité skutečnosti ohledně historie kostela a jeho vybavení, které zde ale byly probírány podrobněji než v prvně uvedeném spisku. Pro širší souvislosti vzniku omlenického kostela, který úzce souvisel se zdejším zámekem a lázněmi byly vhodné vlastivědné publikace od Stanislava Burachoviče a Stanislava Wiesera *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (2001), *Hrady zámky tvrze Království českého* od Augusta Sedláčka a *Kaplický poutník aneb Kaplickem ze všech stran* od Václava Hajera a vydanou Kulturním a informačním centrem v Kaplici.

3. Historický a umělecký kontext 1. poloviny 18. století

Období 1. poloviny 18. století v českých zemích, potažmo v habsburské monarchii, se neslo v duchu pokračující protireformace, která započala v období po bitvě na Bílé Hoře.²¹ Značná část obyvatelstva českých zemí se dosud hlásila k nekatolickému vyznání. V průběhu 17. století zde museli všichni buď předstoupit na katolickou víru, nebo emigrovat. České země vlivem takovýchto neblahých okolností přišly i o některé významné osobnosti, jako byli kupříkladu „učitel národů“ Jan Ámos Komenský²² či grafik Václav Hollar.²³ Nucená změna vyznání podle hesla „Čí země, toho náboženství.“ se týkala také aristokracie.²⁴ Řada protestantských českých rodů odešla do ciziny a jejich místa začala zaplňovat šlechta nová, tedy katolická, přicházející z různých zemí Evropy.²⁵ V této době ve 20. letech 17. století bylo císařem Ferdinandem II. zavedeno Obnovené zřízení zemské, které právně upevnilo habsburský absolutismus v Čechách a na Moravě, katolictví jako jedinou povolenou konfesi a zavedení němčiny jako úředního jazyka v českých zemích rovnoprávného s češtinou.²⁶

Politické a společenské změny započaté bitvou na Bílé Hoře v roce 1620 a pokračující po skončení třicetileté války v roce 1648 ovlivnily také architekturu a výtvarné umění jako celek.²⁷ Do českých zemí si začíná „razit cestu“ barokní sloh pocházející z Itálie, kde se zrodil již v 16. století v souvislosti s Tridentským koncilem.²⁸ V tomto období nastává velký rozkvět stavební činnosti po dlouhém útlumu zapříčiněném válečnými událostmi. Za mecenáše umění a architektury platí především církev a šlechta dbající na svou okázalou reprezentaci. Architekti a řemeslníci jsou ve druhé polovině 17. století, tedy v rané fázi baroka, především italského původu.²⁹ Z těch nejvýznamnějších, kteří zde působili, lze jmenovat kupříkladu Andrea Spezzu, Nicola Sebregondiho, Giovanniho Pieroniho, Carla Luraga, nebo Francesca Carratiho.³⁰ Kromě italských umělců se v českém prostředí prosadil ještě například Francouz Jean Babtista Mathey v samém závěru 17. století.³¹ Až teprve na začátku 18. věku, v době, kdy baroko přechází již do své vrcholné fáze, zde najdeme také bavorské architekty, a to

²¹ Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v Českých zemích*, Grada, 2013, s. 11.

²² Vít Vlnas, *Sláva barokní Čechie: Stati o umění, kultuře a společnosti 17. A 18. století*, Praha: Národní galerie 2001, s. 64.

²³ Michal Šroněk, *Dějiny českého výtvarného umění /Díl/II/1, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 326-327.

²⁴ Ivana Čornejová – Jiří Kaše - Jiří Mikulec - Vít Vlnas, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek VIII. 1618-1683, Paseka 2008, s. 90-91.

²⁵ Ivana Čornejová Kaše - Jiří Kaše – Jiří Mikulec – Vít Vlnas, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek VIII. 1618-1683, Paseka 2008, s. 249-250.

²⁶ Howard Louthan, *Obracení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 24–25.

²⁷ Věra Naňová, *Dějiny českého výtvarného umění, /Díl/II/1, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 249.

²⁸ Pavel Bělina – Jiří Kaše-Jiří Mikulec-Irena Veselá-Vít Vlnas, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek VIII. 1683-1740, Paseka 2011, s. 398.

²⁹ Věra Naňová, *Dějiny českého výtvarného umění, /Díl/II/1, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 249.

³⁰ Věra Naňová, *Dějiny českého výtvarného umění, /Díl/II/1, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 250-257.

³¹ Tamtéž

Křištofa Dientzenhofera a zejména pak jeho syna Kiliána Ignáce Dientzenhofera.³² Z období vrcholného baroka nesmíme opomenout Jana Blažeje Santiniho Aichela.³³ Jako zástupce vídeňských architektů zde působil například Johann Bernard Fischer z Erlachu.³⁴ V závěru barokní epochy se proslavil i český František Maxmilián Kaňka.³⁵ Také malířství a sochařství po třicetileté válce zažívalo svůj nebývalý rozmach díky štědré podpoře ze strany církevních i šlechtických mecenášů. V době raného baroka nejvíce v českých zemích v malířství proslul Karel Škréta,³⁶ nebo již v předchozí kapitole zmíněný emigrant Václav Hollar.³⁷ Později ke sklonku 17. a počátku 18. věku se objevily osobnosti, jako byli kupříkladu portrétista Jan Kupecký,³⁸ Petr Brandl,³⁹ nebo mistr v oboru freskové malby Václav Vavřinec Reindl.⁴⁰ V období poloviny 18. století, na rozhraní pozdního baroka a rokoka se prosadil zvláště František Xaver Palko.⁴¹ Na poli sochařské tvorby v počátcích barokního slohu přichází Jan Jiří Bendl, známý především díky realizaci mariánského sloupu Panny Marie Imaculaty na Staroměstském náměstí v Praze z roku 1650.⁴² V období vrcholné fáze baroka, v 1. čtvrtině 18. století se v Čechách nejvíce proslavili Ferdinand Maxmilián Brokoff a Matyáš Bernard Braun.⁴³

Jak se uvádí na počátku této kapitoly, podpora stavebních a uměleckých aktivit v českých zemích v době baroka byla především záležitostí církve a šlechty. V církevním prostředí tvořili výraznou skupinu objednavatelů staveb a dalších uměleckých děl řády.⁴⁴ Nejvlivnějším z nich byli jezuité, kteří působili v českých zemích již od poloviny 16. století⁴⁵ a zde si nechávali stavět koleje, z nich největšího věhlasu dosáhla jezuitská kolej v pražském Klementinu.⁴⁶ Dalším významným novověkým církevním řádem, který v českých zemích rozvíjel ve stejné době stavební činnost, byli kapucíni, působící například při pražské Loretě.⁴⁷ V první polovině 18. století zažívají svůj kulturní a hospodářský rozmach také řeholní společnosti, jejichž

³² Petr Macek - Biegel, Richard, Bachtík, Petr, *Barokní architektura v Čechách*, Praha Karolinum 2015, s.

³³ Taťána Petrasová - Rostislav Švácha, *Dějiny umění v českých zemích 800-2000*, Praha 2017, s. 534-535.

³⁴ Věra Naňková *Dějiny českého výtvarného umění /Díl I/II,2/, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 423.

³⁵ Taťána Petrasová- Rostislav Švácha, Rostislav, *Dějiny umění v českých zemích 800-2000*, Praha 2017, s. 363.

³⁶ Michal Šroněk, *Dějiny českého výtvarného umění /Díl I/II,2/, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 328-329.

³⁷ Michal Šroněk, *Dějiny českého výtvarného umění /Díl I/II,2/, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 327.

³⁸ Pavel Preiss, *Dějiny českého výtvarného umění /Díl I/II,2/, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 588-589.

³⁹ Taťána Petrasová - Švácha, Rostislav, *Dějiny umění v českých zemích 800-2000*, Praha 2017, s. 362-363.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Pavel Preiss, *Dějiny českého výtvarného umění /Díl I/II,2/, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 751.

⁴² Howard Louthan, *Obracení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 156.

⁴³ Oldřich J. Blažíček, J. Oldřich, *Dějiny českého výtvarného umění /Díl I/II,2/, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 481.

⁴⁴ Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v Českých zemích*, Grada, 2013, s. 81.

⁴⁵ Petrasová, Taťána, Švácha, Rostislav, *Dějiny umění v českých zemích 800-2000*, Praha 2017, s. 347.

⁴⁶ Naňková, Věra, *Dějiny českého výtvarného umění, /Díl/II/1, Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha: Academia 1989, s. 255.

⁴⁷ Petr Macek - Richard Biegel - Petr Bachtík, *Barokní architektura v Čechách*, Praha: Karolinum 2015, s. 102-103.

původ sahá již do období středověku. Řadí se mezi ně hlavně cisterciáci, benediktini, dominikáni nebo premonstráti.⁴⁸ Katolická církev užívala výtvarného umění jako jeden z nástrojů k získávání duší prostých věřících, z nichž mnozí byli ještě donedávna protestanty.⁴⁹

Oslavná nádhera barokních chrámů měla člověka uchvátit a také mu měla pomoci srozumitelných obrazů i soch Krista, Nejsvětější Trojice, Panny Marie a svatých přiblížit katolickou věrouku. Sakrální stavby z doby baroka zhusta svým zasvěcením dokládají silně prosazovaný kult Panny Marie⁵⁰ a tehdy nový kult českého mučedníka sv. Jana Nepomuckého,⁵¹ jak to názorně ukazuje i příklad kostela v Omleničce, který pochází právě z období 1. poloviny 18. století.⁵² Důležitou funkcí sakrálního umění bylo především umožnit soudobému člověku, poznání Boha skrze tento svět.⁵³

V této době již baroko v českých zemích dosahuje svého vrcholu. Dosavadní uměřené a klidné architektonické tvarosloví 17. století se na počátku století nadcházejícího mění ve prospěch radikálního baroka s typickým expresivním pojetím architektury. Křivky staveb se více rozvlňují a přibývá konvexních i konkávních prvků. Výtvarný projev se zaměřuje stále důrazněji na city diváka.⁵⁴ Také malířství a sochařství nabývají stále více na určitém divadelním pojetí pomocí kontrastů světla a stínů, teatrálního zobrazování často doplněné rozevlátou draperií, jak názorně lze vidět zvláště v dílech sochaře Matyáše Bernarda Brauna.⁵⁵

Na přelomu 17. a 18. věku jsou nejvýznamnějšími podporovateli architektury a výtvarného umění obecně stále ještě církve a šlechta, kteří v této době disponují značnými finančními prostředky především díky lepší hospodářské situaci, než jaká vládla v předchozích desetiletích krátce po skončení třicetileté války. K rozvoji stavebnictví také napomáhala skutečnost, že zmíněné skupiny mecenášů získávaly dostatek stavebního materiálu ze svých panství a měly k dispozici velké množství pracovníků z řad poddaných, kteří se podíleli na stavebních činnostech v rámci svých robotních povinností.⁵⁶ Bylo to také období z politického hlediska relativně klidné a stabilní, protože již pominuly mnohaleté vleklé války s Turky po porážce Osmanské říše při druhém obléhání Vídně z roku 1683.⁵⁷ Ve druhém desetiletí 18. věku odešla další ničivá hrozba celé tehdejší společnosti a to poslední velká morová epidemie v českých zemích z roku 1713.⁵⁸ Všechny uvedené faktory v době největšího

48 https://is.muni.cz/el/ped/jaro2008/De2BP_ORNO/um/CIRKEVNICH_RADY_V.pdf. (vyhledáno 1.9.2021)

49 Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v Českých zemích*, Grada, 2013, s. 55.

50 Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v Českých zemích*, Grada, 2013, s. 81.

51 Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 205.

52 Poche, Emanuel a kol., *Umělecké památky čech. Sv. 2(U–O)*. Praha 1978, s. 30-31.

53 Kalista, Zdeněk, *České baroko*, Praha 1941, s. 9.

54 Petr Macek-Jakub Bachtík-Richard Biegel, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 205.

55 Petrasová, Taťána, Švácha, Rostislav, *Dějiny umění v Českých zemích 800-2000*, Praha 2017, s. 547.

56 Naňková, Věra, *Dějiny českého výtvarného umění, Díl/II/2*, Od počátku renesance do závěru baroka, Praha: Academia 1989, s.390.

57 Čornejová, Ivana, Kaše, Jiří, Mikulec, Jiří, Vlnas, Vít, *Velké dějiny země Koruny české, svazek VIII., 1618-1683*, s. 208.

58 Louthan, Howard, *Obracení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 218-219.

mocenského vrcholu habsburské monarchie umožnily rozkvět hospodářství a s ním v ruku v ruce jdoucí podporu architektury a výtvarného umění.⁵⁹ Právě ve zmiňovaném období končícího 17. století, počátku 18. století až zhruba do jeho poloviny vyrůstají po celém území zemí Koruny české velkolepé architektonické projekty, jež se každému čtenáři nejspíše vybaví mezi prvními v souvislosti s tuzemským barokem. Ze sakrálních staveb vynikají zvláště díla výše zmíněné dvojice Krištofa a Kiliána Ignáce Dietzenhoferů, mezi nimi však jejich nejvýraznější společný počín, kterým je chrám sv. Mikuláše v Praze na Malé Straně.⁶⁰ V jihočeském prostředí zanechal mladší z nich, Kilián Ignác svoji stopu v podobě kostela Panny Marie Bolestné na Dobré vodě u Českých Budějovic.⁶¹ V 1. čtvrtině 18. věku nastupuje také architekt severoitalského původu Giovanni Batista Alliprandi, jehož nejvíce proslavil stavební komplex v Kuksu, zbudovaný z popudu jednoho z největších podporovatelů umění vrcholně barokní éry u nás Františka Antonína hraběte Šporka, nebo zámek ve Veltrusích.⁶² Podivuhodnou osobností na poli vrcholně barokní české architektury se stal Jan Blažej Santini Aichel, vymykající se originálním spojením barokních a gotických prvků, pro kterou získal jeho styl přívěsk barokní gotika a vyniká mezi nimi na prvním místě kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře u Žďáru nad Sázavou,⁶³ nebo přestavba původně středověkého kláštera cisterciáků v Sedlci u Kutné Hory.⁶⁴ Právě zhruba do této doby největšího rozkvětu tzv. parukového a copového slohu (jak je barok nazýván v 19. století národními obrozenci)⁶⁵ spadá i působení autora návrhu kostela v Omleničce, Johanna Michaela Prunnera. Tehdy již barokní sloh v českém prostředí zásluhou výše jmenovaných umělců zdomácněl a zapustil hluboké kořeny ve městech i ve venkovských oblastech, která zvelebil a dodal jejich veřejným prostranstvím jedinečný půvab a základ jejich dnešní podoby⁶⁶ nejen díky architektuře, ale i množstvím soch, mariánských a morových sloupů, kapliček, křížových cest apod.⁶⁷

Na sklonku 1. poloviny 18. století, kdy na habsburský trůn po skonu posledního mužského potomka rodu císaře Karla VI., usedá Marie Terezie,⁶⁸ baroko postupně přechází do své pozdní fáze a objevuje se zde již hravé rokoko pocházející z Francie doby vlády Ludvíka XV., jedná se ale spíše pouze o ornamentální sloh, uplatňující se především v užitém umění, nábytkářství, módě apod. Do architektury pronikl jenom výjimečně.⁶⁹ Spolu s uměleckým slohem se pomalu ale jistě proměňuje i sama společnost, protože nastupuje již epocha nová,

⁵⁹ Vlnas, Vít, *Sláva barokní Čechie, stati o umění a společnosti 17. a 18. století*, Národní galerie 2001, s. 98.

⁶⁰ Vlnas, Vít: *Sláva barokní Čechie: Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Národní galerie 2001, s. 112.

⁶¹ Petr Macek, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum, 2015, s. 448–449.

⁶² Petr Macek, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum, 2015, s. 619–620.

⁶³ Vlnas, Vít, *Sláva barokní Čechie: Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Národní galerie 2001, s. 87.

⁶⁴ Naňková, Věra, *Dějiny českého výtvarného umění, /díl II/2/, Od počátku renesance do závěru baroka*, *Academia* 1989, s. 414–415.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Vlnas, Vít, *Sláva barokní Čechie: Stati o umění a společnosti 17. a 18. století*, Národní galerie 2001, s. 78.

⁶⁷ Howard Louthan, *Obracení Čech na víru aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 172.

⁶⁸ Petr Macek, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum, 2015, s. 501.

⁶⁹ Petrasová, Taťána, Švácha, Rostislav, *Dějiny umění v českých zemích 800–2000*, Ústav dějin umění 2017, s. 586.

nazývaná osvícenství nebo také jako „věk rozumu“.⁷⁰ Zatímco baroko pojímalo pozemský život jenom jako pouť do života věčného a měřítkem všech věcí byl Bůh, oproti kterému se měl člověk cítit nepatrný, osvícenství začalo klást do středu pozornosti člověka a veškerý svět.⁷¹ Na tyto nové ideové vlivy reaguje i architektura, která se stává uměřenější a již si tolik nepotrpí na monumentálnost a okázalost. Nastává období klasicismu. Z této doby pochází například stavební úpravy Pražského Hradu pod vedením architekta Nicola Paccasiniho nebo Ústav šlechticů.⁷² Barokní tvarosloví ale přetrvává až hluboko do 19. století v lidových vrstvách, které jej osvojily díky svým zkušenostem získanými během prací na významných stavebních zakázkách a díky silnému, dlouho přetrvávajícímu vlivu barokní kultury a ve venkovském prostředí se proto můžeme dodnes zhusta setkat s architekturou, pro kterou se ujal pojem „selské baroko“, pocházející hlavně z poloviny 19. století.⁷³ Z nich lze vyjmenovat na prvním místě soubor selských stavení v jihočeských Hološovicích,⁷⁴ zapsaném jako památka Světového kulturního dědictví UNESCO.⁷⁵

Zhruba od osvícenství až do dnes převládá v obecném povědomí široké veřejnosti představa baroka jako doby temna, a to se obzvláště týče právě 1. poloviny 18. století mimo jiné zásluhou slavného románu spisovatele a historika Aloise Jiráska *Temno* (1915)⁷⁶, který o období vrcholného baroka a zároveň vrcholného rekatolizačního úsilí vypráví⁷⁷ a díky němuž se nechvalně proslulým symbolem dané historické epochy stala postava jezuita P. Antonína Koniáše (1691–1760)⁷⁸, coby horlivého bojovníka za obrácení těch, jež nepatřili k oné jediné povolené konfesi.⁷⁹ Avšak baroko bylo údobím plné kontrastů, světla i stínu, které se odrážejí zvláště měrou ve výtvarném umění. Je to období přísné a mnohdy dokonce násilné protireformace, utužování nevolnictví a panovnického absolutismu ze strany jedné a zároveň obdobím zrodu mnoha velkorysých počínů z oblasti výtvarného umění, hudby a literatury na straně druhé. Byla to epocha, která si přímo libovala v pompézních slavnostech, jak to ostatně dokládají i události při příležitosti svatořečení sv. Jana Nepomuckého v roce 1729.⁸⁰ Baroko bylo obdobím nejvíce formující ráz naší krajiny a vtisklo svoji nezapomenutelnou podobu městům a venkovským oblastem po celém území tehdejší habsburské monarchie včetně zemí Koruny české.⁸¹

⁷⁰ Tinková, Daniela, *Osvícenství v českých zemích I., formování moderního státu (1740-1792)*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2022, s. 24 – 25.

⁷¹ <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Osv%C3%ADcenstv%C3%AD> (vyhledáno 19. 6. 2023)

⁷² Macek, Petr, Bachtík, Jakub, Biegel, Richard, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 517-519.

⁷³ Macek, Petr *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 587–588.

⁷⁴ In ibidem.

⁷⁵ <https://www.holasovice.eu/>, (vyhledáno 14. 7. 2023)

⁷⁶ Vlnas, Vít, *Sláva barokní Čechie, Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Národní galerie 2001, s. 32–33.

⁷⁷ In ibidem.

⁷⁸ Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v Českých zemích*, Grada, 2013, s. 388.

⁷⁹ Howard, Louthan, *Obrácení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 202.

⁸⁰ Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v Českých zemích*, Grada, 2013, s. 81.

⁸¹ Vít Vlnas, *Sláva barokní Čechie, stati o umění, kultuře a společnosti 17. A 18. století*, Praha: Národní galerie 2001, s. 78.

4. Šlechtický mecenát umění v českých zemích v době baroka

V pobělohorském období platila za výrazné podporovatele architektury a výtvarného umění jako takového především církev a aristokracie. Šlechta, často nově příchozí ze zahraničí, si zakládala na okázalém vnějškovém vyjádření své moci a bohatství. K budování společenské prestiže si nechávala stavět honosná sídla, ať už to byly městské paláce, nebo zámky spolu s velkoryse pojatou zahradní architekturou. Neméně důležitou roli v oblasti reprezentace hrálo také sběratelství uměleckých děl, jehož kořeny pocházejí ještě z období renesance a humanismu, zejména díky někdejší sbírkám Rudolfa II.⁸² Za účelem poznání kultury a umění mladí aristokraté absolvovali kavalírské cesty.⁸³ Ještě během třicetileté války se stal na poli uměleckého mecenátu nejvíce činným generalissimus císařských vojsk, vévoda meklenburský a frýdlantský Albrecht z Valdštejna (24. 9. 1583 Heřmanice u Jaroměře-25. 2. 1634 Cheb)⁸⁴, který se zasloužil o výstavbu řady architektonických skvostů počínajícího barokního slohu v Čechách. Z nich je třeba na prvním místě jmenovat valdštejnský palác s proslulou jízdárnou.⁸⁵ Významná je i Valdštejnova podpora stavebního rozvoje Jičína ve 30. letech 17. století pod vedením architekta Nicola Sebregondiho.⁸⁶ Na druhém místě nesmíme v souvislosti se šlechtickým mecenátem zapomenout ani na významné rody, které v letech krátce po skončení třicetileté války se výraznou měrou zasloužily o vznik mnoha profánních i sakrálních děl, případně o zbarokizování těch již stávajících. Mezi nimi je třeba jmenovat rod Lobkoviců, kteří sponzorovali stavbu loretánské kaple v Praze na Hradčanech.⁸⁷ Na Moravě v oblasti podpory umění v stejné době působily například rody Dichtrištejnů v Mikulově, kteří zde nechali vystavět první loretánskou kapli v zemích Koruny české již v roce 1624 navržené Giovannim Giacometem Tencallou.⁸⁸ Žerotínové na severní Moravě a ve Slezsku, kteří se zde zasloužili například výstavbu barokní zahrady u zámku ve Velkých Losinách a zbarokizování tamní zámecké kaple⁸⁹, nebo Lichtenštejnové⁹⁰, z nichž nejvíce proslul olomoucký biskup Karel Lichtenštejn de Castel Corne především díky velkorysé stavbě své rezidence v Kroměříži od architektů Filiberta Lucchese a Giovanniho Pietra Tencally z poloviny 17. století s přilehlou květnou zahradou a sbírkou uměleckých děl.⁹¹ Do jižních Čechách, v regionu, kde se nachází i Omlenička, v počátcích baroka přišly rody Eggenberků⁹² a Buqoyů⁹³, kteří se také zasloužily o vznik řady tamních architektonických a uměleckých skvostů, ať už sakrálního nebo profánního charakteru, z nichž prvně jmenovaný rod Eggenberků nechal například barokně

⁸² Pavel Bělina – Jiří Kaše – Jiří Mikulec – Irena Veselá – Vít Vlnas, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek IX. 1683-1740, Paseka 2011, s. 463.

⁸³ Pavel Bělina – Jiří Kaše – Jiří Mikulec – Irena Veselá – Vít Vlnas, *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek IX. 1683-1740, Paseka 2011, s. 457.

⁸⁴ (vyhledáno 16. 6. 2023)

⁸⁵ Petr Macek-Jakub Bachtík – Richard Biegel, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 79.

⁸⁶ Petr Macek – Jakub Bachtík – Richard Biegel, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 90.

⁸⁷ Louthan, Howard, *Obracení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 66-67.

⁸⁸ Petr Macek – Jakub Bachtík – Richard Biegel, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 113.

⁸⁹ VLKOVÁ, Markéta. Velké Losiny – žerotínský zámek v kontextu středoevropské renesanční architektury. Olomouc, 2018. bakalářská práce (Bc.). UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI. Filozofická fakulta, s. 38-39.

⁹⁰ Petr Macek – Jakub Bachtík – Richard Biegel, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 223.

⁹¹ Petr Macek – Jakub Bachtík – Richard Biegel, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 113.

⁹² Jan Županič – František Stellner – Michal Fiala, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2001. s. 340.

⁹³ August Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého*, díl III. str. 219.

upravit své nové sídlo na zámku v Českém Krumlově spolu s přilehlou zahradou a ze sakrálních staveb sponzorovali stavbu poutního místa s kaplí Panny Marie na Křížové hoře s přilehlými zastaveními křížové cesty⁹⁴, zatímco Buquoyové na Nových Hradech zavdali vznik kláštera servitů ve druhé polovině 17. století a pořídili barokní vybavení pro přilehlý farní a zároveň klášterní kostel sv. Petra a Pavla pocházející již z období gotiky a z profánních staveb vyniká kupříkladu jejich rodová rezidence na novohradském náměstí zbudovaná ještě během třicetileté války.⁹⁵

Dalším skvělým příkladem šlechtického mecenátu, tentokrát již z konce 17. století je rod Šternberků a jejich zámek Trója v Praze postavený podle návrhu Giovanniho Domenika Orsiho a Jeana Baptisty Matheye v letech 1678–1695 na objednávku Václava Vojtěcha ze Štenberka,⁹⁶ který reprezentuje klasicizující typ barokní architektury v Čechách.⁹⁷

Nejproslulejším mecenášem umění v českých zemích v éře vrcholného baroka, tedy v době, ze které pochází i kostel v Omleničce, z řad šlechty je František Antonín hrabě Špork,⁹⁸ známý především díky stavbě špitálu a zámku v Kuksu ve východních Čechách, ke kterému si přizval architekta Giovanniho Babbitu Alliprandiho⁹⁹, a kam povolal jednoho z nejvýznamnějších sochařů českého baroka Matyáše Bernarda Brauna, aby zde vytvořil soubor soch Ctností a Neřestí i Betlém u Kuksu.¹⁰⁰

V 1. polovině 18. století se i v jižních Čechách ještě stále rozvíjí umělecké a stavební aktivity z řad šlechty. Po vymření Eggenberků v roce 1719 přichází významný rakouský rod Schwarzenberků¹⁰¹, který podporoval například stavbu zámeckého divadla v Českém Krumlově¹⁰² a řadu projektů na svém panství, např. stavbu loveckého zámečku v Hluboké nad Vltavou.¹⁰³ Jejich určitým rivalem na poli umělecké a společenské reprezentace byli v téže době již výše zmínění Buquoyové sídlící na Nových Hradech. Jejich nejproslulejším počinem na počátku 18. století se stal poutní kostel Panny Marie Těšitelky na Dobré vodě u Nových hradů s bohatou interiérovou výzdobou a navržený dosud neznámým architektem,¹⁰⁴ poutní kostel Nejsvětější Trojice u Trhových Svinů¹⁰⁵ nebo z téže doby další poutní kostel Jména Panny Marie na Lomci u Vodňan z let 1699 - 1701¹⁰⁶ Právě do regionu spadajícího pod buquoyské dominium, ve kterém se nacházelo i Omleničce nejbližší město Kaplice s přilehlými vesnicemi,¹⁰⁷ přišli hraběcí manželé Jan Antonín František hrabě Nütz

⁹⁴ <http://encyklopedie.ckkrumlov.cz>. (vyhledáno 25. 7. 2023).

⁹⁵ Pavel Vlček – Petr Sommer – Dušan Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: LIBRI, 1997. s. 784.

⁹⁶ Vlček, Pavel, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Academia 2002, s. 409.

⁹⁷ Pavel Preiss, Mojmir Horyna, Pavel Zahradník, *Zámek Trója u Prahy: Dějiny, stavba, plastika a malba*, Paseka 2000, s. 90.

⁹⁸ Pavel Preiss, *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*, Praha 2003, s. 1.

⁹⁹ <https://braunuvbetlem.cz/cs/matyas-bernard-braun.html> (vyhledáno 16. 6. 2023)

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ Pavel Juřík, *Jihočeské dominium*. Praha: Libri, 2008, s. 448.

¹⁰² zamek-ceskykrumlov.cz (vyhledáno 25.7.2023)

¹⁰³ Viz. Macek, s. 489.

¹⁰⁴ , Věra Naňková, *Dějiny českého výtvarného umění, /díl II/2/, Od počátku renesance do závěru baroka*, Academia 1989, s. 412

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Viz. Naňková, s. 395.

¹⁰⁷ Václav Hajer, *Kaplický poutník aneb Kaplickem ze všech stran*, Kulturní a informační centrum Kaplice, s. 14.

z Wartenberka a Eva Františka Nützová rozená Spindlerová z Hoffeg. Přišli z hornorakouského sídelního města Welsu do jižních Čech na území nacházející se pod patronátem Buquoů. V letním sídle v Omleničce, které zde v roce 1707 zakoupili, existovaly proslulé lázně s léčivým pramenem, a proto si přáli, zřejmě po vzoru jiných urozených mecenášů své doby vytvořit zde reprezentativní kulturní a společenské centrum a mimo to mysleli především jako typičtí lidé barokní doby na spásu své duše a duše svých svěřených poddaných pro věčnost. Středem jejich zájmu proto byl kromě zvelebení zámku a rozšíření lázní především vznik svatostánku disponující řádnou farní fundací, který by na rozdíl od dosavadní zámecké kaple směl sloužit nejen pro majitele statku, jejich rodinu a služebnictvo, ale i pro jejich poddané a všechny poutníky, kteří by Omleničku navštívili.¹⁰⁸ Právě duchovní pohnutky kromě potřeby společenské sebeprezentace, vedly urozené mecenáše umění a architektury, manžele Nützovi nevyjímaje, k vybudování řady sakrálních staveb a zajištění jejich vhodné malířské a sochařské výzdoby ve všech regionech zemí Koruny české.

¹⁰⁸ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022 (audiozáznam přednášky).

5. Jan Antonín František hrabě Nütz

Objednavatelem omlenického kostela byl rakouský aristokrat Jan Antonín František hrabě Nütz z Wartenberka,¹⁰⁹ jenž v písemných pramenech své příjmení uvádí výhradně ve tvaru Nytz.¹¹⁰ Celé jeho jméno a titul znělo „Jan Antonín František Josef hrabě Nytz von und zu Wartenburg, též pán na Oberberghamu, Schwarzgrabu, Pichlwangu a posléze i na Omleničce, císařský rada a dvorní rada v Horních Rakousích nad Enží.“¹¹¹ Omlenický statek získal jako dědictví po své zesnulé manželce Evě Františce Nützové.¹¹² Majitelka omlenického panství Eva Františka hraběnka Nützová rozená Spindlerová von Hofegg, první manželka Jana Antonína Františka hraběte Nütze von und zu Wartenberg,¹¹³ byla původně pokládána za hlavní strůjkyň myšlenky vybudování nynějšího kostela Panny Marie Bolestné (sv. Jana Nepomuckého) v Omleničce, který měl nahradit předchozí zámeckou kapli, jak ještě uvede následující kapitola zpracovávající jeho historii. Nyní se ale ukazuje, že stejně důležitou roli v realizaci stavby sehrál i její choť Jan Antonín František,¹¹⁴ se kterým hraběnka Eva Františka uzavřela svůj v pořadí druhý a zároveň poslední sňatek¹¹⁵ po smrti prvního manžela Jana Felixe Brandtsteina z Opurka na Dražičkách a Červeném záhoří, zemřelém roku 1692.¹¹⁶ Protože však toto manželství zůstalo bezdětné, byl určen po hraběnkčině smrti v roce 1714 dědicem panství Omlenice právě Jan Antonín František Nütz.¹¹⁷

Hrabě Nütz (1668–1742)¹¹⁸ pocházel z významného hornorakouského rodu, který dosáhl šlechtického stavu v 16. století zásluhou Achaze z Nützu, ale někteří badatelé, jako například Josef Seifert, jeho počátek spatřuje již ve století patnáctém v osobě jistého Hieronyma z Nützu.¹¹⁹ Nützové zůstali věrnými katolíky a díky tomu směli požívat uznání a výsad ze strany panovníků v pobělohorské době. Kupříkladu Tobiáš Nütz, císařský rada ve službách

¹⁰⁹ <http://farnostkaplice.cz/OMLENICE.html> (vyhledáno 3.1.2023)

¹¹⁰ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, s. 163.

¹¹¹ Tamtéž

¹¹² Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, s. 162.

¹¹³ Tamtéž

¹¹⁴ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku, Zlatá stezka 23/12016 (1715- 1739)*, s. 162-163.

¹¹⁵ Tamtéž

¹¹⁶ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku, Zlatá stezka 23/12016 (1715–1739)*, s. 162–163

¹¹⁷ Tamtéž

¹¹⁸ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku, Zlatá stezka 23/12016 (1715–1739)*, s. 220

¹¹⁹

Gerhard Seibold, *Die Grafen Nütz von Wartenburg im Spiegel der Ihnen Gewärten Standes erhebungen*, Jahrbuch des Oberösterreichisches

2013, s. 197.

Ferdinanda III. a arcivévody Viléma, získal v roce 1628 šlechtický přídomek von Goisenburg. O jedenáct let později tento predikát přestali užívat, protože se stali pány Wartenburgu v Obertheilheim nedaleko Vöcklabrucku, který předtím vlastnili protestantští Polheimerové a byly proto od nynějška nazývány jako Nützové von Wartenburg. V následujících letech získali ještě Ober-Bergheim u Vöcklabrücku, Schwarzgrub, Pichl a Reidt. Za nejvýznamnějšího představitele bývá považován Tobiáš Nütz, otec Jan Františka Antonína, který v roce 1643 obdržel titul říšského barona, později uznán za dědičný pro jeho potomky.¹²⁰ Jeho syn Jan Antonín František se narodil z Tobiášova druhého manželství se Zuzanou Kateřinou von Spindler zesnulé roku 1677¹²¹ a působil ve službách císaře Leopolda I. jako císařský rada a zemský komisař v Horních Rakousích, díky čemuž byl roku 1695 povýšen do hraběcího stavu. Přibližně v této době se oženil s Evou Františkou Spindlerovou von Hoffeg s vdovou po již řečeném Janu Felixovi Brandtsteinovi, pocházející z dalšího význačného hornorakouského rodu Spindlerů von Hoffeg. Eva Františka byla dcerou Matyáše Ernsta Spindlera von und zu Hoffeg, zemřelého v roce 1692 a Sofie Elizabethy von Hennion, zesnulé roku 1705. Jan Antonín František byl tedy z matčiny strany se svojí chotí pokrevně spřízněn.¹²²

Právě Eva Františka Nützová uzavřela kupní smlouvu na statek Omlenička roku 1707 od dosavadní majitelky zdejšího panství Zuzany Eleonory Handlové von Weidlingen, jak ještě uvede 6. kapitola s pojednáním o historii kostela. Hraběcí manželé se rozhodli zřídit si na místě dosavadní renesanční tvrze své letní sídlo a nechali jej upravit do podoby barokního zámku podle dobové módy. Protože se však v Omleničce nacházely proslulé lázně, bylo potřeba vytvořit také odpovídající zázemí pro četné lázeňské hosty.¹²³ Lázně, zvané Ladislavovy, fungovaly v Omleničce dlouho před příchodem hraběcích manželů Nützových na zdejší panství.¹²⁴ Nejstarší zprávy o léčivé vodě z místního železitého pramene pochází již z doby kolem roku 1600¹²⁵ Lázeňské centrum u pramene bylo zbudováno mezi lety 1655 – 1656¹²⁶ tehdejším držitelem omleničského statku J. F. Weidlingenem.¹²⁷ Avšak až za hraběte Nütze z Wartenberka v roce 1710 nastala přestavba a rozšíření lázeňského areálu souběžně se zámkem a hospodářským dvorem.¹²⁸ V lázních fungujících až do první světové války se

¹²⁰ Gerhard Seibold, *Die Grafen Nütz von Wartenburg im Spiegel der Ihnen Gewärten Standes erhebungen*, Jahrbuch des Oberösterreichisches Musealvereines 2013, s. 199.

¹²¹ Červenka, Vladimír, *Heraldická aliance na kostele v Omleničce*, Jihočeský Herold, 2/2012, s.15.

¹²² In ibbiden.

¹²³ Červenka, Vladimír, *Heraldická aliance na kostele v Omleničce*, Jihočeský Herold, 2/2012, s.14-15.

¹²⁴ Burachovič, S. – Wieser, S.: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezku*. Praha 2001., s. 253.

¹²⁵ Hajer, Václav, *Kaplický poutník, aneb Kaplickem ze všech stran*, Kulturní a informační centrum Kaplice, vydání druhé, 2012, s. 114.

¹²⁶ Burachovič, S. – Wieser, S.: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezku*. Praha 2001., s. 253.

¹²⁷ Hajer, Václav, *Kaplický poutník, aneb Kaplickem ze všech stran*, Kulturní a informační centrum Kaplice, vydání druhé, 2012, s. 114.

¹²⁸ Tamtéž

prostřednictvím pitné kúry, koupelí a klidného čistého prostředí léčily především choroby zažívacího traktu.¹²⁹

Sám Jan Antonín František se nemohl stát kupcem omlenického panství, jelikož nebyl členem stavovské obce království Českého, a tudíž neměl obyvatelské právo (inkolát), jež by mu dovolovalo získávat majetky zapsané v deskách zemských.¹³⁰ Zatímco Eva Františka již směla obyvatelského práva požívat díky svému předešlému manželství s Janem Felixem Brandsteinem z Opurka na Dražičkách a Červeném Záhoří¹³¹ a tím pádem tak mohla být právoplatnou majitelkou omlenického panství. Hrabě Nütz inkolátu a přijetí do stavovské obce Království českého dosáhl teprve roku 1712 z rozhodnutí císaře Karla VI., které nabylo právní platnost 19. července toho roku po složení přísahy věrnosti panovníkovi Janem Antonínem Františkem v České dvorské kanceláři v Bratislavě. Díky této skutečnosti mohl převzít Omleničku do svého vlastnictví po smrti Evy Františky 28. května 1714,¹³² a posléze splnit její poslední vůli zřízením řádné farní fundace, ke které došlo o 25 let později v březnu roku 1739.¹³³

Ovdovělý Jan Antonín František hrabě Nütz v následujících letech uzavřel ještě další dva sňatky v naději, že se dočká mužského potomka. Jeho druhou manželkou se stala Marie Františka Terezie von Huyn, kterou také hrabě přežil, neboť zemřela roku 1733 a stejně jako z předchozího manželství s Evou Františkou, ani z tohoto nevzešlo žádné potomstvo.¹³⁴ Potřetí a naposledy stárnoucí šlechtic vstoupil do manželského svazku 25. listopadu 1737 v Landau nad Isarem se svojí praneteří Marií Antoníí Františkou Charlotou baronesou von Groschedl. Toto spojení však také vytuouženého dědice nepřineslo.¹³⁵ Jan Antonín František hrabě Nütz von Wartenburg zemřel 21. října roku 1742 a byl uložen k poslednímu odpočinku v kryptě kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce.¹³⁶ Po boku své druhé manželky Marie Františky Terezie von Huyn.¹³⁷ Tělo její předchůdkyně Evy Františky rozené Spindlerová z Hofegg spočinulo s největší pravděpodobností v rodové nützovské

¹²⁹ Burachovič, S.- Wieser, S.: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezku*. Praha 2001., s. 253–254.

¹³⁰ Stuchlá, Pavla, *Omlenický kostel*, zvukový záznam přednášky k příležitosti, Římskokatolická farnost Kaplice, 2022.

¹³¹ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/12016 (1715–1739), s. 172.

¹³² Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/12016 (1715–1739), s. 172–173.

¹³³ Stuchlá Pavla, *Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice*, Setkání 2022, č.10, s. 18–19.

¹³⁴ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/1, 2016 (1715–1739), s. 196.

¹³⁵ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715–1739), s. 210–211.

¹³⁶ Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/1, 2016 s. 220.

¹³⁷ Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/1, 2016 s. 172.

kryptě, nacházející se v klášteře minoritů ve Welsu. Z toho vyplývá, že zemřela v Rakousku, nikoli v Čechách, protože v takovémto případě by byla pohřbena podle svého výslovného přání u bosých augustiniánů v Táboře po boku prvního chotě Jana Felixe Brandtsteina z Opurka na Dražičkách a Červeném Záhoří.¹³⁸

Hrabě Nütz v poslední vůli ustanovil dědičkou omlenického statku svoji třetí manželku Marii Antonii Františku a uložil jí povinnost zajišťovat řádné plnění farní fundace určené na péči o omlenický kostel a plat faráře i učitele. Vdova se také měla postarat o odvádění úroku z kapitálu 4 000 zlatých hlavně z výnosů od poddaných ze vsi Ločenice, zakoupené hrabětem právě kvůli tomuto účelu, dále spravovat dotaci kostela ve výši 500 zlatých. Částku za zádušní mše za svoji duši stanovil 50 zlatých a tato částka měla být rozdělena mezi farníky, kteří se měli během pohřbu za zesnulého pana hraběte modlit růženec a přistoupit ke svatému přijímání. Zemřelý Jan Antonín František hrabě Nütz zanechal po svém odchodu na věčnost značné dluhy. Vdova získala Omleničku do svého majetku, ale až po otevření desek zemských, které proběhlo až za sedm měsíců po úmrtí hraběte vzhledem k tehdy probíhající válce o rakouské dědictví a obléhání Prahy Francouzi. Pověření úředníci potvrdili, že pohledávky jsou vyšší, než je hodnota pozůstalosti.¹³⁹ Zakladatel farnosti hrabě Nütz totiž investoval do svého téměř celoživotního projektu v Omleničce nemalé jmění. Náklady na zbudování nového kostela včetně jeho výzdoby a přilehlé fary převyšovaly částku 10 tisíc zlatých a zřízení farnosti stálo cca kolem 26 tisíc zlatých.¹⁴⁰ Právě značná finanční zátěž byla patrně důvodem, který přiměl hraběnku Marie Antonii Františku Nützovou k prodeji statku.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ NAP, SM, N 9/1: Pozůstalost hr. Nytze na statku Omlenička 1742–1743, kart. 1527.

¹⁴⁰ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/12016 (1715–1739), s. 210–211.

6. Historie kostela sv. Jana Nepomuckého v Omleničce

Současný farní kostel sv. Jana Nepomuckého, původně zasvěcený Panně Marii Bolestné, se nachází v obci Omlenička¹⁴¹ (německy Klein Umlowitz)¹⁴², jejíž nejstarší písemná zmínka pochází již z roku 1358 a brzy poté zde bylo zbudováno šlechtické sídlo. V 16. století stála v Omleničce renesanční tvrz, kterou v období baroka její majitelé nechali přestavět na zámek. Barokní přestavba šlechtického sídla pravděpodobně probíhala souběžně se stavbou kostela, tedy ve druhém a třetím desetiletí 18. století.¹⁴³ Samotná tvrz však byla o něco starší než obec. Antonín Cechner (1921) uvádí, že zmíněná tvrz existovala na území dnešní obce Omlenička již od 13. století, kdy se nacházela v majetku pánů z Pořešína,¹⁴⁴ kteří ji měli v držení spolu se stejnojmenným hradem Pořešínem.¹⁴⁵ Avšak již roku 1363 Přibík mladší z Pořešína Omleničku prodal moravskému vladykovi Ješkovi z Oděrad a od roku 1364 ji vlastnili Drochovci z Drochova a od nich o 101 let později pak jistý Přibík Žibřid z Mostku.¹⁴⁶

V následujícím století, konkrétně roku 1546, ji odkoupil od Přibíkova potomka Petra Žibřida z Mostku Diviš Malovec z Libějovic. O dva roky později zde sídlil opět nový vlastník, a to Samuel Sudek z Dluhé, jehož syn Jindřich držel Omleničku až do samého závěru 16. věku. Počátkem 17. století se zde opět vrací Petr Žibřid z Mostku, jehož syn Jindřich inicioval renesanční přestavbu omleničské tvrze. Během 17. století až do roku 1709 Omleničku držel rod Weidlingenů, od kterého sídlo koupila hraběnka Eva Františka Nützová z Wartenberka.¹⁴⁷ Roku 1778 po smrti posledního urozeného majitele hraběte Josefa Gundakara z Thürheimu zmíněný zámek spolu s panstvím stal vlastnictvím nedalekého cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě, protože jej pro něj koupil tamní opat Heřman Kurz.¹⁴⁸ Zámek byl zbudován na pravoúhlém půdorysu jako jednopatrová stavba dlouhá 67 metrů a široká 44 metrů. Sídlila zde také obecná škola.¹⁴⁹ Dne 11. září roku 1829 zámeckou budovu poškodil rozsáhlý požár.¹⁵⁰

Kostel byl vystavěn k přilehlému zámku na popud tehdejšího vlastníka Antonína hraběte Nütze (psáno též Nytze) z Wartenberka, jež statek Omlenička zdědil po své manželce, již výše zmíněné Evě Františce Nützové z Wartenberka, rozené Spindlerové z Hofegg, zesnulé roku

¹⁴¹ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739)*, s.151.

¹⁴² Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/1 2016(1715-1739), s.149.

¹⁴³ 3. Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.151.

¹⁴⁴ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 203-204.

¹⁴⁵ Sedláček, August, *Hrady zámky a tvrze království českého, díl třetí*, Argo 1994, s. 279.

¹⁴⁶ Hajer, Václav, *Kaplický poutník aneb Kaplickem ze všech stran*, Kulturní a informační centrum Kaplice 2012, s. 112.

¹⁴⁷ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/1 2016(1715-1739), s. 151 – 156.

¹⁴⁸ Hajer, Václav, *Kaplický poutník aneb Kaplickem ze všech stran*, Kulturní a informační centrum Kaplice 2012, s. 114-115.

¹⁴⁹ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Kaplice*, Praha 1921, s. 203-204.

¹⁵⁰ <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> s. 22 (vyhledáno 7. 9. 2022)

1714, tedy pouhých sedm let poté, kdy se stala majitelkou zdejšího statku.¹⁵¹ Pohnutkou k založení svatostánku se zřejmě stala skutečnost, že se v Omleničce nacházely lázně s léčivou vodou z tzv. Lackova či Ladislavova pramene. O těchto lázních sepsal roku 1709 odborné pojednání lékař z Freistadtu doktor Johannes Babtiska Werloschnigg,¹⁵² někdy česky nazýván jako Janez Brložnik¹⁵³ či podle svého slovinského původu též Ivan Krstnik Brložnik (1670-1750)¹⁵⁴, dle něhož byla k účinné léčbě potřebná nejen voda z léčivého pramene, ale i účast na bohoslužbách.¹⁵⁵ Omlenička totiž platila v této době za význačné lázeňské středisko, tudíž se zde kromě šlechtického sídla s hospodářským dvorem a zámeckou kaplí nacházela také lázeňská budova pro četné lázeňské hosty.¹⁵⁶ Tato budova byla situována přibližně 1 kilometr na severozápad od návsi.¹⁵⁷

Z lékařova spisku vyplývá zřejmá existence zámecké kaple, ta ale nejspíše postupem času nestačila pojímat vzrůstající množství věřících, a bylo proto nutné zbudovat kostel, který měl nejen sloužit k uspokojování duchovních potřeb pacientů zdejších lázní a místních poddaných, ale své mecenáše také zřejmě v souladu s dobovými konvencemi urozených vrstev společnosti náležitě reprezentovat. Hrabě Nütz se proto rozhodl, že nechá v Omleničce zřídit farnost. Dne 12. dubna 1715 byl arcibiskupskou konzistoří v Praze vydán list, který určil založení omleničské duchovní správy. Obyvatelé statku Omlenička už tedy jako doposavad nespádali do kaplické farnosti. Hrabě Nütz však v té době ještě neobdržel souhlas panovníka pro zřizovací listinu řádné farní fundace.¹⁵⁸ Komplikace mu v tomto bohubilém záměru činili především patroni kostela v Kaplici, k němuž omleničtí farníci náleželi, hrabata Buquoyové, kteří se obávali ekonomických ztrát, jež vznikly kaplickému kostelu po odloučení Omleničky.¹⁵⁹

Z dokumentu o zřízení farnosti Omlenice vydané arcibiskupskou konzistoří adresované kaplickému faráři P. Benediktu Janouškovi se dozvídáme, kromě výše zmíněné skutečnosti přiřčení tamních poddaných k nově zřízené farnosti Omlenice, také, že prvním duchovním správcem se zde stal P. Václav Haže a platnost jeho pověření administrátora nové farnosti trvala po dobu jednoho roku, poté mohla být na požádání obnovena. Byla však konzistoří vyměřená náhrada, kterou měl každý rok dostávat farář v Kaplici za odstoupené příjmy, a to z výnosů statku Omlenice. Výše částky činila 35 zlatých a 40 krejcarů pro faráře a 3 zlaté pro

¹⁵¹ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Kaplicím*, Praha 1921, s. 203-204.

¹⁵² Stuchlá, Pavla, z *Dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s.2.

¹⁵³ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739)*, Zlatá stezka 2016, s.158.

¹⁵⁴ <https://www.kohoutikriz.org/autor.html?id=werlo> (vyhledáno 19.6. 2023).

¹⁵⁵ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.157

¹⁵⁶ Burachovič, S.- Wieser, S.: *Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezku*. Praha 2001, s. 253.

¹⁵⁷ Václav Hajer, *Kaplický poutník aneb Kaplickem ze všech stran však*, Kulturní a informační centrum Kaplice 2009, s. 116.

¹⁵⁸ Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s.2

¹⁵⁹ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715 – 1739)*, Zlatá stezka 2016, s. 174.

kaplický kostel. Kromě samotného faráře se vyplácení náhrad vztahovalo i na další osoby sloužící pro farní kostel v Kaplici¹⁶⁰

V době založení nové farní obce v uvedeném roce 1715 vykonávala funkci jejího duchovního centra stále ještě zámecká kaple Panny Marie Bolestné, vysvěcená již roku 1708¹⁶¹ a církevními úřady nazývána jako Capella či futura Parochialis Ecclesia (kaple, budoucí farní kostel).¹⁶² Hrabě Nütz si přál, aby posvátné místo sloužilo jak živým obyvatelům obce, poutníkům a lázeňským hostům, tak i těm již zesnulým, pro které nechal zřídit v roce 1715 hřbitov v blízkosti kaple. V žádosti zaslané arcibiskupské konzistoři dne 10. srpna 1715 ji mimo jiné informuje o svém úmyslu zvětšit kapli, nebo v případě, že to dostatek finančních prostředků dovolí, nechá vystavět nový kostel na tzv. zeleném drnu. V té době obdržel povolení zatím pouze pro zřízení hřbitova, jehož požehnání měl vykonat P. Benedikt Janoušek¹⁶³

Teprve o čtyři roky později, v květnu 1719 konzistoř hraběti schválila žádost ohledně stavby nového kostela a nedlouho poté dne 26. května téhož roku byl položen základní kámen budoucího chrámu. Obřad požehnání základního kamene byl však proveden až v samém závěru stavby, a to 17. 10. 1722, druhý den poté při nedělní bohoslužbě se konalo slavnostní svěcení nově zbudovaného svatostánku.¹⁶⁴

Ohledně osudu dosavadního místa pro bohoslužebná shromáždění, zámecké kaple Panny Marie Bolestné, poté kdy ji nahradila kostelní novostavba, se bohužel nedochovaly písemné záznamy. Patrně brzy poté, kdy skončila její funkce, přestala existovat. Není ani jasné, kde se přesně nacházela a jak se vztahovala ke kostelu. Pavla Stuchlá ve svém spise *Proces ustanovování farnosti Omlenice* (2016) uvádí zmínku v literatuře konkrétně ve spisku O. Mörtla s názvem *Vodoléčebné lázně v Omleničce* na straně 21., jež ale neodkazuje na žádný určitý zdroj, vypovídající o tom, že kaple sousedila v bezprostřední blízkosti kostela v době zahájení jeho stavby. Je dokonce možné, že kostel znamenal jenom prodloužení původní kaple do volného prostoru.¹⁶⁵ V archivu vyšebrodského kláštera se dochoval zápis dokládající slavné dny roku 1722 od požehnání základního kamene, přes samotné svěcení kostela až po závěrečné svěcení hřbitova v pondělí 19. října již několikrát zde zmíněným P. Janouškem, s ním bylo obřadu přítomno dalších pět kněží včetně duchovního správce omleničské farnosti P. Floriána Ondřeje Grilla.¹⁶⁶ Zajímavý je poznatek z první místní matriky, který uvádí, že kostel měl dokonce tři patrony. Kromě Matky Boží a tehdy ještě blahoslaveného Jana Nepomuckého byl zasvěcen mučedníkovi z doby prvotní církve sv. Donátovi, římskému mučedníkovi z 2. století, jehož kult byl oblíbený zvláště v Rakousku coby ochránce před bouří a jinými neblahými jevy počasí. Jedná se o jediný dochovaný písemný

¹⁶⁰ Stuchlá, Pavla, *Proces ustanovování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě po šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, Zlatá stezka 2016, s. 181.

¹⁶¹ OMLENIČKA 300. výročí kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého, Římskokatolická farnost Kaplice, 2022 (leták).

¹⁶² Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.185.

¹⁶³ Tamtéž

¹⁶⁴ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.187.

¹⁶⁵ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715–1739), s. 188.

¹⁶⁶ Stuchlá, *Proces Ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715–1739), s. 189–190.

pramen dokládající tento patronát.¹⁶⁷ V následujícím roce 1723 Jan Antonín František založil při zámku a novém kostele kaplanství a již v roce 1724 v Omleničce stála fara, sloužící zároveň taky jako škola. O rok později (1725) zde žilo již 225 dospělých a dospívajících farníků, kteří již přistupovali ke zpovědi a svatému přijímání a k tomu ještě 34 dětí, dosud ke svátostem nezpůsobilých.¹⁶⁸

Co se volby druhého patrona nově zbudovaného svatostánku týče, je zajímavým faktem, že Jan Nepomucký nebyl v době vysvěcení omlenického kostela, jak je naznačeno výše, ještě oficiálně kanonizován. Katolická církev jej od roku 1721 titulovala prozatím jako blahoslaveného, ale již v průběhu 17. století jeho kult vzkvátal.¹⁶⁹ Postava umučeného arcibiskupského notáře a generálního vikáře pražské arcidiecéze Johánka z Pomuku (kolem 1340¹⁷⁰ – 20. 3. 1393), nešťastné oběti mocenského sporu krále Václava IV. s arcibiskupem Janem z Jenštejna¹⁷¹ se v pobělohorských Čechách stala hojně prosazovanou a opředanou četnými legendami. Jan Nepomucký měl totiž představovat určitou katolickou protiváhu Mistra Jana Husa a vytlačit jej z povědomí širokých vrstev obyvatelstva Českého království.¹⁷² Na rozvíjející se kult nového příslušníka tzv. českého nebe reagovalo mimo jiné zvláště výtvarné umění. Například již v roce 1629 řezbář Kašpar Bechteler vyobrazil Jana Nepomuckého ve společnosti ostatních zemských patronů na reliéfu dveří ve svatovítské katedrále a o 54 let později, v roce 1683 sochaři Matyáš Rauchmiller a Jan Brokof navrhli ikonografický typ zpodobnění budoucího světce v kovové soše na Karlově mostě.¹⁷³ V následujících desetiletích byla zbudována řada svatostánků zasvěcených právě Janu Nepomuckému, včetně kostela v Omleničce, ačkoliv jej církev ještě oficiálně nesvatořečila. Jako první mezi nimi nesla nepomucenské zasvěcení kaple postavená v Praze na Skalce na Novém Městě pražském v roce 1691 a o pět let později zde vzniklo první bratrstvo ke cti Jana Nepomuckého.¹⁷⁴ V místě samotného světce rodiště v západočeském Nepomuku vzniklo proslulé poutní místo a tamní kostel zasvěcený původně sv. Janu Křtiteli se dočkal barokní přestavby ve 30. letech 18. století podle návrhu K. I. Dietzenhofera.¹⁷⁵ K procesu kanonizace ale ještě stále nedošlo, k tomu bylo potřebné prozkoumat Janovy ostatky a mít záznamy o zázracích, které by se daly připsat jeho přímluvě. K otevření hrobu sv. Jana Nepomuckého v katedrále sv. Víta došlo teprve v roce 1719¹⁷⁶ a byla zde ve světcově lebce nalezena mumifikovaná tkáň, mylně pokládaná za zázračně dochovaný Janův jazyk¹⁷⁷ (až v roce 1972 relikvii antropolog Emanuel Vlček identifikoval jako dochovaný zbytek mozkové tkáně).¹⁷⁸ V přibližně v této době byly potvrzeny i dvě zázračné události odehrávající se na přímluvu Jana Nepomuckého, a to záchrana šestileté dívenky Rozálie Hodánkové (1718) po pádu do

¹⁶⁷ SOA T, SbM, FÚ Omlenice, 1. Matrika NOZ (1715) 1716-1773, s. 319.

¹⁶⁸ Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s. 2.

¹⁶⁹ Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 81.

¹⁷⁰ Vlnas, Vít, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Paseka 2013, s. 9-10.

¹⁷¹ Vlnas, Vít, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Paseka 2013, s. 40-41.

¹⁷² Louthan, Howard, *Obracení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 132.

¹⁷³ Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 81.

¹⁷⁴ Vít Vlnas, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Paseka 2013, s. 212.

¹⁷⁵ <https://pamatkovykatalog.cz/kostel-sv-jana-nepomuckeho-18878278> (vyhledáno 27. 7. 2023).

¹⁷⁶ Louthan, Howard, *Obracení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 271.

¹⁷⁷ Vít Vlnas, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Paseka 2013, s. 169.

¹⁷⁸ Vít Vlnas, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Paseka 2013, s. 175.

ledové řeky¹⁷⁹ a uzdravení Terezie Veroniky Krebsové (1701), dcery mosteckého rychtáře.¹⁸⁰ Ke svatořečení sv. Jana Nepomuckého došlo teprve až v roce 1729 a tuto událost provázely okázalé slavnosti.¹⁸¹ Ve výtvarném umění se zobrazuje v oděvu kanovníka s biretem, pěti hvězdami kolem hlavy, často drží v rukách krucifix a palmovou ratolest jako symbol svého mučednictví.¹⁸² Někdy mívá prst před ústy symbolizující Janovu mlčenlivost, neboť podle legendárního pojetí byl umučen kvůli zachování zpovědního tajemství královny Žofie, manželky Václava IV.¹⁸³ Všudypřítomný kult mučedníka Jana Nepomuckého našel svůj ohlas také u stavebníka kostela v Omleničce, Jana Antonína Františka hraběte Nütze z Wartenberka, neboť jako relikvii pro nově zbudovaný svatostánek pořídil mimo jiné i část hlíny z hrobu sv. Jana Nepomuckého ze svatovítské katedrály.¹⁸⁴

Kostelu se v následujících letech a desetiletích dostalo označení jako kostela zámeckého podle jeho propojenosti se sídlem majitelů panství a ze strany svých pozorovatelů, jako byl například P. Jan František Kfeller ze Sachsengrun, krumlovský prelát a okrskový vikář v druhé polovině 18. století, byl pokládán za velice pěknou a zdařilou stavbu z hlediska architektonického provedení i vnitřní výzdoby a mobiliáře.¹⁸⁵ Hrabě Nütz ne náhodou pověřil návrhem na svůj projekt lineckého architekta Johanna Michaela Prunnera, který dosáhl značného věhlasu již ve své domovině v Horních Rakousích díky svým četným realizacím církevních i světských staveb.¹⁸⁶

Po dokončení samotné stavby podle návrhu výše zmíněného J. M. Prunnera bylo potřebné postarat se o vhodnou výzdobu a vybavení chrámového interiéru. Tímto úkolem František Antonín Nütz pověřil v regionu vyhlášeného sochaře a řezbáře Johanna Ferdinanda Robatze,¹⁸⁷ někdy v literatuře uváděném jako Johann Ferdinand Rapotz,¹⁸⁸ původem z Vídně pobývajícího od počátku 20. let, tedy v době budování kostela v Omlenicce, kde se kromě svého oboru živil pohostinstvím a provozem masného a solného krámu, než jej prodal svému zeti a malíři Franzi Bradtovi.¹⁸⁹ Tento umělec zde zhotovil kostelní mobiliář, který se však

¹⁷⁹ Vít Vlnas, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Paseka 2013, s. 177.

¹⁸⁰ Vít Vlnas, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Paseka 2013, s. 178.

¹⁸¹ James Hall, *Slovník námětů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 190.

¹⁸² Tamtéž

¹⁸³ Howard Louthan, *Obracení Čech na víru, aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 268.

¹⁸⁴ Pavla Stuchlá, *Oslavy 300. Výročí vysvěcení kostela v Omleničce, záznam přednášky*.

¹⁸⁵ SOKA ČK, Vikú Český Krumlov (F-5), VIII. 1: Zprávy o kanonických visitacích 1763–1784, kart. 16.

¹⁸⁶ Vlnas, Vít: *Sláva barokní Čechie: Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Národní galerie 2001, s.112–113.

¹⁸⁷ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.195.

¹⁸⁸ Michal Šroněk – Kateřina Horníčková- Jan Ivanega, *Zbožnost, účelnost, reprezentace: Zařizování kostelů na schwarzenberských panstvích v 17. a 18. století*, Jihočeská univerzita 2020, s. 51.

¹⁸⁹ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.195.

bohužel do dnešních dnů z většiny nedochoval, jak se o tom ještě podrobněji zmíním později v kapitolách věnovaným chrámovému vybavení.

Kostel ještě dlouhé roky neměl řádnou farní fundaci. Tu obdržel teprve roku 1739, kdy 25. března příslušné úřady schválily pátou verzi zřizovací listiny a zapsali ji do desek zemských. Za necelý rok poté byl díky této skutečnosti dosavadní místní administrátor povýšen na faráře¹⁹⁰ a jako prvním z omlenických duchovních pastýřů se této cti dostalo 8. února léta Páně 1740 P. Ignáci Bernardovi Dreyerovi Janovi z Kaplice. Jeho působení ale bylo velmi krátké, protože o tři roky později umírá v Kaplici a po něm nastoupil rodák z nedalekého Českého Krumlova P. Jan Rippl, zesnulý 7. června 1757 na omlenické faře ve věku pouhých 42 let. Farní kronika u obou prvních farářů uvádí, že patřili k české národnosti. Dále se zde dočítáme, že během doby působení P. Rippla v 50. letech 18. století, Omleničku odkoupil od její tehdejší dosavadní majitelky Marie Antonie Nützové, vdovy po Janovi Antonínovi Nützovi krátce před jejím návratem do Bavorska, Josef Gundaker hrabě z Thürheimu.¹⁹¹s kterým na panství přišel rod TÜRHEIMŮ, poslední aristokratičtí vlastníci statku. V archivu vyšebrodského kláštera se dochovala smlouva ze dne 15. prosince 1754 potvrzující vzájemný prodej mezi hrabětem Josefem Gundakerem a jeho manželkou Marií Dominikou Kajetánou z TÜRHEIMU, rozenou von Hager zu Allentsteig.¹⁹²

Za působení rodu TÜRHEIMŮ byl kostel opravený. Obnova z roku 1774 se týkala především střechy kostela a fary, ale i věže. Finanční prostředky na tyto práce si patronka kostela hraběnka Marie Dominika Kajetána vyprosila u samotné panovnice Marie Terezie z tzv. solní pokladny. Ale již o pouhé čtyři roky později, v roce 1778 se novým vlastníkem Omleničky a patronem jejího kostela stal vyšebrodský klášter, v jehož držení se statek nacházel až do roku 1925, kdy proběhla první pozemková reforma v tehdejší Československé republice¹⁹³ Ještě do konce 18. století prožila omlenická farnost s kostelem řadu změn, ať už co se týče záležitostí její farní správy, kdy byla k Omleničce přifařena řada přilehlých obcí od Střelcova dvora, Blažkova, Boly, Rožmitálu na Šumavě, Bočkova, Vracova a Hodonic v roce 1786, až jako po Chudějov (1788), nebo stran kostelního vybavení, kdy kupříkladu v roce 1781 kostel obdržel díky prostředkům svých dobrodinců cyklus obrazů křížové cesty. Také škola se v průběhu 80. let 18. století přemístila na zámek. Za zmínku stojí, že tehdy již omlenická farnost nespádala pod správu arcibiskupství v Praze, neboť v roce 1785 byla založena českobudějovická diecéze, pod jejíž správou se od té doby až dodnes Omlenička nachází.¹⁹⁴

Následné 19. století přineslo Omleničce a jejímu farnímu kostelu události příznivé i nepříznivé. Nejhorší byl již výše zmíněný požár z roku 1829, kdy oheň přeskočil ze sousedního zámku na budovu kostela, přičemž přinesl škody na jeho střeše i věži a za obět mu padl taky malý zvon. Opravy se poškozené části kostela teprve o 63 let po zhozném

¹⁹⁰ Stuchlá Pavla, *Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice*, Setkání 2022, č. 10, s. 18–19.

¹⁹¹ <http://www.farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 19. 6. 2023), s.1.

¹⁹² Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce, Římskokatolická farnost Kaplice*, (audiozáznam přednášky)

¹⁹³ Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s. 4.

¹⁹⁴ Tamtéž

požáru, kdy v roce 1892 byla opravena střecha s věží a mimo tyto práce se dostalo i na zpevnění základů jeho hlavních zdí. Ale snad nejpozoruhodnější událostí v tomto století byla výměna stávajícího interiérového zařízení za nové, pocházející z Vyššího Brodu v letech 1878–1882,¹⁹⁵ protože původní oltáře zhotovené Johannem Ferdinandem Robatzem podlehl zkáze. V této době byl do farního kostela pořízen nový hrob pocházející z tyrolského Grödenu. Novinkou také bylo zhotovení přístupu na krucht z vnějšku kostela. V roce 1883 ministerstvo kultu a vyučování umožnilo inkorporaci farnosti k vyšebrodskému klášteru. Tehdy vykonávali funkci duchovních správců omlenické farnosti bratři cisterciáci z Vyššího Brodu, kteří se zde vyskytovali jako faráři až do 50. let 20. století, kdy vlivem tehdejší vlády komunistického režimu byl řeholní život vyšebrodského kláštera, stejně jako mnoho jiných mužských i ženských řádových společenství v republice, pozastaven a od té doby až do současnosti spravují farnost diecézní kněží.¹⁹⁶ Na sklonku 19. století obdržel kostel nové varhany od Leopolda Breinbauera a v roce 1902 byly pořízeny nové věžní hodiny.¹⁹⁷

Ve 20. století omlenickou farnost a obec poznamenala řada vlivů tehdejší geopolitické situace, z nichž nejhůře kostel zasáhla první světová válka, během níž přišel o dva zvony a cínové prospektové píšťaly varhan, které byly zrekvírované pro účely válečné mašinérie. Avšak po skončení války nastaly pro omlenický svatostánek radostnější časy, protože kromě nahrazení a vysvěcení nových zvonů v roce 1922 se v té době dočkal nových malířských realizací od Petera Helmingera z Attnang – Puchheimu a o deset let později v roce 1932 ještě od Oskara Hoffmanna z Rychnova u Jablonce. Také budova fary prošla v 30. letech 20. století stavebními úpravami, aby lépe vyhovovala nárokům moderní doby na bydlení kněze i hospodářské zázemí. V době druhé světové války spravuje zdejší farnost linecká diecéze. Teprve až v roce 1950 bylo do kostela zavedeno elektrické osvětlení a na kostelní věž byl v 50. letech zavěšen zvon pocházející ze zrušeného kostela v Kapličkách. V období 70. let minulého století staré kostelní lavice nahradily ty, jež byly přivezeny z katedrály sv. Mikuláše v Českých Budějovicích.¹⁹⁸ Protože se však jedná o dobu krátce po proběhlém Druhém vatikánském koncilu (1962 – 1965),¹⁹⁹ který přelomově zasáhl do podoby liturgie a liturgického prostoru, byl také vnitřek omlenického kostela v duchu nových církevních stanov upraven.²⁰⁰ Především musela být v presbytáři zbourána mramorová mřížka oddělující kněžiště od chrámové lodi a z její prostřední části se stala oltářní menza, protože od nynějška sloužil kněz čelem k lodi, nikoliv k hlavnímu oltáři.²⁰¹ V roce 1977 odešel z omlenické fary poslední zde sídlící kněz. Od té doby farnost Omlenice spravují kněží pod duchovní správou farnosti v Kaplici.²⁰²

¹⁹⁵ Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neúveden, s. 4–5.

¹⁹⁶ Tamtéž

¹⁹⁷ Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neúveden, s. 6.

¹⁹⁸ Tamtéž

¹⁹⁹ Stanislav Balík, Jiří Hanuš, *Letnice dvacátého století, druhý vatikánský koncil a české země*, Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 5.

²⁰⁰ Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neúveden, s. 6.

²⁰¹ Tamtéž

²⁰² Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neúveden, s. 6–7.

Na sklonku 2. tisíciletí byl kostel ohrožován chátrající budovou sousedního zámku a někdejšího panského dvora. Kostel vzhledem ke špatné statické nemohl sloužit bohoslužebným účelům a musel být uzavřen. Záchrané práce na památce naštěstí začaly již v roce 2002, kdy byl zbudován odvod dešťové vody a odvodněno prostranství u kostela, čímž byla snížena neblahá vliv vlhkosti na statiku zdiva. Na podzim 2008 se svatostánek opět otevřel veřejnosti a díky finanční podpoře státu, obce Omlenice a drobným dárcům bylo možné pokračovat v rekonstrukci stavby.²⁰³ Exteriér kostela se podařilo obnovit do roku 2012 a poté se rekonstrukční práce přesunuli směrem k jeho vnitřku,²⁰⁴ kde byly dokončeny v roce 2016 po instalaci nového osvětlení.²⁰⁵ Avšak přílehlá budova někdejšího zámku je v natolik havarijním stavu, že jeho plnohodnotná rekonstrukce se ukazuje jako nemožná.²⁰⁶

Kostel v Omleničce po nákladných opravách exteriéru i interiéru slouží místní farní obci věřících dodnes k pravidelným bohoslužbám a občas se zde konají i varhanní nebo jiné koncerty.²⁰⁷ Samostatná omleničká farnost již zanikla dne 31. prosince 2019 a 1. ledna roku 2020 se stala opět součástí farní správy v Římskokatolické farnosti v Kaplici, pod kterou spadá až do dnešních dnů²⁰⁸

²⁰³ Tamtéž

²⁰⁴ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice, aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715 – 1739)*, Zlatá stezka 23/1, Římskokatolická farnost Kaplice 2016, s. 155.

²⁰⁵ Pavla Stuchlá, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s. 7.

²⁰⁶ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (audiozáznam)

²⁰⁷ www.farnostkaplice.cz. (vyhledáno 14.7. 2023).

²⁰⁸ Pavla Stuchlá, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s. 7.

7. Johann Michael Prunner

Autorem omleničského kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého byl významný rakouský architekt období vrcholného baroka Johann Michael Prunner z Lince.²⁰⁹ Na svět přišel v rodině kupce Johanna Prunnera a jeho manželky Evy Reginy v Linci, kde byl 4. září 1669 v tamním farním kostele Nanebevzetí Panny Marie pokřtěn. Za kmotra novorozence byl vybrán jistý Johann Adam Pröller.²¹⁰ Základům architektonického umění se Prunner vyučil v Itálii a poté působil především v Horním Rakousku, kde se mezi jeho nejznámější realizace řadí např. poutní kostel Nejsvětější Trojice nacházející se ve Standl – Paura (1714 – 1718)²¹¹ Tvůrčí vzor pro něho představoval především slavný vídeňský architekt Johann Lucas von Hildebrandt, jež byl zároveň Prunnerův učitel.²¹² Životem a tvorbou Johanna Michaela Prunnera se obšírně zabýval rakouský historik umění a badatel Bruno Grimschitz (1892–1964)²¹³, jež o této podivuhodné umělecké osobnosti sepsal roku 1960 rozsáhlou monografii.²¹⁴ Dalším autorem, který zaměřili svoji pozornost směrem k Prunnerovi jsou například Wilhelm Georg Rizzi.²¹⁵

Kromě italského školení, které získal v Římě a Florencii, a také rakouského přímo ve Vídni, je doložena i jeho cesta do Čech v době, kdy byl ještě tovaryšem. Existuje doklad členství Johanna Michaela Prunnera v pražském staroměstském cechu, do kterého vstoupil 2. května 1694, avšak později se vrátil zpět do Lince. O jedenáct let později, v dubnu roku 1705 úspěšně odevzdal mistrovský kus a stal se mistrem. Poté svoji kariéru rozvíjel především v Horním Rakousku, ale i v sousedním Bavorsku, v Pasově a v Řezně.²¹⁶ Jeho první realizací po vykonání mistrovské zkoušky se stala kaple Nejsvětější Trojice na Lineckém předměstí z let 1706-1712, kterou Prunner vyprojektoval na zakázku Marie Terezie hraběnky z Fürstenbergu, nebo kaple zasvěcená sv. Janu Nepomuckému na mostě na Dunajském mostě v Linci z roku 1705, či ze světských staveb dům pro hraběte Františka Antonína Khevenhüllera z druhého desetiletí 18. století na linecké Harrachstrasse 7.²¹⁷

Jeho tvorba se řadí k dynamickému (radikálnímu) proudu barokní architektury, jak názorně dokládá třeba již výše zmíněný příklad kostela Nejsvětější Trojice ve Standlu – Paura u Lambachu.²¹⁸ Kromě něj se dynamickým pojetím baroka vyznačují i mnohé další Prunnerovy realizace. V Linci to jsou např. kostel karmelitánek z druhého desetiletí 18. století, který zvláště vyniká výrazným konkávním prohnutím fasády²¹⁹ nebo ze světských realizací Freihaus

²⁰⁹ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.192.

²¹⁰ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*, Herold 1960, s. 9.

²¹¹ Vlček, Pavel a kol., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha: Akademia 1996, s. 531.

²¹² GRIMSCHITZ, Bruno, *Johann Michael Prunner*, Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, s. 9.

²¹³ <http://katalog.muni.cz>. (vyhledáno 27.7.2023).

²¹⁴ GRIMSCHITZ, Bruno, *Johann Michael Prunner*. Zweite, erweiterte Auflage. Wien: Herold, [1960]

²¹⁵ RIZZI, Georg, Wilhelm, *Zur Sakralarchitektur Johann Michael Prunners. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 32, 1979.

²¹⁶ Vlček, Pavel a kol., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha: Akademia 1996, s. 531.

²¹⁷ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*, Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, s. 14–15.

²¹⁸ GRIMSCHITZ, Bruno, *Johann Michael Prunner*. Zweite, erweiterte Auflage. Wien: Herold, s. 33.

²¹⁹ GRIMSCHITZ, Bruno, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold, s. 27–28.

Mannstorf, palác zbudovaný v letech 1716–1718 pro císařského radu Jana Jiřího Josefa svobodného pána z Mannstorffu a Daxbergu a jeho manželku Marii Rebeku Englovou.²²⁰ Z příkladů Prunnerových staveb mimo Linec spadají do tvorby dynamického barokního tvarosloví zvláště například zámek Lamberg ve Steyru z let 1727-1731,²²¹ nebo sídlo „Pürkelgut“ v Řezně vybudovaný mezi 1728 -1730 pro Johanna Jakoba Pürkla²²² z řady sakrálních realizací sem patří třeba ze řezenských příkladů bazilika sv. Emmerama projektovaná pro benediktiny z počátku 30. let 18. století. V Pasově Johann Michael Prunner navrhl např. augustiniánský kostel sv. Mikuláše, pro jehož interiér Prunner použil plackovou klenbu, jak to ostatně dokládá i obrázek č. 29 v Grimschitzově monografické publikaci *Johann Michael Prunner*. Prvek plackové klenby se u Prunnerových realizací objevuje celkem často a užil jej i u návrhu kostela v Omleničce, jak o tom více popíše kapitola věnovaná jeho interiéru. Z jeho dalších realizací na poli dynamické barokní architektury potom zvláště vyniká kaple na hoře Kalvárii v Kremsmünsteru z let 1733-1738 postavená na popud tehdejšího pasovského biskupa Alexandra III. Fixlmüllera.²²³

Do Omleničky přijel na žádost majitele tamního panství a statku Jana Františka Antonína hraběte Nütze von Wartenburk,²²⁴ aby navrhl důstojný svatostánek pro nově vzniklou farnost, který měl nahradit dosavadní zámeckou kapli Panny Marie Bolestné, která již v té době nevyhovovala duchovním potřebám tamních obyvatel a lázeňských hostů. Kromě kostela je mu připisována také realizace barokních úprav zdejšího zámku.²²⁵ Sám Prunner roku 1719, tedy v době počátku stavby budoucího farního kostela, v místních lázních pobýval také jako pacient a dosáhl zde uzdravení ze svého neduhu.²²⁶ Zápis z Pamětní knihy osob uzdravených při léčbě u zázračného pramene v Omleničce z let 1707 -1729 konkrétně uvádí, že lineckého stavebního mistra Johanna Michaela Prunnera trápila již delší čas nehojící se otevřená rána na noze, kterou vyléčila voda ze zdejšího pramene, aniž by byly při léčbě užity jakékoliv jiné metody.²²⁷ Na základě tohoto faktu lze předpokládat, že měl k Omleničce blízký osobní vztah a zakázku na vybudování jejího nového svatostánku mohl chápat i jako projev díky Bohu a Panně Marii za vyprošenou milost.²²⁸ Prunner se v říjnu 1722 osobně zúčastnil

²²⁰ GRIMSCHITZ, Bruno, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold, s. 53–54.

²²¹ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold, s. 76.

²²² Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold, s. 92.

²²³ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold, s. 96.

²²⁴ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.192.

Vlček, Pavel a kol., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Academia 1996, s. 531.

²²⁴ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.193–194

²²⁵ Vlček, Pavel a kol., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Academia 1996, s. 531.

²²⁶ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.193–194

²²⁷ Cist. VBr., HA 18: Statek Omlenička, Num. I.: Pamětní kniha osob uzdravených při léčbě u zázračného pramene v Omleničce 1707-1729, kn. 6: shrnutí dvou téměř totožných zápisů na fol. 4 r-v a 7v.; A. 1719. H[err] Johann Michael Prunner [I.] paumeister von Lin[t]z, welcher die hieyge neuter Paar Kirche [er]bauet, hat lange zeit offene fueß gehabt, nachdeme selber das hieyge baad gebraucht sein, solche von grund ohne anderer Medicin geheillet.“

²²⁸ Stuchlá, Pavla, *Proces ustanovování farnosti Omlenička*, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739), s.194.

také vysvěcení svého díla.²²⁹ Johann Michael Prunner je pravděpodobně kromě vrcholně barokní novostavby v Omleničce autorem dalšího stavebního počínu v jižních Čechách a to v Kaplici, 3 km vzdáleného města od Omleničky. Zde mu připisuje práce na barokních úpravách budovy radnice v průběhu 20. let 18. století, protože obě stavby, jak kostel Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce, tak i kaplická radnice nesou některé shodné prvky, z nichž nejvíce vyniká věž. Tuto domněnku jako první vyslovil Ing. Jan Muk v 60. letech minulého století během stavebněhistorického průzkumu zámku a kostela v Omleničce. Bohužel však doposavad nebyl nalezený žádný písemný pramen, který Prunnerovo autorství zmíněné radniční budovy mohl s jistotou doložit.²³⁰ Kostel Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého se od ostatních Prunnerových realizací odlišuje tím, že se jedná o jeho první známý příklad venkovské novostavby, který se dodnes dochoval a existují k autorství Johanna Michaela Prunnera věrohodné písemné doklady.²³¹

Architektura Johanna Michaela Prunnera, jak je zde několikrát uvedeno, patří k dynamickému baroku, vyniká řadou prvků, jež jsou typické pro jeho autorský rukopis. Kromě již zmíněné Prunnerově oblíbené plackové klenby, sem patří hlavně motiv sedlového oblouku nebo trojlistu, k jejichž užívání ve vlastních realizacích jej zřetelně inspirovala tvorba jeho vídeňského učitele Johanna Lukase von Hildebrandta.²³²

Johann Michael Prunner za svého života díky četným realizacím staveb pro aristokratické i církevní mecenáše dosáhl dobrého společenského postavení a značného bohatství. V jeho závěti ze dne 5. března 1739, která byla úpravou předešlé Prunnerovy závěti sepsané 9. listopadu 1738, se uvádí celková hodnota stavitelova jmění na 25 tisíc guldenů,²³³ z nichž určitou částku odkázal do Prahy bratrstvu Ježíše, Marie a Josefa a také bratrstvu sv. Jana Nepomuckého.²³⁴ Tento pramen dokládá, že Prunner byl členem uvedených náboženských bratrstev, z čehož vyplývá, že skutečně v Praze svého času pobýval. Z pramenů, které se ke vztahu lineckému mistrovy vrcholně barokní architektury dochovaly, se lze také dozvědět, že Johann Michael Prunner během svého na svoji dobu značně dlouhého života, uzavřel dva sňatky. Jeho první manželkou se stala jistá Kateřina, zesnulá roku 1732. Z tohoto manželství vzešel syn Fridrich Prunner, který se však architektem nestal. Druhý svazek Prunner uzavřel o rok později a to dne 27. září 1733 se Zuzanou Josefou Ernstovou, kterou jmenoval univerzální dědičkou svého majetku, mezi nimi především jeho dům v Linci.²³⁵ Johann Michael Prunner zemřel ve věku necelých sedmdesáti let dne 26. dubna 1739 v Linci a byl pohřben do krypty kaple sv. Jana Nepomuckého v tamním městském farním kostele.²³⁶

²²⁹ Vlček, Pavel a kol., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Academia 1996, s. 531.

²³⁰ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022 (audiozáznam přednášky).

²³¹ Wilhelm Georg Rizzi, *Die Schlosskirche in Klein Umlowitz und Prunners künstlerische Herkunft*. In: Derselbe: *Zur Sakralarchitektur Johann Michael Prunners*. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 32, 1979, zvl. S. 107-113.

²³² Petr Macek – Richard Biegel – Jakub Bachtík, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 387.

²³³ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage: Wien: Herold 1960, s. 12.

²³⁴ Pavel Vlček a kol., *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Academia 1996, s. 531.

²³⁵ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*, Zweite erweiterte Auflage: Wien: Herold 1960, s. 13.

²³⁶ Tamtéž

Johann Michael Prunner po sobě v Rakousku zanechal následovníky, kteří navazovali na jeho expresivní a dynamickou architektonickou tvorbu. K těm nejdůležitějším patřili Johann Haslinger (1701 – 1741) známý především díky stavbě konventního kostela Voršilek v Linci²³⁷ a Johann Matthias Krinner (1700 – 1784), autor kostela Minoritů tamtéž.²³⁸

²³⁷ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner. Zweite erweiterte Auflage*, Wien: Herold s. 128 – 129.

²³⁸ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner. Zweite erweiterte Auflage*, Wien: Herold s. 136 – 137.

8 Exteriér kostela

Kostel sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné, obklopen bývalým hřbitovem ohrazeným nízkou zídou a vyznačující se již na první pohled nízkým, zato výrazně horizontálním průčelím, je situován přímo na návsi v Omleničce, kde původně tvořil přístavbu k dnes již zbořenému zámku.²³⁹ Hřbitov tu sloužil k pochovávaní obyvatel obce od doby vysvěcení kostela v roce 1722²⁴⁰ až do roku 1787²⁴¹, kdy musel být v důsledku josefinských reforem zrušen a přemístěn na nové místo na okraji vsi.²⁴² Kostel byl zbudován jako jednolodní, orientovaná stavba s presbytářem o stejné šířce jako chrámová loď. Obdélníkový půdorys obsahuje celkem čtyři osy se zakulacenými západními rohy. Nízká sakristie je připojena k severovýchodnímu boku a stojí na čtvercovém půdoryse. Průčelí na vysokém trnoži, který je omítaný, obrácené k návsi završuje nahoře pravoúhlý ústupek bez profilu a rozdělují jej v meziokeních pilířích barokně – jónské lizény, nad nimiž se nachází zalomované kladí sahající až k hlavní římsce. Mezi lizénami najdeme orámovaná a vrhanou omítkou vytvořená pole. Nad západním průčelím stojí dvoupatrová věž s rohy zesílenými stejnými lizénami jako na kostele.²⁴³ Čtyřboká věž kostela je opatřena hodinami, nad nimiž se klene uprostřed věže z každé strany vytočená římsa²⁴⁴. Věžní hodiny zde byly pořízeny jako dar Dr. Emila Putschögla v roce 1902, kdy je vyrobila v ceně 1343 Korun brněnská firma Morarus a na omlenickou věž je nainstaloval hodinář z Vyššího Brodu jménem Springer.²⁴⁵

Všechny vchody do kostela jsou pravoúhlé a nacházejí se v uchatých žulových ostěních. Portál západního průčelí, tedy hlavní, zdobí z obou stran šambrány a jónské polopilastry se zalomovaným kladím. Římsa hlavního vchodu se vypíná nad prostředkem v segmentu. Nad nadpražím západního portálu najdeme alianční znak donátorů kostela. Antonín Cechner (1921) uvádí, že dveře hlavního vchodu jsou dubové a pobity hladkým plechem a přítuhou. Severní portál je zazděný a vroubí jej šambrána. Zevnitř ale mají zámek a tři páry ozdobných závěs. Zbývající dva vchody vedou od západní strany na kruchtu a do presbytáře. Šambránu každé z nich zakončuje segmentová římsa.²⁴⁶

Co se již řečených erbů nad portálem kostela týče, vyskytují se tu celkem tři. Na vrcholu trojice erbů a tedy na nejčestnějším místě je umístěn ten patřící hraběti a iniciátorovi stavby Janu Antonínu Františku Nützovi z Wartenberka, dole vpravo se nachází pak erb jeho první

²³⁹ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 205.

²⁴⁰ Stuchlá Pavla, *Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice*, Setkání 2022, č. 10, s. 18–19.

²⁴¹ <https://www.omlenice.cz/historie> (vyhledáno 16. 6. 2023)

²⁴² Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s. 4.

²⁴³ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 205.

²⁴⁴ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 205–206.

²⁴⁵ <http://www.farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 25.6. 2023), s. 18.

²⁴⁶ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 205–206.

manželky Evy Františky Nützové rozené Spindlerové z Hofegg²⁴⁷ a jako poslední vlevo dole lze spatřit erb, náležející druhé manželce stavebníka Marii Františce Terezii rozené von Huyn²⁴⁸. Celá heraldická aliance s oválnými štíty každého jednotlivého erbu je vně spojena v trojúhelník, rámovaný bohatě zdobenou kartuší s volutami, mušlí, akantem a girlandami. Celou kompozici korunuje na vrcholu listová koruna. Erb hraběte Nütze je rozdělen na čtyři pole modrým srdečním štítkem se zlatou dolní třetinou a svislým štrafováním. Dvě zbylé horní čtvrtiny štítu zdobí symbol, který má vzhled stříbrného oboustranného háku vyrůstajícího z dělicí linie. První pole je rozděleno na koso do dvou polovin, do zlaté a červené se symbolem jednorožce provedeného ve stříbrné barvě a obráceného dovnitř směrem ke středu. Druhé a třetí pole je taktéž děleno, a to červenou a černou barvou, přičemž ve třetím poli je rozdělení opět mírně nakosené. V horní polovině najdeme na dělicí linii stříbrnou labuť, obrácenou dovnitř ke středu štítu a dolní polovina je svisle štrafovaná. Poslední pole opět zaplňuje symbol dovnitř obráceného jednorožce, ale pole je pro změnu děleno šikmo ve stejných tinkturách jako první pole.²⁴⁹ Hraběnce Evě Františce Nützové rozené Spindlerové von zu Hofegg přísluší, jak zde už bylo řečeno, erb vpravo dole, čtvrcený zlatým srdečním štítkem a vyznačuje se symbolem černého orla pod zlatou císařskou korunou. První pole je zlato-černě na šikmo dělené se symbolem dvouocasého lva třímajícího v tlapách stříbrné vřeteno,²⁵⁰ které představuje znak rodu Spindlerů z Hoffeg, protože jméno Spindler v němčině znamená vřeteno.²⁵¹ Druhé a třetí pole erbu Evy Františky zdobí dva šikmé vlnité pruhy ve stříbrném provedení. V posledním poli se nachází symbol kamzíka ve zlatém poli šikmě černě rozděleném. Kamzík stejně jako lev nese v packách vřeteno. Poslední erb vlevo dole patřící druhé manželce hraběte Nütze pocházející z rodu von Huyn je rozdělený na čtyři červená pole symbolem řeckého kříže s břevny zakončenými ptačími hlavami, které jsou odvrácené. Uprostřed se nachází stříbrný srdeční štít se symbolem tří červených koulí uspořádaných do trojúhelníkové kompozice.²⁵²

Půlkruhová okna opět vroubí barokní šambrány se segmentovými římsami a čabrakovitými podokeníky. Osvětlení do lodě přichází skrze dva páry oken, do kněžiště jej přináší jedna dvojice oken a na kruchtě tři okna.²⁵³ Budova kostela prošla v závěru 19. století generální opravou. Nynější krov věže v roce 1892 zhotovil J. Ortner z Vyššího Brodu a její bání opatřil měděným povrchem klempíř Antonín Meisl z Greinu na Dunaji.²⁵⁴ Tyto práce byly potřebné vzhledem k požáru v roce 1829, během něhož věž utrpěla značné škody.²⁵⁵ Díky zmíněné

²⁴⁷ Červenka, Vladimír, *Heraldická aliance na kostele v Omleničce*, Jihočeský Herold, 2/2012, s.14.

²⁴⁸ Stuchlá Pavla, *Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice*, Setkání 10/2022, s. 196.

²⁴⁹ Červenka, Vladimír, *Heraldická aliance na kostele v Omleničce*, Jihočeský Herold, 2/2012, s.14.

²⁵⁰ Tamtéž

²⁵¹ Červenka, Vladimír, *Heraldická aliance na kostele v Omleničce*, Jihočeský Herold, 2/2012, s.16.

²⁵² Červenka, Vladimír, *Heraldická aliance na kostele v Omleničce*, Jihočeský Herold, 2/2012, s.14.

²⁵³ Tamtéž

²⁵⁴ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 206.

²⁵⁵ <http://www.farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 20.6. 2023), s. 13.

renovaci z 90. let 19. století se současná podoba kostelní věže vyznačuje novobarokními prvky.²⁵⁶

Chrámová stavba obsahuje určité rysy, prozrazující rukopis stavitele Johanna Michaela Prunnera. Právě díky nim a dochovaným písemným pramenům je možné s určitostí doložit jeho skutečný pobyt v Omleničce a autorství tamního kostela²⁵⁷ Mezi tyto znaky typickými pro prunnerovskou architekturu se řadí především zúžení ve středu v podélné ose.²⁵⁸ Zajímavé také je, že věž kostela vykazuje některé podobnosti s věží kaplické radnice, dokončené roku 1728.²⁵⁹ Díky tomu např. Ing. Jan Muk v 60. letech 20. století při provádění stavebně historického průzkumu zámku vyjádřil myšlenku, že jak kostel v Omleničce, tak i barokní přestavbu radniční budovy v Kaplici navrhoval tentýž architekt. Avšak dosud nebyla tato domněnka s jistotou potvrzena, ani vyvrácena.²⁶⁰ Obě zmíněné věže spojuje obdobné kompoziční řešení a výzdoba fasády. Jak omlenická, tak i kaplická věž jsou stavěné jako dvoupatrové, přičemž horní patro prolamuje půlkruhové okno a fasádu zdobí pilastry s jónskými hlavicemi. Obdobní typ věže jako v Omleničce nebo věž kaplické radnice (za předpokladu, že domněnka Ing. Jana Muka o jejich společném autorovi by se ukázala jako pravdivá) má i řada rakouských Prunnerových realizací. Jako vynikající příklad lze uvést zvláště věž farního kostela v Pichlu u Welsu, který jako původní gotickou stavbu Prunner přebudoval do současné barokní podoby v letech 1737-1736. Vynechal zde ale jónské hlavice zakončující lizény, které zde na rozdíl od omlenické věže nechal hladké a bez hlavic.²⁶¹ Bližší je svým provedením věži kostela v Omleničce věž městského farního kostela v Gmündu, která již barokně – jónské hlavice v lizénách nepostrádá a pochází z let 1713-1718.²⁶² Dobrou ukázkou pro srovnání zde představuje také dvojvěží západního průčelí kostela ve Spitalu am Pyhrn z let 1717 – 1738.²⁶³ Kromě věže Johann Antonín Prunner užil v Omleničce také další prvky, které lze najít i na jiných jeho realizacích, především v Rakousku. Kupříkladu karmelitánský kostel v Linci z doby po roce 1710 se vyznačuje nápadně obdobným řešením vstupního portálu, jaký má i omlenická stavba, viz. Obr. 4. v Grimschitzově knize *Johann Michael Prunner* (1960)²⁶⁴ Dalšími prvky, kterými se kostel vyznačuje typickým Prunnerovým rukopisem, je již zmíněné nízké a horizontální průčelí, které je možné najít např. u barokní přestavby původně gotického kostela ve Wilheringu uskutečněné v období 30. let 18. věku navržené podle zřetelné inspirace Prunnerovým dílem jeho pokračovatelem Johannem

²⁵⁶ Stuchlá Pavla, *Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice*, Setkání 10/2022, s. 20.

²⁵⁷ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička, Zlatá stezka 23/1 2016 (1715-1739)*, s.192

²⁵⁸ Tamtéž

²⁵⁹ Viz. Stuchlá, pozn. 257.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, obr. 4., s. 95.

²⁶² Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*, Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, s. 42.

²⁶³ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*, Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, s. 43.

²⁶⁴ GRIMSCHITZ, Bruno, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, obr. 4., s. 1.

Haslingerem.²⁶⁵Dále obdobný způsob řešení chrámového průčelí lze nalézt u výše zmíněného kostela ve Spitalu am Pyhrn (viz. obr.31 v knize *Johann Michael Prunner*).

Zajímavé je také řešení a výzdoba oken kostela v Omleničce. Prvek půlkruhových oken se opakuje v mnoha Prunnerových sakrálních realizacích, ať už se to týká samotných staveb kostelů jako takových, nebo jejich věží. Půlkruhová okna Prunner užil i u svého nejvýznačnějšího počínu – poutního kostela Nejsvětější Trojice ve Standl – Paura z druhého desetiletí 18. věku, kde půlkruhové je okno nad portálem, podobně jako v Omleničce, ačkoliv toto okno je užší, než u omlenické stavby. Také okna chrámové lodi, věží i lucerny kupole mají půlkruhový tvar. Se stavbou ve Standl – Paura má kostel Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého společný ještě další typ okna a to oválné, nazývané též volské okno, přestože se liší svým provedením. Další díla, ve kterých se nachází barokní prvek půlkruhového okna jsou kostel ze Spitalu na Pyhrnu, nebo věž městského farního kostela v Gmündu, u kterých jejich autor užil prvek šambrány se segmentovou římskou. Tento v barokní architektuře poměrně oblíbený prvek je možné vidět u řady prunnerovských realizací, a to jak v oblasti sakrálních, tak i světských zakázek. Za všechny v této kapitole lze vyjmenovat kupříkladu již zmíněnou věž farního kostela v Gmündu, kostel ze Spitalu am Pyhrn, nebo kapli na Hoře Kalvárii v Kremsmünstru. Z příkladů profánní architektury se můžeme setkat s prvkem okna zdobeného šambránou se segmentovou římsou zvláště na průčelí zámku ve Wilheringu nebo radnice ve Welsu.

Dle řady výše uvedených příkladů lze říct, že Johann Michael Prunner při návrhu exteriéru, ale jak ukáže ještě následující kapitola, i interiéru kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého vycházel již z realizací svých předchozích stavebních zakázek. Objednavatel omlenického svatostánku Jan Antonín František hrabě Nütz z Wartenberka již patrně znal dobře tvorbu tohoto hornorakouského mistra ze své domoviny, a jistě si přál, aby na jeho popud nově zbudovaný kostel se co nejvíce přiblížil svým rakouským předchůdcům a souputníkům, aby tak mohl svého stavebníka jakožto znalce soudobých trendů na poli architektury a výtvarného umění vhodně reprezentovat. Touha po co nejlepší reprezentaci majitele omlenického statku Jana Antonína Františka byla nepochybně hlavním motivem k volbě Johanna Michaela Prunnera jako autora pro zamýšlenou stavbu nového farního kostela, neboť Omlenička v 1. polovině 18. století platila za významné lázeňské středisko, kam přijížděli četní hosté.²⁶⁶

²⁶⁵ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*, Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, s. 129.

²⁶⁶ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (audiozáznam).

9. Interiér kostela

Chránový prostor je, jak pojednává již předchozí kapitola věnovaná jeho exteriéru, koncipován jako jednodílná stavba s kněžištěm směřovaným podle zvyklostí křesťanských svatostánků až na ojedinělé případy, k východu.²⁶⁷ Na obrázku půdorysu, zachyceném v knize rakouského badatele Wilhelma George Rizziho *Die Schosskirche in Klein Umlovit und Prunners künstlerische Herkunft* (1979) poznáváme, že autor celek pomocí pilířů rozdělil do čtyř polí. Podobné řešení uvádí i vedlejší přiložená kresba kostela sv. Klimenta v pražském Klementinu z let 1711 - 1715, který mohl Prunnerovi sloužit jako určitá předloha pro vnitřní uspořádání jeho vlastního návrhu novostavby v Omleničce. Klementinský kostel se však od omleničského půdorysně v některých ohledech liší. Především u něho chybí stlačení krajních polí u hlavního oltáře a naproti němu v oblasti kruchty.²⁶⁸ Prostřední dvě pole tvořící chránovou loď jsou širší o rozměrech 4, 20 metrů, pole presbytáře a pole kruchty měří 2, 65 metrů. Střední pole rozdělují pilíře sestávající ze dvou párů pilastrů korintského řádu, které vystupují do lodi a jsou k nim spojené z každé strany po jednom pilastru. Před vítězným obloukem stojí dva sloupy, taktéž korintské, oddělující prostor chránové lodi od kněžiště.²⁶⁹ Tyto sloupy měly ohraničující prostor presbytáře od chránové lodi symbolizovat nebeskou bránu.²⁷⁰ Zmíněná dvojice sloupů vymežující prostor presbytáře od lodi, je dalším typickým prvkem, kterým se vyznačují stavby Johanna Michaela Prunners.²⁷¹ Kladí na sloupy a pilastry je úplné, na zdi zalomené a v koutech presbytáře se táhne jenom hlavní římsa. Stavitel při návrhu klenby užil typ, nazývaný též česká placka²⁷² Tento druh klenby v českých zemích v době vrcholného baroka rozšířil hlavně Kilián Ignác Dietzenhofer.²⁷³ Také Johann Michael Prunner se k plackové klenbě ve svých realizacích zhusta uchyloval. Kromě kostela v Omleničce, jej lze najít v jeho dílech u kupříkladu v kostele minoritů v Linci z let 1713-1716.²⁷⁴ Z oblasti světské tvorby plackovou klenbu užil mimo jiné při návrhu klenby arkád zámku hrabat Lambergerů ve Steyru z přelomu 20. a 30. let 18. století.²⁷⁵

V kněžišti z obou stran hlavního oltáře vybíhají předsunuté balkonové oratoře, do kterých se vcházelo přímo ze zámku, a čestné místo v nich bylo vyhrazeno majiteli statku a jeho rodině, z nichž byla zřejmě jedna určena pro muže a druhá pro ženy.²⁷⁶ Oratoře v úrovni prvního

²⁶⁷ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 205.

²⁶⁸ RIZZI, Wilhelm Georg, *Zur Sakral Architektur Johann Michael Prunners*, Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte XXXII, 1979, s. 109.

²⁶⁹ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kaplickém*, Praha 1921, s. 207.

²⁷⁰ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (audiozáznam přednášky)

²⁷¹ Pavla Stuchlá, *Proces ustanovování farnosti Omlenička, aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 192.

²⁷² In ibidem.

²⁷³ Macek, Petr, *Barokní architektura v Čechách*, Karolinum 2015, s. 424–425.

²⁷⁴ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, s. 50.

²⁷⁵ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte Auflage. Wien: Herold 1960, s. 76.

²⁷⁶ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenička, aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 196.

patra se částečně schovávají za dva sloupy vymežující prostor presbytáře od chrámové lodi.²⁷⁷ Šlechtické oratoře bývají obvyklou součástí interiérů řady barokních kostelů a umožňovaly vznešeným návštěvníkům nerušeně sledovat bohoslužby. Právo na jejich užívání patřilo výhradně patronům kostela,²⁷⁸ v tomto případě hraběti Janu Antonínu Františku Nützovi, jeho dvěma posledním manželkám a jejich nástupcům hrabatům z Thürheimu. Některé jsou navrženy jako balkony, například právě v Omleničce, jiné jsou prosklené a připomínají okna uvnitř interiéru. Tento typ oratoře lze najít například uvnitř farního a zároveň klášterního kostela servitů sv. Petra a Pavla v Nových Hradech zbarokizovaného za podpory Buquoů,²⁷⁹ nebo v interiéru vrcholně barokní novostavby kostela Panny Marie Bolestné na Dobré vodě u Českých Budějovic²⁸⁰ sponzorované českobudějovickými měšťany. Kromě práva na užívání čestného místa v oratoři, erbovních znaků na fasádě kostela nebo jeho vnitřního vybavení, práva na přednost před ostatními laiky při liturgických obřadech a procesích,²⁸¹ měly patroni kostela také právo být pochováni v chrámové kryptě. V Omleničce se krypta nachází u sakristie a jsou v ní uloženy ostatky samotného stavebníka hraběte Nütze z Wartenberka, jeho druhé manželky Marie Terezie Františky rozené von Huyn, některých kněží působících v tamní farnosti jako duchovní správci a ještě několik dalších osob.²⁸²

Klenba presbytáře i chrámové lodi obsahuje bohatou štukovou výzdobu, jak ve formě rostlinných ornamentů, tak v podobě štukových rámců, ve kterých jsou vsazeny freskové malby od rakouského malíře Petera Helmingera z Attnang – Puchheimu z roku 1922.²⁸³ Klenební pasy oddělující jednotlivá pole jsou taktéž zdobeny vegetativními motivy. O malbách zde jmenovaného malíře Petera Helmingera z Attnang – Puchheimu však budu podrobněji vyprávět ale až ve zvláštní kapitole omleničským freskám věnované. Kostelní kůr je členěný předsunutý směrem do chrámového prostoru, opatřen mramorovým zábradlím s kuželkovou balustrádou a stojí na něm varhany pořízené teprve až v roce 1898 od rakouského varhanáře Leopolda Breinbauera z Lince²⁸⁴ Spodek kruchty nese malbu s námětem Krista Dobrého pastýře od Oskara Hoffmana z Rychnova u Jablonce z roku 1932.²⁸⁵

Interiér kostela v Omleničce působí celkově dynamickým a zároveň vzdušným dojmem, jeho autor Johann Michael Prunner dosáhl především díky užitím prvků zalamovaných pilastrů s barokně – korintskými hlavicemi, sloupů plackové klenby a zvlněnou stěnou kostelní kruchty. Podobně koncipovaný chrámový interiér lze najít u řady dalších Prunnerových realizací, ať už v autorově rodném Linci nebo na jeho jiných působištích v oblasti Horních Rakous nebo

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022. (audiozáznam přednášky).

²⁷⁹ Viz. pozn. 95.

²⁸⁰ Josef Braniš, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století: politický okres českobudějovický*, Praha 1900, s. 50.

²⁸¹ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 196.

²⁸² Pavla Stuchlá, *300. Výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (audiozáznam přednášky).

²⁸³ OMLENIČKA 300. Výročí kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (leták).

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Pavla Stuchlá, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, rok neuveden, s. 6.

Bavorska. Skvělým příkladem uspořádání vnitřního uspořádání sakrální stavby je zejména klášterní kostel minoritů v Linci Prunnerem započatým v roce 1716,²⁸⁶ nebo pokud ještě zůstaneme u lineckých staveb, kaple sv. Jana Nepomuckého v tamním městském farním kostele Nanebevzetí Panny Marie z období 2. poloviny 30. let 18. století, jehož nejposvátnější prostor je podobně jako presbytář v Omleničce oddělený od chrámové lodi dvojicí sloupů.²⁸⁷ Mimo území Lince se k obdobnému řešení chrámového prostoru Johann Michael Prunner uchýlil při návrhu úprav interiéru kostela sv. Mikuláše pro řád augustiniánů v Pasově,²⁸⁸ nebo chrámu ze Spitalu am Pyhrn budovaný v letech 1718 – 1738.²⁸⁹

Interiér kostela sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné, jak jsem psala již výše v této kapitole, koncipovaný v duchu dynamického (radikálního) baroka, jehož byla Johann Michael Prunner představitelem. Vnitřek kostela působí celkově ladným a vzdušným dojmem. Prostor liturgického dění v období baroka měl diváka ohromit hrou světél a stínů, rozvlněním stěn, konvexními a konkávními prvky, dynamickým pojetím klenby, množstvím štukového ornamentu a v neposlední řadě malířskou, sochařskou i řezbářskou výzdobou. Architektura chrámového interiéru spolu s výtvarným uměním, působivou hudbou a okázalými bohoslužebnými obřady vytvářela jistou dramatičnost. Tato dramatičnost vycházela ze základní ideologické myšlenky barokního umění a kultury, podle níž je svět ve své podstatě divadlem. Tento myšlenkový koncept vycházel nejen ze stanov tridentského koncilu, ale i z kultury manýrismu a v neposlední řadě ze zkušenosti četných hrůz třicetileté války. Důležitou roli při navrhování a zdobení chrámových interiérů kromě výše zmíněných ideologických vlivů kultury 17. a 18. století hrála zvláště značně vypjatá barokní zbožnost a snaha co nejlépe dostupnými prostředky oslavit Boží velikost.²⁹⁰ Vnitřek omlenického kostela navzdory všem změnám jeho vybavení i výzdoby si svůj původní ráz i se svým typicky barokním divadelním prostorovým pojetím naštěstí dodnes zachoval.

²⁸⁶ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte, Wien: Herold 1960, s. 50

²⁸⁷ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte, Wien: Herold 1960, s. 98.

²⁸⁸ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte, Wien: Herold 1960, s. 29–30.

²⁸⁹ Bruno Grimschitz, *Johann Michael Prunner*. Zweite erweiterte, Wien: Herold 1960, s. 43.

²⁹⁰ Pavel Bělina – Jiří Kaše – Jiří Mikulec – Irena Veselá – Vít Vlnas, *Velké dějiny země Koruny české*, svazek IX. 1683–1740, Paseka 2011, s. 402 – 403.

10. Oltář sv. Jana Nepomuckého

Dnešní hlavní oltář omlenického kostela zasvěcený sv. Janu Nepomuckému, druhému patronu chrámu je mnohem mladší než samotná stavba²⁹¹. S tím také souvisí skutečnost, že se nejedná o původní oltář, nýbrž byl sem dovezený z Vyššího Brodu, kde jej z tamního cisterciáckého kláštera v roce 1878 daroval jeho tehdejší představený Leopold Wackarž, aby se tak stal obstojnou náhradou za oltář původní, který již nemilosrdně podléhal zubu času, a zároveň vyšebrodští mniši hledali vhodné využití pro své staré barokní oltáře, aby místo nich mohli pořídit do klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie oltáře nové, tehdy módní novogotické, které klášterní kostel obdržel v roce 1863.²⁹²Předchůdce současného hlavního oltáře vznikl jako dílo vídeňského řezbáře a sochaře, pobývajícího onoho času v Omleničce, Johanna Ferdinanda Robotze²⁹³a který rovněž nesl zasvěcení sv. Janu Nepomuckému, jenž byl zde vyobrazen v podobě plastického reliéfu v ústřední části. Konkrétně se jednalo o námět sv. Jana Nepomuckého před Ukřižovaným. Nad ním se skvěl erb držený malými anděly s korunou patřící pravděpodobně stavebníkovi kostela hraběti Nützovy z Wartenberka a jeho manželce Evě Františce Nützové, rozené Spindlerové z Hoffeg.²⁹⁴Po levé tzv. epištolní straně původního hlavního oltáře se nacházely reliéfní zobrazení nebeských patronů stavebníka hraběte Nütze z Wartenberka a jeho dvou životních družek Evy Františky a Marie Františky Terezie.²⁹⁵

Oltář sv. Jana Nepomuckého z barevného umělého mramoru zhotovil v roce 1768 architekt ze Starého Města pražského Anton Aiger pro klášter cisterciáků ve Vyšším Brodě na zakázku opata Hermanna Kurtze (1767–1795). Sochařskou výzdobou oltáře opat pověřil Johanna Robotze, jehož po brzké smrti nahradili jeho synové a štafíř Anton Wittmann z Rožmitálu na Šumavě. Obraz sv. Jana Nepomuckého namaloval teprve až roku 1813 F. O. Staubmann. Obraz v nástavci znázorňuje Pannu Marii Staroboleslavskou a pochází z doby vzniku oltáře z konce 60. let 18. století. Obraz Panny Marie Staroboleslavské v nástavci ze všech stran obklopuje celkem šest malých andílků a jeho vrchol a vlastně vrchol celé oltářní architektury zakončuje motiv paprsků s dvěma dalšími andílkou ve středu. Původní je taky socha po pravé straně hlavního oltáře představující řádového světce sv. Benedikta z Nursie.²⁹⁶ Jeho postavu je zde možné celkem lehce identifikovat, protože jej sochař vyobrazil jako vousatého starce v černém mnišském oděvu s typickým atributem kalicha s hadem, které odkazují na legendární vyprávění z Benediktova životopisu líčící zázračná vyvážnutí z řady pokusů o světcovu otravu ze strany jeho nepřátel.²⁹⁷Autorem sochy sv. Benedikta je již výše zmíněný Johann Ferdinand Robatz, který kromě nedochovaných původních omlenických oltářů, zhotovil i sochařskou výzdobu nynějšího zdejšího hlavního oltáře, protože kromě hraběte Nütze, pracoval i pro vyšebrodské cisterciáky. Protějšek sv. Benedikta po levé straně hlavního oltáře tvořila socha sv. Prokopa vyřezaná také jako dílo J. F. Robotze, avšak tato se

²⁹¹ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 194.

²⁹² Tamtéž.

²⁹³ Michal Šroněk-Kateřina Horníčková – Jan Ivanega Ivanega, *Zbožnost, účelnost, reprezentace: zařizování kostelů na schwarzenberských panstvích*, Jihočeská univerzita 2020, s. 51.

²⁹⁴ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 199.

²⁹⁵ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (audiozáznam přednášky).

²⁹⁶ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 194

²⁹⁷ James Hall, *Slovník námětů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 74.

nedochovala a v současné době se na jejím místě nachází socha dalšího řádového světce sv. Bernarda pocházející teprve až z roku 1910 jako dílo sochaře S. Demetze ze St. Ulrich – Gröden²⁹⁸ Zakladatele cisterciáckého řádu sv. Bernarda z Clairvaux prozrazuje bílý řeholní oděv, kterým se vyznačují právě mniši cisterciáci, tonzura a opatská berla. Na rozdíl od sv. Benedikta je Bernard zobrazen jako hladce oholený.²⁹⁹ Oltářní architektura samotná je navržena ve vrcholně barokním stylu³⁰⁰, s torčovanými sloupy po obou stranách a kanelovanými pilastry, které zakončují korintské hlavice a zalomované kladí. Z každé strany se nachází socha světce – řeholníka a za nimi se vinou až nahoru boltcovité rozvaliny. Nad kladím se mírně vznášejí andělci, přičemž u každého z nich se nachází dekorativní prvek vázy se zlacenou polychromií.³⁰¹

Ústřední obraz sv. Jana Nepomuckého, byl, jak je uvedeno již nahoře, zhotoven v roce 1813³⁰² rakouským malířem F. O. Staubannem, jak o tom vypovídá jeho dobře čitelný podpis na plátně.³⁰³ Mučedník Jan Nepomucký je na něm zachycen v oděvu biskupského vikáře a s typickými atributy, jako je kříž s ukřižovaným Kristem,³⁰⁴ který světec objímá levou rukou a palmová ratolest v jeho pravé ruce, která odkazuje na jeho smrt podstoupenou pro Krista.³⁰⁵ Nad hlavou sv. Jana Nepomuckého, na kterou dopadá nebeské světlo se vznášejí andělci a posazují mu na ni věnec – symbol jeho mučednictví. V dolní části obrazu dva další andělci, jeden plavovlasý a druhý tmavovlasý, drží pásku s latinským nápisem, oslavujícím mučednickou smrt sv. Jana Nepomuckého. Samotná klečící, až mírně se vznášející štíhlá světčova postava působící dojmem askety výrazně vystupuje z temného pozadí nebeského prostoru a tvoří s ním ostrý kontrast světla a stínu. Díky tomuto spíše baroknímu pojetí sv. Jana Nepomuckého od Staubanna malba dobře slohově zapadá na oltář, který je takřka o půl století starší a stejně tak do celkového interiéru kostela v Omleničce, přestože pochází až z počátku 19. století, z doby, když již baroko patřilo k minulosti. Obraz sv. Jana Nepomuckého na hlavním oltáři prošel restaurováním již na samém sklonku 19. století, konkrétně v červnu roku 1899 došlo k vyčištění a obnově plátna spolu s novým zlacením obrazového rámu.³⁰⁶

V oltářním nástavci se nachází obraz Madonny Staroboleslavské s anděly, stejného stáří jako architektura samotného hlavního oltáře. Je to zvláštní ikonografický typ zobrazování Panny Marie, vycházející z tradice Staroboleslavského palladia³⁰⁷, ochránkyně Čech, kterou podle legendy nosil sv. Václav. Panna Maria je zde znázorněna jako královna s malým Ježíšem. Ikonografický typ Panny Marie Staroboleslavské byl v baroku hojně rozšířený. Úzce souvisel s kultem dalšího oblíbeného mučedníka a světce tzv. českého nebe, knížete Václava. Místo jeho mučednické smrti Stará Boleslav bylo jakou poutní místo velmi navštěvované.³⁰⁸ Také k samotnému sv. Janu Nepomuckému se přiřazuje úcta k Panně Marii Staroboleslavské, a proto někdy býval zobrazován také jako poutník k staroboleslavskému paládiu, které

²⁹⁸ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 194.

²⁹⁹ James Hall, *Slovník námětů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 77.

³⁰⁰ Tamtéž

³⁰¹ Cechner, Antonín, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu*, Praha 1921, s. 208.

³⁰² Tamtéž

³⁰³ Viz. pozn. 301

³⁰⁴ Hall, James, *Slovník námětů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 190.

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 14. 7. 2023), s. 48.

³⁰⁷ Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 66.

³⁰⁸ Howard Louthan, *Obracení Čech na víru aneb rekatolizace po dobrém a po zlém*, Rybka 2011, s. 237.

představuje i jeho další atribut.³⁰⁹ Patrně z tohoto důvodu byl obraz Madony Staroboleslavské umístěn jako součást oltáře sv. Jana Nepomuckého.

Tabernákl hlavního oltáře je jednoduchý, mramorový s reliéfní pozlacenou výzdobou dvířek s motivem Kristova ukřižování. Vnitřní stranu dvířek od svatostánku zdobí malovaný výjev andílků. Po stranách svatostánku stojí dva mramorové svícny, které ve spojení s celkovou oltářní architekturou tvoří zajímavý gesamtkunstwerk.

V oltářní menze je umístěn erb donátora oltáře vyšebrodského opata Hermanna Kurtze.³¹⁰ Oltář sv. Jana Nepomuckého byl, jak uvádím na začátku této kapitoly, přivezen do Omleničky v roce 1978 jako náhrada za původní oltář taktéž zasvěcený sv. Janu Nepomuckému od Johana Robotze nacházející se ve jmenované době již ve značně zchátralém stavu. Nahrazení interiérového starého interiérového vybavení novým včetně, a především hlavního oltáře se uskutečnilo v době, kdy v Omleničce působil jako farář P. Conrad Krepper, cisterciácký řeholník z kláštera ve Vyšším Brodě. Na tamní faru se přistěhoval dne 7. března 1878 a záhy poté usoudil, že je potřebné obnovit vnitřní zařízení omleničského kostela. Na jeho popud byla uspořádána farní sbírka, jejíž výnos se vyšplhal na 95 zlatých a 67 krejcarů, ale ukázal se pro kostel jako nedostatečný. Štědrým dárcem byl zvláště rolník z Vracova Václav Putschögl, který farnosti věnoval 150 zlatých rakouské měny. Ani toto však nedokázalo pokrýt více než jenom ty nejnnutnější opravné práce. Do věci se vložil patron kostela a tehdejší vyšebrodský opat Leopold Wackarž, jež učinil rozhodnutí vyměnit staré barokní oltáře v konventním chrámě Nanebevzetí Panny Marie za nové, zhotovené v novogotickém stylu. Barokní oltáře uznal jako esteticky nepatřičné k novému vybavení a z tohoto důvodu se je rozhodl věnovat darem pro omleničský farní kostel. Místní farníci měli dopravu a instalaci darovaných oltářů provést sami na vlastní náklady.³¹¹ Tyto náklady celkově činily částku 320 zlatých a po odečtení shromážděných peněz bylo třeba zaplatit ještě dalších 170 zlatých. Na financování tohoto počínu se skládala celá farní obec. Odvoz mramorového hlavního oltáře zajistili omleničtí farníci koňskými potahy, které poskytli místní rolníci.³¹² V roce 1902 musel být hlavní oltář obnoven a restaurační práce na něm byly svěřeny firmě českobudějovické firmě Hrbek a obnova v ceně 500 zlatých zahrnovala vyleštění mramorového portálu, na kterém se objevily trhliny a vylomení. Také byla na oltář nanесena nová polychromie a zlacení. Obnovu oltáře z části financoval patron kostela, kterým byl tehdejší představený vyšebrodského kláštera P. Bruno Pammer částkou ve výši 100 K. Zbytek nákladů byl zaplacen z darů od omleničských farníků.³¹³

Nově přivezený hlavní oltář sv. Jana Nepomuckého vhodně zapadl do prostoru kněžiště kostela v Omleničce a vytváří spolu s ostatními částmi mobiliáře dobrý estetický celek chrámového interiéru, přestože je tento oltář o několik desetiletí mladší než jeho předchůdce od Johanna Ferdinanda Robotze a liší se od něho pojetím výzdoby, kdy je patron stavby sv. Jan Nepomucký zobrazený jako obraz na plátně na rozdíl od dřívějšího oltáře, který znázorňoval titulárního světce ve formě plastického reliéfu, jak uvádím již na začátku

³⁰⁹ Hall, James, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 190.

³¹⁰ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice, aneb od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715 – 1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 194.

³¹¹ <http://www.farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 14. 7. 2023), s. 4.

³¹² <http://www.farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 14. 7. 2023), s. 5.

³¹³ <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 14. 7. 2023), s. 5.

této kapitoly. Návštěvníky kostela neznalý historie jeho historie a původ jeho dnešního interiérového vybavení se může i díky slohové příbuznosti oltáře s chrámovou architekturou nechat lehce zmást a považovat jej za dílo, které je součástí vnitřku omlenického svatostánku odjakživa.

11. Severní oltář Nejsvětějšího Srdce Páně

Boční oltář po severní tzv. epištolní straně vedle kazatelny, který je dřevěný, pochází také z kláštera ve Vyšším Brodě, pro nějž byl podle donátorského erbu na oltářní predele zhotoven za doby působení opata Candida Heydricha, jenž stál v čele tamního cisterciáckého konventu mezi lety 1722 až 1747. Tento oltář stál v klášterním kostele Nanebevzetí Panny Marie v jedné z kaplí vedle kněžiště³¹⁴ Z erbu již zmíněného představeného vyšebrodských cisterciáků Candida Heydricha vyplývá, že se jedná o dílo starší než je v předchozí kapitole probíraný hlavní oltář sv. Jana Nepomuckého, pocházející až z konce 60. let 18. století.³¹⁵ Vznikl zřejmě v době dostavby a vysvěcení omlenického kostela, či nejpozději ve čtyřicátých letech 18. století a díky této skutečnosti se můžeme domnívat, že byl slohově mnohem více příbuzný původním dnes již zaniklým oltářům ze 30. let 18. století³¹⁶ a celkovému chrámovému inventáři než je nynější hlavní oltář.

Původně byl současný severní oltář zasvěcený pravděpodobně sv. Václavovi a v jeho středu se nacházela také jeho socha, než byl v roce 1901 nahrazen patronátem Nejsvětějšího Srdce Páně a díky tomu ve středu oltáře dnes stojí socha Krista pocházející právě z této doby.³¹⁷ Kult Nejsvětějšího Srdce Páně patří k jednomu z mnoha typů katolického kultu, který se zaměřuje přímo na osobu Ježíše Krista a jeho původ můžeme vysledovat u karmelitánů již ve 12. století. S tímto kultem úzce souvisí i další kristovský kult, a to kult Pěti Kristových ran spjatý s jeho ukřižováním³¹⁸ Oblíbený byl v období protireformace u jezuitů, i díky tomu, že Ježíšovo jméno bylo součástí názvu jezuitského řádu.³¹⁹ Ale teprve až na sklonku 17. století se kult k Ježíšovu Srdci začne rozvíjet díky francouzské řeholnici a vizionářce Markétě Marii Alacoque náležející k řádu sester Navštívení Panny Marie (visitantek) a pobývající v klášteře v Paray-le-Monial.³²⁰ K šíření úcty k Ježíšovu Srdci v katolické církvi dala podnět poté, kdy se jí v letech 1674-1675 zjevil Kristus se svým planoucím srdcem a žádající o prosazení kultu k jeho Božskému Srdci. V průběhu 18. století se tento kult stával stále více oblíbeným, dokonce vznikala i náboženská bratrstva pěstující kult Nejsvětějšího Srdce Páně, avšak katolická církev ustanovila jeho svátek teprve až v roce 1856. Od druhé poloviny 19. století tento typ úcty ke Spasiteli, zaměřený na jeho lidství a všeobjímající lásku nabýval na popularitě.³²¹ V jihočeském prostředí představuje význačný příklad jeho obliby kostel Božského Srdce Páně patřící Kongregaci sester Nejsvětější svátosti projektovaný Jakubem Stabernakem v letech 1903-1904 v neobarokním slohu.³²² Z doby počátku 20. století pochází i socha Krista a zasvěcení severního oltáře v Omleničce Nejsvětějšímu Srdci Páně, nejspíše jako reakce na rozkvět tohoto typu kristovské úcty. Socha samotná, svým prefabrikovaným a strnulým pojetím prozrazující dobu vzniku kolem roku 1901, do prostředí barokního oltáře

³¹⁴ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 194.

³¹⁵ Tamtéž

³¹⁶ Pavla Stuchlá, 300. výročí kostela v Omleničce, Římskokatolická farnost Kaplice 2022 (audiozáznam přednášky).

³¹⁷ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice*, aneb od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739), Zlatá stezka 23/1 2016, s. 194

³¹⁸ Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 45.

³¹⁹ In ibidem.

³²⁰ Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 46.

³²¹ Tamtéž

³²² <https://krestanskepovltavi.cz/pamatky/kostel-bozskeho-srdce-pane-ceske-budejovice/> (vyhledáno 19. 7. 2023).

z 1. poloviny 18. století vhodně slohově nezapadá a působí zde spíše rušivým dojmem. Na oltářní menze stojí dva mramorové svícny.

V nástavci oltáře se nachází obraz sv. Mikuláše s malými anděly, kterého lze dobře rozpoznat pomocí jeho atributů biskupské mitry, knihy, a především tří zlatých jablek, protože podle legendy těmito jablky obdaroval tři chudé sestry.³²³ Obraz oblíbeného světce biskupa sv. Mikuláše z Myry vystupuje z temného pozadí a jeho postava je osvětlována. Svatý biskup si pravou rukou, u které mu malý anděl přidržuje znak jeho úřadu – berlu, dává na hrud', zatímco druhou rukou, částečně zahalenou pláštěm drží knihu, na které jsou postaveny tři zlatá jablka – nejvýraznější z atributů sv. Mikuláše z Myry. Světec má nepřítomný výraz ve tváři a jeho gesto vyjadřuje modlitbu. Oltářní nástavec zdobený záplavou bohatého rozvilinového dekoru a z obou stran jej obklopují andělé v podobě dospívajících jinochů oděných ve zlacených rouchách. Vrchol oltářního nástavce zakončují zlacené paprsky s hlavičkami dvou andílků.

Socha Krista ukazující si na své planoucí srdce stojí na modrém pozadí pod baldachýnem s plastickou draperií červeně polychromovanou a tento baldachýn obklopují z každé strany dva malí andělé. Podstavec sochy s volutami má stříbrnou polychromii a nachází se na něm erb objednavatele oltáře, kterým byl výše zmíněný představený vyšebrodského kláštera Conrad Heydrich. Také oltářní predela je stříbrně polychromovaná a zakončena volutami. Přestože socha Krista ze samého počátku minulého století se slohově nehodí k barokní oltářní architektuře, oltář jako takový, podobně jako hlavní oltář sv. Jana Nepomuckého, se stal díky své slohové příbuznosti a také dobou vzniku blízkou době stavby samotného kostela přiměřenou kvalitní náhradou za dnes již nedochovaný severní oltář původní od Johanna Ferdinanda Robatze. Ten nesl zasvěcení sv. Linharta a obsahoval ve svém nástavci obraz Krista jako Dobrého pastýře. Tento oltář zdobily erby dvou manželek hraběte Johanna Antonína Františka Nütze z Wartenberka – Evy Františky rozené Spindlerové z Hoffeg a Marie Františky rozené von Huyn, jež našla v nově zbudované omlenické kryptě místo svého posledního odpočinku. Erby obou zmíněných donátorek doprovázely nápisy.³²⁴

Současný severní oltář omlenického kostela je, jak uvádím výše, přibližně ze stejného období jako byl jeho předchůdce oltář sv. Linharta a tím pádem mu byl pravděpodobně svým slohovým pojetím oltářní architektury podobný a díky tomu do vrcholně barokního prostoru chrámového interiéru vhodně zapadl a tvoří spolu se svým protějškem – jižním oltářem Panny Marie Bolestné, který je zhotovený v obdobném stylu, harmonický celek. Dobře se také doplňuje ve spojení se zbývajícími součástmi vnitřního vybavení, a to s hlavním oltářem, kazatelnou, ač jsou tato díla cca o 30 až 40 let mladší než oltář Nejsvětějšího Srdce Páně a v neposlední řadě se křtitelnicí, stojící ihned naproti severního oltáře.

³²³ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 272.

³²⁴ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice, aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 198.

12. Jižní oltář Panny Marie Bolestné

Dřevěný oltář Panny Marie Bolestné nacházející se po evangelijní straně, stejně jako hlavní oltář sv. Jana Nepomuckého a boční severní oltář Nejsvětějšího Srdce Páně, byl rovněž součástí původního barokního mobiliáře konventního kostela cisterciáků ve Vyšším Brodě, kde se nacházel v jedné z kaplí blízko presbytáře.³²⁵ Jeho střed zaplňuje socha omlenické Piety, jež v roce 1902 nahradila na přání místních farníků dnes již ztracenou sochu sv. Máří Magdaleny, která byla původní součástí dnešního jižního bočního oltáře.³²⁶

Socha Matky Boží s mrtvým Kristem na klíně stojí na pozadí tvořeném rozevírající se plastickou draperií s červenou, zlatou a stříbrnou polychromií pod baldachýnem zdobeném třásněmi. Socha samotná zobrazuje Pannu Marii Bolestnou klečící na podstavci obklopenou zlacenými paprsky. Její roucho je zlacené. Mrtvé tělo Krista ve zlacené bederní roušce bezvládně visí na Mariině klíně. Kompozice působí dramatickým dojmem, ačkoliv socha Piety samotná je poněkud neuměle ztvárněna. Autorství Piety bývá připisováno již v této práci několikrát jmenovanému Johannu Ferdinandovi Robatzovi, jenž je zároveň tvůrcem sochy sv. Benedikta na hlavním oltáři.³²⁷

V nástavci zdobeném zlacenými rozvilinami, podobnými, jaké návštěvníci kostela najdou u jeho protějšku z epištolní strany, je zasazen obraz sv. Marka Evangelisty a jeho zvláštností je, že jej zde malíř vypočetl nikoliv s jeho obvyklým atributem lva,³²⁸ nýbrž přidal k němu místo něj postavu psa. Sedící polopostava svatého Marka Evangelisty, znázorněného jako muže s hnědým plnovousem, se nachází na temném pozadí a je osvětlována z nebes paprsky, které mají zřejmě poukazovat na božskou inspiraci, které se autorovi jednoho ze čtyř evangelií během psaní dostalo. Sv. Marek je oděný do modrého roucha a přes levou ruku má přehozený bílý plášť. Toutéž levou rukou si přidržuje knihu, zatímco v pravé ruce drží brk, který si namáčí do kalamáře. V dolní levé části obrazu je znázorněna hlava velkého psa se světle hnědou srstí, jež se dívá ven z obrazu, a přitom cení tesáky. Světec sám má, podobně jako jeho obrazový protějšek sv. Mikuláš, nepřítomný pohled hledící kamsi do dále. Pod nástavcem se nachází socha polopostavy Panny Marie s Ježíškem, přičemž oba mají korunku zdobenou drobnými kameny.

Oltář Panny Marie Bolestné je výrazný také díky unikátní výzdobě svého antipendia. Oltářní antipendium se vyznačuje pozoruhodným obrazem sv. Barbory s umírajícím, kterého zaopatřují svátostmi kněží cisterciáci. V pravém okraji obrazové kompozice leží na smrtelném loži těžce nemocný, či spíše již umírající muž. Z levé strany u jeho postele stojí kněz oděný v bílém řeholním rouchu, který prozrazuje jeho příslušnost k cisterciáckému řádu a umírajícího maže na čele posvátným olejem, zatímco jeho kněžský a řádový spolubratr na protější straně lůžka jej pomazává na ruku. Umírající zde dostává svátost posledního pomazání. U hlavy nemocného stojí anděl modro-červeném rouchu a vroucně se za něho modlí. Umírající drží u sebe růženec a škapulíř. V pokoji stojí oltářní stůl neboli menza, na které stojí nádoba s olejem, s vodou, kříž, hořící svíce a otevřená kniha. V pravé dolní části obrazu naproti lůžku s nemocným je vidět otevřenými dveřmi pohled do přírodní krajiny

³²⁵ Stuchlá, Pavla, *Proces ustavování farnosti Omlenice*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 194.

³²⁶ Tamtéž.

³²⁷ Stuchlá Pavla, *Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice*, Setkání 2022, č. 10, s. 18–19

³²⁸ James Hall, *Slovník pojmů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 257.

s kaplí a se vzrostlým stromem s modrou oblohou. Z nebes sestupuje sv. Barbora, vypočteně jako mladá krásná žena oděná v modré roucho s rudým pláštěm a s korunkou na hlavě. V pravé ruce drží kalich s hostií a levou se opírá o svůj typický atribut – věž a zároveň v levé ruce drží palmovou ratolest. Svatá Barbora bývala tradičně uctívána jako patronka umírajících a všech lidí nacházející se nebezpečí smrti³²⁹. Řadila se také ke Čtrnácti svatým pomocníkům.³³⁰ V období baroka nebyli náměty se zaopatřováním umírajících v malířství nikterak neobvyklé. Vzpomeňme v této souvislosti kupříkladu na obraz poustevníka sv. Vintíře s názvem *Poslední přijímání poustevníka Vintíře* od Petra Brandla z roku 1718 určený pro pravý boční oltář presbytáře v kostele sv. Markéty na Břevnově.³³¹ Obraz výstižně znázorňuje udělování jedné ze sedmi svátostí – posledního pomazání. Na tuto svátost se v 17. a 18. století kladl značný důraz související s péčí o posmrtný úděl člověka a jeho věčnou spásu. Svátost pomazání nemocných doprovázelo i tzv. viatikum neboli, pokrm na cestu“, kdy byla dotyčnému po vykonané zpovědi podávána Nejsvětější svátost oltářní.³³² Oltářní antependium pochází z 18. století, přesný rok vzniku ani jeho autor nejsou dosud známé. Motiv zobrazení kněží cisterciáků na antependiu podobně jako sochy řádových světců sv. Benedikta a sv. Bernarda spolu s opatskými znaky na oltářích a kazatelně zřetelně vypovídají o patronátu cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě nad kostelem v Omleničce a poukazují na původ oltářů.

Původní omlenický jižní oltář, který byl stejně jako bývalý hlavní oltář sv. Jana Nepomuckého a vedlejší oltář sv. Linharta dílem Johanna Ferdinanda Robotze z období 30. let 18. století a nesl výjev Ukřižování s dušemi v očištění.³³³ Námět ukřižování Krista byl pro předešlý oltář zvolen, protože měl zasvěcení sv. Kříži.³³⁴

Socha Piety se řadí k nemnohým dochovaným částem původního mobiliáře kostela v Omleničce. Ještě v dřívější zámecké kapli Panny Marie Bolestné se nacházela socha Panny Marie, pravděpodobně také ztvárněna jako Pieta, kde tvořila ústřední prvek tamní výzdoby. Socha Panny Marie s mrtvým Kristem v náručí tzv. Pieta je v Omleničce doložena ještě před příchodem hraběcích manželů Nützů z Wartenberka, stavebníků kostela současného kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého. Pravděpodobně pocházela ještě ze středověku, kdy v Omleničce stála tvrz. S původní omlenickou Pietou je spjat zázrak, který se údajně odehrál v roce 1683. Madona začala během bouřky ronit slzy, poté kdy se do kaple ukryla tehdejší majitelka omlenického statku Anna Zuzana von Weidting und Rittersperg společně se svojí sestrou, která také onoho času pobývala v Omleničce, Marií Salome Schmidtaueroovou von Ober Wallsee a ještě dalšími nejmenovanými osobami, aby se společně modlily za ochranu před úderem blesku. Socha Panny Marie zde stála na oltáři. Slzy z Madoniny tváře nebylo možné usušit. Dnes se jako nejpravděpodobnější vysvětlení tohoto jevu nabízí srážení vlhkosti způsobené poklesem atmosférického tlaku vlivem bouřky. Socha

³²⁹ Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 74.

³³⁰ James Hall, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 102.

³³¹ Jaromír Neumann, *Petr Brandl 1668-1735*. Praha: Národní galerie, 1968. S. 56–58.

³³² Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 112–113.

³³³ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 199.

³³⁴ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 205.

Panny Marie byla z vděčnosti za odvrácené nebezpečí opatřena korunkou.³³⁵Až do roku 1878 se Pieta nacházela na hlavním oltáři. Nynější Pieta tvořící střed jižního evangelijního oltáře je opatřena úpravami pocházející z 18. století od Johanna Ferdinanda Robotze.³³⁶Socha Panny Marie Bolestné ještě v době existence a fungování zámecké kaple hrála významnou roli v souvislosti s lázněmi. Hrabě Nütz se sám horlivě zasazoval o propagaci omlenických lázní s léčivou vodou pomocí šíření letáků s odborným spiskem již výše jmenovaného lékaře z Freistadtu doktora Johannese Babtistu Werloschnigga. Jan Antonín František zde nechal za dobu svého působení, jak jsem už uvedla v kapitole přibližující jeho osobnost, lázně rozšířit a zmodernizovat. Kromě léčebných procedur sestávající z koupelí a pití tamní železité vody, měli pacienti podle návodu propagační tiskoviny navštěvovat pravidelně bohoslužby v tamní kapli a modlit se u zázračné sochy Panny Marie Bolestné, aby si u ní vyprosily přímluvu za milost uzdravení. Zajímavým faktem je, že ačkoliv se v Omleničce pěstoval výrazný mariánský kult, v lázních se počítalo s návštěvami hostů i nekatolického vyznání. Hrabě Nütz zde proto patrně z důvodů léčebných, zakázal jakékoliv náboženské disputace.³³⁷ V pozdější době, kdy vznikla současná socha omlenické Piety, se zřejmě i u této konaly četné modlitby a pobožnosti za uzdravení zdejších lázeňských pacientů. Ti tak mohli stále čerpat duchovní posilu a ztotožnit se s utrpením Krista a Panny Marie.

Oltář Panny Marie Bolestné kromě sochy Piety, antependia s obrazem zaopatřování umírajícího cisterciáky se sv. Barborou a obrazem sv. Marka Evangelisty v nástavci, obsahuje také druhotně pořízený Boží hrob, který bývá v interiéru kostela vystavován v období Velikonoc. Boží hrob pochází z 19. století, konkrétně z roku 1880, protože starý byl vyhodnocený jako chudý a nedostatečný k bočním oltářům, přivezenými pouhé dva roky před tím z kláštera. Cena za zhotovení a instalaci nového Božího hrobu činila celkem 85 zlatých a 91 krejcarů tehdejší rakouské měny. Část nákladů za něj uhradili sami farníci z kostelní sbírky, konané v postní době, která vynesla částku v hodnotě 35 zlatých a 96 krejcarů. Finanční prostředky z farní sbírky se však ukázaly v tomto případě jako nedostatečné, a proto ji podpořil i patron kostela vyšebrodský opat.³³⁸V čase vánočním se na menze jižního oltáře vystavují jesličky. Podobně jako severní oltář, i on je vybaven dvěma svícny z mramoru. Po umělecké stránce bývalý oltář sv. Máří Magdaleny, dnes zasvěcený původní patronce kostela a někdejší zámecké kaple Panny Marie Bolestné, zapadl do svého nového prostředí dobře. Po stránce oltářní architektury tvoří se svým protějškem po epištolní straně shodnou dvojici, čímž se podílí na celkově dobrém estetickém a uměleckém působení chrámového interiéru na diváka, který bez znalostí jejich historie je bude pokládat za původní součást kostelního vybavení.

³³⁵ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, Zlatá stezka 23/1 2026, s. 157.

³³⁶ Viz. Stuchlá (pozn. 323.).

³³⁷ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, Zlatá stezka 23/1 2026, s. 157 – 158.

³³⁸ <http://www.farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 25.7. 2023). s 43.

13. Kult Panny Marie Bolestné

Uctívání Panny Marie Bolestné bylo jedním z mnoha forem mariánské zbožnosti pěstovaných v době baroka. Kult Matky Boží se v pobělohorském období hojně prosazoval a patřil k hlavním znakům odlišujících katolíky od protestantů. Věřící se k ní měli obracet jako k nejmocnější přímluvkyni u Boha a první mezi všemi anděly i světci.³³⁹ Úcta k Panně Marii oslovovala všechny společenské vrstvy katolických křesťanů, zřejmě i proto, že představovala lidský prvek v nebeské sféře, neboť na rozdíl od Nejsvětější Trojice, včetně bohočlověka Ježíše Krista a andělů, byla Maria pouhým člověkem postrádajícím božský původ. Tento aspekt byl pro mariánské ctitele důležitý, neboť sdílela stejně jako oni tentýž pozemský úděl naplněný nejen radostmi, ale i bolestmi a strastmi. I díky její lidskosti, kromě toho, že byla matkou Spasitele, v ní mohli nacházet mocnou přímluvkyni v každé životní nesnazi.³⁴⁰ Panna Maria byla mezi všemi věřícím blízká především ženám, protože pro ně představovala ženský prvek v jinak výrazně mužském náboženství. Bůh Otec i Bůh Syn byli totiž mužského rodu, stejně tak kněžské svěcení a jakékoliv úřady v církvi mohli být udělovány jedině mužům.³⁴¹ Zvláště důležitou stránku mariánské úcty zejména pro ženy, představovalo Mariino mateřství. V období na přelomu 17. století a 1. poloviny 18. století nastal největší rozmach mariánskému kultu, na který silně reagovalo hlavně výtvarné umění. Po celém území Českého království vyrostlo ohromné množství kostelů a kaplí zasvěcených Panně Marii.³⁴² Vzkvétající kult se odrážel zvláště měrou též v sochařství v podobě nespočetného množství mariánských soch na náměstích řady měst a městeček po celém území českého království.³⁴³

Ikonografický typ Panny Marie Bolestné představuje matku Ježíše Krista trpící ztrátou svého syna po ukřižování. Někdy též bývá nazývána jako Panna Maria Sedmiboletná a zobrazuje se sedmi meči v srdci.³⁴⁴ Tento typ zobrazování Matky Boží vychází z Lukášova evangelia, konkrétně z 2. kapitoly, kde se prorok Simeon předpovídá Panně Marii budoucí utrpení jejího dítěte. Doslovně zde stařec Simeon v jeruzalémském chrámě, kde Marie vykonávala židovský obřad očišťování po šestinedělí, praví toto: Hle on jest dán jako znamení, kterému se budou vzpírat – i tvou vlastní duši pronikne meč...“ (Lk 2,34 – 5). Druhý typ Panny Marie Bolestné zvané též „Mater Dolorosa“, vypočívá na sedící Marii s mrtvým Kristem na klíně a bývá nazýváno spíše jako Pieta.³⁴⁵ Námět Madony s mrtvým Kristem, zvaný též Pieta se ve výtvarném umění objevuje již od středověku, konkrétně od 12. století v byzantském malířství spolu s námětem Oplakávání vyobrazující scénu po sejmutí Kristova těla z kříže a měl spíše meditativní charakter. V západním umění se Pieta i Oplakávání prosazují ve 13. a 14. století v souvislosti s texty mystičky sv. Brigity Švédské. Během renesance se ustálil způsob zobrazování Piety, kdy Kristovo zmučené tělo je položeno na kolenou sedící Panny Marie a barokní umění upřednostňovalo typ scény, ve které Kristus leží na zemi na kusu rozprostřeném

³³⁹ Mikulec, Jiří, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 55–56.

³⁴⁰ Pavel Bělina – Jiří Kaše – Jiří Mikulec – Irena Veselá – Vít Vlnas, *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IX. 1683-1740. Paseka 2011, s. 191–193.

³⁴¹ Viz. Mikulec, pozn. č. 335.

³⁴² Viz. Bělina, pozn. č. 336.

³⁴³ Tamtéž

³⁴⁴ James Hall, *Slovník námětů ve výtvarném umění*, Mladá fronta 1991, s. 324-325.

³⁴⁵ Tamtéž

látky s hlavou vloženou na Mariin klín.³⁴⁶ V případě omlenické Piety baroně upravené od Johanna Ferdinanda Robotze se jedná o typ zobrazení, ve kterém mrtvé Kristovo tělo spočívá na kolenou sedící Panny Marie, která pravou rukou drží hlavu svého syna, jehož nohy se opírají o zem.

V době vysoké dětské úmrtnosti, která vládla napříč všemi společenskými vrstvami v 17. a 18. století, úcta k Matce Boží jakožto k truchlící matce byla obzvláště blízká rodičům, kteří přišli o vlastní dítě a zejména matkám, které se tak s Pannou Marií mohly ztotožnit a hledat u ní útěchu.³⁴⁷ Kromě věřících vyrovnávajících se smrti svých potomků, našel kult Panny Marie Bolestné svoji oblibu i u řady nemocných, kteří doufali v navrácení zdraví na Mariinu přímluvu. Také oni tak mohli duchovně spojovat vlastní utrpení s utrpením Krista na kříži a utrpením Matky Boží po jeho umučení.³⁴⁸

V období baroka vyrůstala řada kostelů a kaplí nesoucí zasvěcení právě Panně Marii Bolestné, z nichž nejslavnější je kostel navržený Kiliánem Ignácem Dietzenhoferem na popud českobudějovických měšťanů ve 30. letech 18. století na Dobré vodě u Českých Budějovic, kde se podobně jako v Omleničce nacházely proslulá lázně s léčivou vodou, ke které se vážou i pověsti o zázračných uzdraveních.³⁴⁹ Patrně z tohoto důvodu byla Panně Marii Bolestné zasvěcena i původní zámecká kaple v Omleničce. Samy stavebníci omlenického kostela Jan Antonín František hrabě Nütz z Wartenberka a jeho první manželka Eva Františka rozená Spindlerová z Hoffeg byly ctiteli kultu Panny Marie Bolestné, neboť existují záznamy o řadě votivních darů od hraběcího páru, které se v zámecké kapli nacházely jako poděkování Panně Marii Bolestné za vyslyšení modliteb. Mohlo se jednat v tomto případě o uzdravení z blíže nespecifikované choroby, či vyprošenou milost pro vyřešení jakékoliv jiné obtížné životní situace.³⁵⁰

Kromě Omleničky a výše zmíněné Dobré vody u Českých Budějovic lze najít sakrální stavby v barokním slohu vybudované ke cti Panně Marii Bolestné v českých zemích také na dalších místech. Řadí se k nim kupříkladu pozdně barokní kostel na Podsrpu, poutním místě na okraji města Strakonice ze 70. let 18. století,³⁵¹ hřbitovní kostel Panny Marie Sedmibolestné v Týnci nad Labem, původně kaple s jádrem ještě ze 17. století, přestavěný v 80. letech 18. století.³⁵² nebo v případě Moravy kostel Panny Marie Bolestné ve Sloupě z poloviny 18. století, který plní funkci též jako kostel poutní.³⁵³ Katolická církev ustanovila i zvláštní svátek ke cti Panny Marie Bolestné v roce 1727, kdy tento svátek pro celou církev byl zaveden papežem

³⁴⁶ James Hall, *Slovník námětů ve výtvarném umění*, Praha: Mladá fronta 1991, s. 355–356.

³⁴⁷ Jiří Mikulec, *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, Grada 2013, s. 56.

³⁴⁸ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715–1739)*, Zlatá stezka 23/1 2026, s. 157–158.

³⁴⁹ ŠUTICOVÁ, Kristýna. *Poutní kostel Panny Marie Bolestné v Dobré Vodě u Českých Budějovic*. České Budějovice, 2016., s. 9.

³⁵⁰ Pavla Stuchlá, 300. výročí kostela v Omleničce, Římskokatolická farnost Kaplice 2022 (audiozáznam přednášky).

³⁵¹ Emanuel Poche, a kol. *Umělecké památky Čech 3*. 1. vyd. Praha: Academia, 1980. s. 540.

³⁵² Karel Mádl Boromejský, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese kolínském*, Praha 1897, s. 100.

³⁵³ *Poutní místa brněnské diecéze*. Vyd. Biskupství brněnské 2016, s. 6.

Benediktem XIII. a od roku 1913 připadá na 15. září.³⁵⁴V barokním liturgickém kalendáři se tento svátek připomínal třetí neděli po slavnosti Zmrtvýchvstání Páně.³⁵⁵

³⁵⁴ Catholica. cz. (vyhledáno 25.7.2023).

³⁵⁵ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715 – 1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 165.

14. Kazatelna

Balkonová kazatelna omlenického kostela je jednou z mála dodnes dochovaných původních součástí tamního mobiliáře. Pochází až ze 70. let 18. století³⁵⁶ a na jejím klobouku se nachází alianční znak tehdejších majitelů panství hraběte Josefa Gundakara z Thürheimu a jeho manželky Marie Dominiky Kajetány z Thürheimu rozené von Hager zu Allentsteig.³⁵⁷ Na poprsí kazatelny nechal v letech 1878 až 1891 dodatečně umístit svůj erb tehdejší patron kostela opat z vyšebrodského kláštera Leopold Wackarz, který stál v čele tamního cisterciáckého konviktu mezi lety 1857 až 1901.³⁵⁸

Alianční znak manželů Josefa Gundakara a Marie Dominiky Kajetány na klobouku kazatelny je zasazen do kompozice orámované zlacenou kartuší s volutami. Celou kompozici završuje koruna a na ní je posazena holubice jako symbol Ducha svatého s paprsky kolem hlavy. Znak Josefa hraběte Gundakara z Thürheimu zaujímá čestnější pravé místo v kompozici. Vyznačuje se srdcovým štítkem uprostřed nesoucím symbol domu ve stříbrné barvě na černém podkladě. Erb je rozdělený do čtyř stříbrných polí. V pravém horním poli je umístěn symbol šachovnice, v jeho protějšku se nachází na jinak čistém stříbrném podkladě symbol tří vertikálně řazených kosočtverců. Tutéž podobu má i protilehlé dolní pravé pole. Poslední pole vlevo dole nese znak stříbrného jednorožce na černém podkladě ve stříbrném poli. Erb hraběnky Marie Dominiky Kajetány pocházející z rodu Hager zu Allentsteig je rozdělen do čtyř polí červených a zlatých srdečním štítkem, který je taktéž čtvrcený na dvě protilehlá zlatá a čtyři protilehlá červená pole jako připomínající motiv šachovnice. Pravé horní a levé dolní pole v polovině rozděluje černočervený pruh. Levé horní a pravé dolní pole nesou na červeném podkladě symbol stříbrné růže s modro-žlutým středem. Klobouk kazatelny je členěný zdobený volutami, nad kterými se vznášejí malí andělé. Vrchol klobouku zakončuje dekor s motivem hlaviček andělků se zlacenými křídly. Spodek stříšky zdobí symbol Božího oka na modrém pozadí a je lemován draperií s třásněmi. Vchod na kazatelnu zdobí rozvilinový červeno –zlaceně polychromovaný dekor s volutami. Poprsník kazatelny nese již výše zmíněný opatský znak Leopolda Wackarze z druhé poloviny 19. století obsahující zřetelné symboly kláštera ve Vyšším Brodě. Tento erb je tvořený oválným štítem, který rozčleňuje zlatý kříž do čtyř polí. V pravém horním je umístěna postava Panny Marie na červeném podkladě. Horní levé pole nese písmeno symbol písmena H na černém podkladě. Dolní pravé pole je zdobeno znakem lilie na modrém podkladě a poslední levé dolní pole se vyznačuje červenou pětilistou růží na bílém pozadí. Wackarzův erb je rámován kartuší tvořenou rostlinným dekorem, volutami a znaky opatského úřadu – berlou a mitrou. Poprsník kazatelny zdobí celkem čtyři malí andělé vznášející se nad lisenami, které z obou stran zakončují voluty. Spodek kazatelny uzavírá motiv obláčků s hlavičkami malých andělů.

Kazatelna, která je dobrou ukázkou pozdně barokního řezbářství, nahradila kazatelnu dřívější. Předchůdkyně současné omlenické kazatelny patrně pocházela ještě z původní zámecké kaple Panny Marie Bolestné zřízené v roce 1708 a sloužila v nově zbudovaném svatostánku společně s oltářem, obrazovou i sochařskou výzdobou a dalšími věcmi určenými

³⁵⁶ Pavla Stuchlá, 300. výročí kostela v Omleničce, Římskokatolická farnost Kaplice 2022 (audiozáznam přednášky).

³⁵⁷ Pavla Stuchlá, *Proces ustavování farnosti Kaplice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739)*, Zlatá stezka 23/1 2016, s. 199.

³⁵⁸ Tamtéž.

pro liturgický provoz, ještě mnoho let po vysvěcení kostela. O jejím vzhledu, ikonografickém programu a autorovi se, stejně jako v případě ostatních částí mobiliáře nützovské zámecké kaple nedochovaly žádné prameny.³⁵⁹

Autory kazatelny mohli být pravděpodobně synové Johanna Ferdinanda Robotze, kteří po jeho smrti v roce 1769 převzali jeho řezbářskou a sochařskou dílnu, které pochází i současný hlavní oltář sv. Jana Nepomuckého.³⁶⁰ Omlenická kazatelna nese ve svém ztvárnění určité podobnosti s kazatelnou v kostele sv. Jiří v Blansku u Kaplice pocházející ze 60. Let 18. Století, kdy ji zhotovil ještě sám Johann Ferdinand Robatz,³⁶¹ kupříkladu se jedná o stejnou barevnou úpravu povrchu, který je v obou případech mramorovaný a podobně ztvárněné dekorativní prvky, např. draperie s třapci lemující stříšku kazatelny. Omlenická kazatelna má však na rozdíl od svého předchůdce v Blansku zaoblený tvar a postrádá vyjma symbolu holubice a Božího oka jakýkoliv ikonografický program v podobě reliéfů, které zdobí kazatelnu svatojiřského kostela. Nejvýraznější prvek výzdoby zde představují především erby patronů kostela, které jsou dobrým vypovídajícím pramenem jeho historie. Kazatelna prošla obnovou již v roce 1882, kdy ji opatřil novou povrchovou úpravou českokrumlovský pozlacovač a zdobitel Schönbauer.³⁶²

³⁵⁹ Viz Stuchlá, pozn. 356.

³⁶⁰ Viz Stuchlá, pozn. 296.

³⁶¹ HALÁČKOVÁ, Eva. *Kostel sv. Jiří v Blansku u Kaplice: historie objektu a jeho vybavení* [online]. České Budějovice, 2018 [cit. 2023-06-18]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/i88dq8/>. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. s. 31.

³⁶² <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 14. 7. 2023), s. 5.

15. Varhany

Existence varhan je doložena již v zámecké kapli Panny Marie Bolestné, předchůdce současného kostela v Omleničce, ty však později v průběhu doby pořizování interiérového vybavení nově vzniklého svatostánku zanikly spolu s mobiliářem kaple. Původní barokní varhany, které byly určeny přímo pro dnes stojící kostel Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce byly postaveny ve 30. letech 18. století dosud neznámým varhanářem a měly osm rejstříků, avšak do dnešních dnů se bohužel nedochovaly³⁶³S největší pravděpodobností tyto varhany postihl tentýž osud jako původní oltáře, spolu s kterými královský nástroj také v průběhu druhé poloviny 19. století podlehl zubu času. V kostelních účtech z doby vzniku varhan se uvádí, že tomuto nejmenovanému varhanáři byla za jeho práci vyplacena částka o celkové výši 148 zlatých.³⁶⁴Jeich místo po zániku zaujmuly varhany zhotovené až v roce 1898 z dílny Leopolda Breinbauera z Ottensheimu u Lince.³⁶⁵ Nové varhany nechali omleničtí farníci pořídit u příležitosti 50. výročí nástupu císaře Františka Josefa I. na trůn.³⁶⁶ Během první světové války byly pro vojenské účely zrekvírovány píšťaly a místo nich byly do varhan v roce 1924 vsazeny nové zinkové píšťaly prospektu. Omleničké varhany jsou konstruovány jako jedno manuálové se šesti rejstříky a obsahují dva rejstříky v pedálu.³⁶⁷Hraje se dnes na zdejší varhany během pravidelných nedělních bohoslužeb a občasných koncertů.³⁶⁸

³⁶³ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (audiozáznam přednášky).

³⁶⁴ Cist. VBr., (HA 106: Kostel a fara v Omleničce) Kniha kostelních účtů 1778-1798, kn. 724, vložený souhrnný účet za léta 1735–1737.

³⁶⁵ OMLENIČKA 300. výročí kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, leták.

³⁶⁶ Stuchlá, Pavla, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s. 6.

³⁶⁷ Tamtéž.

³⁶⁸ Pavla Stuchlá, *300. výročí vysvěcení kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice, (audiozáznam přednášky).

16. Nástěnné malby

V interiéru kostela v Omleničce se nachází nástěnná fresková výzdoba pocházející až z 1. poloviny 20. století a je dílem rakouského malíře Petera Helmingera z Attnang – Puchheimu, který působil v Omleničce v letech 1922–1923.³⁶⁹ Tyto fresky ve štukových rámcích zdobí klenbu v presbytáři, v chrámové lodi a klenbu na kůru. Jedná se o náměty Poslední večeře Páně, Korunovace Panny Marie a svatá Rodina při práci v Nazaretu. Štukové rámce jsou vyzdobeny obrazy světců, mezi nimiž najdeme například sv. Annu vyučující Pannu Marii, sv. Šebestiána, sv. Linhartu, sv. Floriána, sv. Ludmilu, sv. Antonína s Ježíškem apod. Zajímavé jsou také dvě malby v černobílém provedení znázorňující sv. Martina podávající žebračkovi plášť a sv. Jana Nepomuckého zpovídající královnu.

Fresková výmalba byla v omlenickém kostele vytvořena na doporučení českobudějovického biskupa Josefa Antonína Hůlky ze 17. října 1913, který ve zprávě sepsané na základě generální vizitace a udělování svátosti biřmování ze dne 11. dubna téhož roku patronu kostela opatu P. Brunovi Josefovi Pammerovi navrhl, aby zde nechal vymalovat klenby po vzoru kostela sv. Jiří v nedaleké obci Blansko.³⁷⁰

V již zmíněném kostele v Blansku u Kaplice Peter Helming z Attnang – Puchheimu vymaloval již v roce 1912 taktéž klenbu chrámového interiéru a užil zde náměty vztahující se k evangeliím. Jednalo se o zpodobnění sedmero skutků tělesného milosrdenství a také Panny Marie i Krista ve štukových rámcích.³⁷¹ K realizaci plánované výmalby kostelního interiéru však došlo až za dlouhých devět let po zmíněné biskupské vizitaci, patrně vlivem nadcházejících let probíhající první světové války a nepříznivé ekonomické situace, která vládla v době krátce po skončení válečných hrůz. Konečně v roce 1922 byl do Omleničky přizván rakouský malíř a autor již předešlé freskové výzdoby blanského kostela Peter Helming z Attnang – Puchheimu. Tento umělec zhotovil výmalbu kleneb omlenického svatostánku v období od 3. července do 25. července. Kromě kostela zde vytvořil i malířskou výzdobu fary. Potřebný materiál pro práci Peteru Helmingerovi (lešení, barvy, vápno a veškerý malířský materiál) zajistil vyšebrodský klášter jakožto patron zdejšího kostela a farnosti. Malíři při práci pomáhali dva zedníci. Podle záznamu ve farní matrice činil Helmingerův honorář za vyhotovení malířské výzdoby chrámového vnitřku a fary celkem 486 Korun československých a každý z jeho dvou zednických pomocníků obdržel za práci 285 Korun československých. Kromě maleb v kostele Peter Helming z Attnang – Puchheimu v tomtéž roce 1922 vykonal obnovu oltáře Panny Marie Bolestné ve dnech 16. října až 2. listopadu a postříbřil protější oltář Nejsvětějšího Srdce Páně. Za renovaci jižního oltáře Panny Marie Bolestné dostal zapláceno 536 Korun československých a 40 halířů, za postříbření severního oltáře Nejsvětějšího Srdce Páně potom obdržel 705 Korun československých a 40 halířů. V následujícím roce 1923 Helming z Attnang dokončil celkovou obnovu severního oltáře, na kterém pracoval koncem dubna toho roku za částku 594 Korun československých a 40 halířů.³⁷²

³⁶⁹ <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 14. 7. 2023), s. 24.

³⁷⁰ Tamtéž.

³⁷¹ HALÁČKOVÁ, Eva. *Kostel sv. Jiří v Blansku u Kaplice: historie objektu a jeho vybavení* [online]. České Budějovice, 2018 [cit. 2023-06-18]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/i88dq8/>. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. s. 31.

³⁷² <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 14. 7. 2023), s. 23.

Teď je ale třeba se vrátit zpět k samotným malbám omlenického svatostánku. V klenbě presbytáře se nachází výjev Poslední večeře Páně, který zde byl umístěn záměrně, protože každá mše ve své podstatě je připomínkou této novozákonní události a katoličtí křesťané věří, že během sloužení mše svaté se nekrvavým způsobem uskutečňuje Kristova oběť na Kalvárii.³⁷³ Po pravé čestnější straně výjevu Poslední večeře Páně je v oválném štukovém rámci zasazen obraz sv. Martina, který zde podle známé legendy podává polovinu svého vojenského pláště nahému žebrákovi, aby jej v chladném počasí zahřál. Jeho protějšek z opačné strany presbytáře tvoří malba s námětem sv. Jana Nepomuckého zpovídajícího královnu Žofii, protože podle již zmíněného legendárního pojetí byl umučen za zachování královnina zpovědního tajemství. Oba světci, jak sv. Martin, tak i sv. Jan Nepomucký byli zde patrně zvoleni z toho důvodu, že to byli zároveň patroni omlenického duchovního správce z doby vzniku maleb a to cisterciáka P. Martina Maxe, který jméno Martin přijal jako řádové, avšak původním křestním jménem byl Jan. Oba náměty poukazují na skutky křesťanského milosrdenství. Svatý Martin odívající žebráka znázorňuje skutek tělesného milosrdenství, zatímco svatý Jan Nepomucký udělující svátost zpovědi koná skutek duchovního milosrdenství.³⁷⁴ V klenbě chrámové lodi v přední části mezi bočními oltáři je vypodobněna scéna Korunovace Panny Marie Nejsvětější trojicí. Celou kompozici Panny Marie a všech tří božských osob obklopují andělé, z nichž jsou dva klečící vepředu a zbývající dva stojí vzadu. V menších štukových rámcích ze všech čtyř stran ústřední malby se nacházejí zpodobnění mužských světeckých postav. V horním pravém rohu poblíž sakristie najdeme svatého Šebestiána, dole vpravo oblíbeného světce venkovských oblastí, patrona dobytka sv. Linharta. Oba byli vzýváni jako ochránci před nakažlivými onemocněními, Svatý Šebestián u lidí, zatímco svatý Linhart byl patronem zdraví dobytka. Vlevo nahoře je znázorněn svatý Antonín Paduánský, patron rodinného života, kterého lze poznat podle hnědého mnišského hábitu a jeho obvyklých atributů lilie a Ježíška, kterého drží v náručí a jako poslední vlevo dole blíže ke kazatelně se nachází svatý Florián. Svatý Antonín Paduánský a svatý Florián byli tradičně vzýváni jako ochránci před požáry.³⁷⁵

Uprostřed chrámové lodi byl vymalován výjev Svaté rodiny při práci v Nazaretu. Svatý Josef s Ježíšem zde konají jakožto tesaři práci se dřevem, zatímco Panna Maria přede nitě, aby z nich mohla později ušít domácí oděvy. Obraz Svaté Rodiny při práci obklopují opět z každé strany menší zpodobnění světeckých postav, ale na rozdíl od předchozího případu ze přední části lodi, jsou zde pouze ženy. Po pravé čestnější straně se nacházejí svatá Anna s malou pannou Marií nahoře a dole po stejné straně najdeme zase sv. Barboru. Jejich protějšky z levé strany tvoří babička knížete Václava a patronka českých zemí svatá Ludmila, kterou poznáme podle jejího knížecího oděvu a šátku, kterým byla usmrcena, a řeholnice sv. Juliána z Falconieri. Poslední dva výjevy se nacházejí v klenbě krucht a jsou to z pravé strany patronka hudebníků svatá Cecílie a z levé strany svatá Terezie z Ávily.³⁷⁶ Pod kruchtou se nachází ještě jeden malířský výjev a to Kristus jako dobrý pastýř, který pochází až z roku 1932 a na rozdíl od ostatních maleb, tento není dílem Petera Helmingera z Attnangu – Puchheimu,

³⁷³ Pavla Stuchlá, 300. výročí vysvěcení kostela v Omleničce, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (audiozáznam přednášky).

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ Viz. Stuchlá, pozn. č. 372.

³⁷⁶ Tamtéž.

nýbrž českého malíře Oskara Hoffmanna z Rychnova u Jablonce nad Nisou, za který mu byla vyplacena částka ve výši 700 Korun československých.³⁷⁷

Nástěnné malby v klenbě interiéru od Petera Helmingera z Attnangu – Puchheimu, přestože pocházejí až z doby daleko mladší, než je stavba kostela samotná, jeho celkovou výtvarnou a estetickou hodnotu nesnížil, ba naopak, dodali chrámovému interiéru určitý zajímavý ráz. Malířská výzdoba na dobu svého vzniku v první polovině 20. století působí poněkud archaicky, ale díky tomu lépe do barokního interiéru zapadá a vytváří s ním pozoruhodný celek.

³⁷⁷ <http://farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 14. 7. 2023), s. 33.

17. Ostatní vybavení kostela

Kostel sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné obsahuje kromě nepůvodních oltářů darovaných vyšebrodským klášteřem, kazatelny, nástropních maleb a varhan ještě řadu předmětů sloužících také pro jeho bohoslužebný provoz, které shrnu v této předposlední kapitole. Z vnitřního vybavení si zasluhuje zvláštní pozornost kupříkladu barokní dřevěná křtitelnice mramorovaná s kanelovanou mísou, na jejímž víku stojí sousoší znázorňující křest Páně svatým Janem Křtitelem.

Dále zde najdeme cyklus obrazů s jednotlivými zastaveními křížové cesty, který byl pro interiér omlenického kostela pořízen v roce 1781 za finanční podpory dárců místní farnosti. S pořízením obrazů křížové cesty byla tehdy provázáno zřízení zvláštní fundace, ze které měly být hrazeny prostředky zajišťující jejich údržbu a také pobožnosti se zastaveními křížové cesty, které se se měly vykonávat v kostele pravidelně před bohoslužbami, a to každou první neděli v měsíci.³⁷⁸ Barokní sochu sv. Václava se zlacenou polychromií a jeho protějšek sochu sv. Josefa s Ježíškem patrně z počátku 20. století. Zmiňovaná socha sv. Václava na barokním podstavci ale není tou sochou, která byla původní součástí středu severního oltáře, dnes zasvěcenému Nejsvětějšímu Srdci Páně, o kterém píše již 11. kapitola v této práci, nýbrž pochází ze zrušeného kostela v Kapličkách nedaleko Vyššího Brodu.³⁷⁹

Nachází se zde monstrance a další součásti bohoslužebného náčiní, které byly pro kostel pořízeny až v první polovině 20. století, jak o tom vypovídají záznamy z farní kroniky. Dnešní monstrance byla pro farnost pořízena teprve až v roce 1921, kdy ji její patron vyšebrodský klášter v dubnu toho roku koupil prostřednictvím kaplana z Hořic na Šumavě ze Štýrského Hradce v ceně 15 tisíc rakouských korun. Peněžní náklady na koupi nové monstrance se ale vyšplhaly na celkovou sumu 1864 korun a 80 haléřů. Zápis v kronice rovněž informuje, že pořízení monstrance podpořil částkou 600 korun místní kulturní svaz Němců, který daroval výnos z divadelních her katolického národního spolku a zbytek nákladů byl uhrazen dary od různých dobrodinců. Pořízení nové monstrance bylo nutné, protože ta předchozí byla v prosinci předchozího roku 1920 uloupena spolu s ciboriem a patenou, které byly také v uvedeném roce 1921 nahrazeny. Nové ciborium a patenu farnost nechala zhotovit u umělecké firmy Spak ze Štýrského Hradce a cena za jejich pořízení činila 3 900 rakouských korun (v přepočtu 612 korun československých). Obnos na jejich pořízení darovali místní dobrodinci. Avšak tyto ukradené předměty byly posléze nalezeny a vráceny farnosti.³⁸⁰

Za povšimnutí stojí také zvony, které ale nejsou původní, nýbrž nacházejí se zde až od 50. let 20. století, kdy byly do Omleničky přivezeny ze zrušeného kostela v Kapličkách.³⁸¹ Původní větší zvon pocházel ze zvonařské dílny Silvia Creuze z Lince a byl ulit v roce 1720.³⁸² Do současné doby se však nedochoval, protože byl zrekvírován pro vojenské účely v průběhu první světové války v roce 1917.³⁸³ Soupis současných zvonů byl provedený dne 28. února 1966 a farní matrika uvádí, že se jedná o tyto: V tomto roce byl proveden 28. února soupis

³⁷⁸ Pavla Stuchlá, *Z dějin kostela a farnosti Omlenice*, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden, s. 4.

³⁷⁹ <https://www.omlenice.cz/kostel-v-omlenicce> (vyhledáno 27. 7. 2023).

³⁸⁰ <http://www.farnostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 27. 7. 2023).

³⁸¹ Viz. Stuchlá, s. 6.

³⁸² Viz. Stuchlá, s. 3.

³⁸³ Viz. pozn. č. 381.

zvonů: první velký zvon má průměr 0, 84 m, na výšku měří 0, 80 m a váží 300 kilogramů. Podle nápisu pochází z roku 1590. Druhý současný menší zvon ve věži omleničského kostela je mnohem mladší než první zvon, odlit byl v Linci v roce 1868 a nese figurální výzdobu s vypoodobněním svatého Josefa, svatého Antonína Paduánského, Madonny, svatého Františka Serafínského a neidentifikovaného světce s lopatou. Jeho průměr byl vypočten na 46,5 centimetrů, výška na 45 centimetrů a jeho váha činí rovných 70 kilogramů. V soupisu obou zvonů se uvádí, že mají jejich hlava je dřevěná.³⁸⁴

Na posledním místě je třeba uvést kostelní lavice, které byly do Omleničky přivezeny v roce 1971 a pocházejí z českobudějovické katedrály sv. Mikuláše, o dva roky později byly provedeny úpravy v presbytáři v duchu směrnic 2. vatikánského koncilu.³⁸⁵ Patří sem především vytvoření nové oltářní menzy, který byla vytvořena z původní mramorové mřížky oddělující kněžiště od chrámové lodi. Také byl pořízen ambon, který po druhém vatikánském koncilu nahradil funkci kazatelny. Ambon v Omleničce byl zhotoven z mramoru darovaného taktéž českobudějovickou katedrálou v 70. letech 20. století.³⁸⁶

<http://www.famostkaplice.cz/KRONIKA.htm> (vyhledáno 27. 7. 2023)

³⁸⁵ Viz. pozn. 381.

³⁸⁶ Pavla Stuchlá, *300. výročí kostela v Omleničce*, Římskokatolická farnost Kaplice 2022, (audiozáznam přednášky).

18. Závěr – zhodnocení omlenického kostela v kontextu jihočeského baroka

Diplomová práce na téma kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce se pokusila vystihnout historii této stavby, zhodnotit ji z její umělecko-historické stránky a v neposlední řadě dílo zasadit do kontextu tvorby jejího autora, kterým byl významný hornorakouský architekt období vrcholného baroka Johann Michael Prunner a zasadit ji do kontextu doby vzniku této památky, tedy do 1. poloviny 18. století. Byla to doba, kdy v habsburské monarchii, které byly země Koruny české součástí, probíhala poslední fáze procesu rekatolizace započatá již v době po bitvě na Bílé Hoře v roce 1620, kdy museli všichni obyvatelé rakouské monarchie včetně zemí Koruny české, kteří byli dosud příslušníci nekatolických, přesněji řečeno protestantských konfesí (utrakvisté, čeští bratři, luteráni, kalvinisté apod.) konvertovat ke katolické církvi podle zákona „Cuius region, eius religion,“ do češtiny překládané jako „Čí země, toho náboženství,“.³⁸⁷ Tento zákon se týkal všech vrstev a stavů společnosti, jak poddaných, tak šlechty, z nichž řada musela emigrovat a jejich místa nahradily katolické aristokratické rody přicházející ze zahraničí. V jihočeském prostředí se jedná zvláště o rod Buquoyů pocházející z Francie z hrabství Artois³⁸⁸, který přišel do Čech ještě během třicetileté války v osobě císařského generála Karla Bonaventury Buquoye³⁸⁹ a získal zde rozsáhlé majetky, mezi nimi i panství Nové Hradky, pod jehož patronát spadal i statek Omleničce se svoji místní částí Omleničkou, kterou jako své letní sídlo v roce 1707 zakoupil manželský pár Jan Antonín František hrabě Nütz z Wartenberka a Eva Františka Nützová z Wartenberka rozená Spindlerová z Hoffeg a nechali zde vybudovat reprezentační středisko zahrnující přestavbu dosavadní původně středověké a renesančně upravené tvrze do podoby barokního zámku, rozšíření zázemí pro lázeňské hosty, neboť v Omleničce se nacházely proslulé lázně s vodou tzv. Ladislavova pramene a především stavbu kostela a s ním zřízení řádné farní fundace.

S tématem aristokracie, respektive jejími aktivitami na poli umělecké reprezentace v době baroka se práce zabývala v samostatné kapitole. V té se pokusila obsáhnout v kostce významné šlechtické rody a jednotlivce, kteří se zasloužili o vznik řady architektonických, sochařských a malířských děl v období po Bitvě na Bílé Hoře až do poloviny 18. století, kdy se v českých zemích bohatě rozvíjela barokní kultura a umění. Mezi nimi byl zde jako první představen generalissimus císařských vojsk Albrecht z Valdštejna, jenž nabyl díky svému obratnému podnikatelskému duchu v období třicetileté války velké jmění, ze kterého mohl financovat vznik řady uměleckých počinů raného barokního slohu u nás. Na jeho úsilí v oblasti šlechtické reprezentace zahrnující jak mecenášství uměleckých děl, tak i sběratelství navazovaly postupně další příslušníci urozených vrstev společnosti pobývajících v této době v zemích Koruny české. Mezi nimi zvláště vynikal současníkem stavebníka omlenického kostela hraběte Nütze z Wartenberka, kterým byl známý mecenáš ve východočeském Kuksu František Antonín hrabě Špork. V jihočeském prostředí v období baroka působily rody Eggenbergů v Českém Krumlově po celé 17. století až do svého zániku v roce 1719, posléze Schwarzenbergové a již zmínění Buquoyové na panství Nové Hradky. Historie kostela v Omleničce je neodmyslitelně spjata jak s kultem Panny Marie Bolestné, tak i s kultem sv. Jana Nepomuckého, který byl v roce 1921 církví oficiálně prohlášený za blahoslaveného a o osm let později i za svatořečeného. Tomuto českému mučedníkovi

³⁸⁷ Viz. pozn. 24.

³⁸⁸ Viz. pozn. 92.

³⁸⁹ Tamtéž

z konce 14. století byla v období baroka zasvěcena řada kostelů a kaplí. Na jeho počest se také stavěly sochy v téměř každém městě, městečku i vsi po celém území zemí Koruny české. Jeho kult pronikl i daleko za hranicemi českých zemí a rakouské monarchie. Tato diplomová práce se snažila vystihnout původ, důvody vzniku a nebývalou oblíbenost kultu sv. Jana Nepomuckého v 17. a 18. století, mezi které patřila snaha katolické církve i světské vrchnosti vytlačit z povědomí širokých vrstev obyvatelstva českých zemí vzpomínku na jiného Jana pozdního českého středověku, na Mistra Jana Husa, jehož kult byl v doposud u převážně protestantského obyvatelstva s hluboce zakořeněnou tradicí husitského hnutí velmi rozšířený.

Také druhé zasvěcení kostela v Omleničce – Panně Marii Bolestné je zde věnováno samostatné pojednání. S barokní kulturou a uměním se silně váže mariánský kult, který byl také jednou ze zbraní protireformace, neboť protestantské konfese na rozdíl od katolické církve uctívání Matky Boží Panny Marie neuznávali. Po celé 17. a 18. století vyrůstalo množství sakrálních staveb zasvěcených právě Panně Marii, především kostely na poutních místech. S hojně prosazovaným kultem Panny Marie v církevní architektuře souvisí i nový fenomén, který přišel do českých zemích v době pobělohorské – loretánské kaple, z nichž nejslavnější je pražská Loreta na Hradčanech postavená za podpory Lobkoviců, její předchůdce v Mikulově postavený na popud rodu Ditrichsteinů. V jihočeském prostředí se se stavbou loretánské kaple setkáme v Římově díky iniciativě českokrumlovských jezuitů z poloviny 17. století.³⁹⁰ Kult Panny Marie souvisí především s oblibou poutních míst, protože poutnictví neodmyslitelně patřilo k barokní katolické zbožnosti. Často se jednalo o místa, kde podle tradice docházelo k zázračným uzdravením. V jižních Čechách se jedná především o poutní kostel Panny Marie Těšitelky na Dobré vodě u Nových Hradů postavený počátkem 18. století z iniciativy Buquoyů, nebo kostel Panny Marie Bolestné na Dobré Vodě u Českých Budějovic ze 30. let 18. století postavený podle návrhu Kiliána Ignáce Dietzenhofera. Zasvěcení Panně Marii Bolestné nesla i původní omlenická zámecká kaple hrabat Nützů, ve které se nacházela daleko starší socha omlenické piety, která je dnes součástí jižního bočního oltáře v kostele v Omleničce. Patronát Panny Marie Bolestné se později přenesl i na nově zbudovaný omlenický farní kostel, než jej zastínil jeho druhý patron sv. Jan Nepomucký. Kapitola věnovaná tomuto speciálnímu typu mariánského kultu se snažila jej představit z hlediska její ikonografie, původu a důvodu jeho oblíbenosti mezi věřícími v barokní době. S tím úzce souvisí již výše zmíněná existence lázní v Omleničce, pro jejichž pacienty měla Panna Maria Bolestná představovat mocnou nebeskou přímluvkyni v prosbách za uzdravení.

Kostel Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce je dílem představitele dynamického (radikálního proudu) vrcholného baroka architekta Johanna Michala Prunnera z Lince, žáka slavného vídeňského umělce Johanna Lukase von Hildebrandta. Johann Michael Prunner byl činný v 1. polovině 18. století především v rodném Linci, ale i jinde na území Horních Rakous a také v sousedním Bavorsku, především v Pasově a v Řezně, jak ukazují četné příklady jeho staveb v samostatné kapitole pojednávající o životě a díle autora omlenické stavby. Prunner dosáhl ve své době jako architekt značného uznání mezi církevními a aristokratickými stavebníky, a to byl zřejmě důvod proč se majitel šlechtického statku Omlenička Jan Antonín František hrabě Nütz z Wartenberka rozhodl zvolit právě tohoto tvůrce pro vlastní záměr vybudování nového svatostánku, který by vhodně

³⁹⁰ <http://www.farnostrimov.cz/historie.html> (vyhledáno 27. 7. 2023).

reprezentoval svého mecenáše. Kostel měl sloužit pro duchovní potřeby nejen hraběcích manželů Nützových, jejich rodinným příslušníkům a služebnictvu, jako předešlá zámecká kaple, ale i poddaným z Omlenice, širokého okolí, a zvláště lázeňským hostům.

Předchůdkyně současného kostela zámecká kaple Panny Marie Bolestné totiž podle řádné mešní licence byla určena pouze pro majitele statku, jejich nejbližších příbuzných a sloužícím v tamním zámku. S přibývajícím množstvím příchozích věřících především z řad pacientů zdejších lázní se ukázalo jako nutnost postavit zde nový svatostánek a zřídit pro něho řádnou farní fundaci, která by Omleničku vyjmula z dosavadní správy farnosti v Kaplici. V kapitole věnované historii omleničského kostela jsem se snažila dokázat, že to byl značně dlouhý a komplikovaný proces trvající takřka čtvrt století trvající proces, který byl ale úspěšně završen vznikem samostatné farní správy v Omleničce, trvající až do 70. let 20. století a zanikající v roce 2019, kdy byla Omleničská farnost opět přičleněna ke Kaplici.

Tato diplomová práce také představuje omleničský kostel nejen z hlediska jeho historie, ale také z jeho umělecké a architektonické stránky. V samostatných kapitolách jsem se pokusila popsat jeho exteriér, interiér a vytvořit srovnání s celkovou tvorbou Johanna Michaela Prunnera. Architektura kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce nese řadu prvků typických právě pro dílo Johanna Michaela Prunnera. Ohledně exteriéru byly nalezeny shodné znaky s množstvím sakrálních i profánních realizací v Horním Rakousku a v Bavorsku, které Prunner navrhoval v době před svým působením v Omleničce v letech 1719–1722, tak i v pozdějších letech. Také interiér je dobrou ukázkou Prunnerova díla díky svému barokně-dynamickému pojetí chrámového prostoru, na kterém se podílí hlavně placková klenba, prolamované stěny, členění a předsunutí chrámové kruchty.

V kapitolách věnovaných vnitřnímu zařízení chrámu, jsem opakovaně poukazovala na vztah mezi Omleničkou a cisterciáckým klášterem v nedalekém Vyšším Brodě, který se stal ve druhé polovině 18. století majitelem místního statku a zároveň patronem kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého, poté kdy poslední urozená majitelka hraběnka Marie Dominika Kajetána z Thürheimu statek klášteru prodala. Vyšebrodští cisterciáci zajišťovali jak duchovní správu svěřené omleničské farnosti s přifařenými obcemi, tak i péči o kostel samotný včetně oprav jeho vnějšku i vnitřku. Na tomto místě bylo potřebné čtenářům představit zajímavou skutečnost ohledně současného mobiliáře, který až na ojedinělé výjimky není původní, nýbrž byl dovezený v roce 1878 z Vyššího Brodu, kde tvořil součást liturgického prostoru tamního konventního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Avšak ve druhé polovině 19. století jej tehdejší představený P. Leopold Wackarž vyhodnotil jako již zastaralý. Rozhodl se proto celkem tři barokní oltáře z klášterního kostela odstranit a nahradit je v duchu doby vybavením novogotickým.

Opatův záměr ale znamenal skvělou příležitost pro kostel v Omleničce, jehož původní oltáře z dílny vídeňského řezbáře a sochaře Johanna Ferdinanda Robotze (Rapotze) již podléhaly neodvratné zkáze. Kostel proto obdržel darem celkem tři oltáře – hlavní oltář sv. Jana Nepomuckého, severní boční oltář sv. Václava (dnes Nejsvětějšího Srdce Páně) a jižní oltář sv. Máří Magdaleny (dnes Panny Marie Bolestné). Tyto oltáře na svém novém místě vhodně zapadly a staly se důstojnou náhradou za své předchůdce. V pojednáních o oltářích jsem se také snažila vzhledem k jejich původu nacházet znaky identifikující jeho určení pro cisterciácký vyšebrodský klášter, sem patří erby opatů umístěné na predelách vedlejších a na menze hlavního oltáře i malířská a sochařská výzdoba (sochy řádových světců a vyobrazení cisterciáků na obraze antipedia jižního oltáře. V průběhu následujících desetiletí po svém

příjezdu do Omleničky oltáře prošli renovací, změnou zasvěcení i malířské a sochařské výzdoby. Nejprve byl pořízen nový obraz pro střed hlavního oltáře s námětem titulárního světce sv. Jana Nepomuckého s anděly, který v roce 1813 namaloval rakouský malíř F. O. Staubmann. Počátkem 20. století zmíněný hlavní oltář dostal novou sochu zobrazující zakladatele cisterciáckého řádu sv. Bernarda z Clarveux. Zůstal však zde původní obraz v nástavci se znázorněním Panny Marie Staroboleslavské a socha druhého řádového světce cisterciáků sv. Benedikta z Nursie. Obraz Panny Marie Staroboleslavské je, jak ukázala kapitola věnovaná hlavnímu oltáři, dalším ikonografickým typem příhodným pro umění v období baroka, neboť se vztahuje k tradici Staroboleslavského Palladia, které podle legendy nosil český zemský patron kníže Václav a úctu k němu choval i samotný Jan Nepomucký, patron omlenického kostela. Zbývající dva vedlejší oltáře si na rozdíl od hlavního oltáře neponechaly svá původní zasvěcení. Patronát zemského světce knížete Václava severního oltáře po méně čestné epištolní straně byl změněn na samém počátku 20. století na patronát Nejsvětějšího Srdce Páně, kultu zaměřenou na samotnou osobu Ježíše Krista, který měl své kořeny již ve středověku, rozvíjel se v období baroka, ale největší rozmach zažíval až ve druhé polovině 19. století a počátku 20. století. Z tohoto důvodu byla vyměněna původní barokní socha sv. Václava tvořící střed severního oltáře za dnešní sochu Ježíše Krista s planoucím srdcem, jež však do barokní chrámové architektury vhodně nezapadla. Jeho protějšek po čestné evangelijní straně zasvěcený původní patronce kostela i předchozí zámecké kaple Panně Marii Bolestné dopadl o z umělecko-historického o něco lépe, neboť jeho střed zaplňuje socha omlenické Piety, která tvořila původní součást vybavení zdejšího chrámu a pravděpodobně pochází ještě ze zámecké kaple. Předtím byl jižní oltář zasvěcený sv. Máří Magdaléně a měl ve svém středu sochu této novozákonní světice.

S oltářem Panny Marie Bolestné a se sochou omlenické Piety je provázáno téma kultu Panny Marie Bolestné, který byl čtenářům v této práci také představen. Kult Panny Marie Bolestné patřil v období baroka rozšířeným mariánským kultem a byl oblíbený u širokých vrstev tehdejší společnosti, protože umožňoval lidem v těžkých životních situacích ztotožnění se s Matkou Boží a duchovně spojovat své vlastní utrpení s jejím po ztrátě jediného dítěte. Panně Marii Bolestné se svěřovali zvláště nemocní, kteří doufali v její mocnou přímluvu za uzdravení. Z tohoto důvodu byl právě Panně Marii Bolestné zasvěcen kostel v Omleničce a před ním její patronát nesla i dnes zaniklá zámecká kaple, protože Omlenička byla vyhledávaným místem díky lázním s léčivým pramenem. V těchto lázních našel navrácení svého zdraví i sám autor nově zbudovaného svatostánku Johann Michael Prunner, který zřejmě svoji práci zde chápal i jako svého druhu votivní dar za obdrženou milost.

Samostatné pojednání bylo v této práci věnováno také kazatelně, která je dobrou ukázkou pozdě barokního řezbářství ze 70. let 18. věku a upomíná na patrony kostela díky vyobrazeným erbům na poprsí a klobouku. Jsou tu zde erby patřící dalším majitelům omlenického statku z 18. století Josefu Gundakarovi hraběti z Türheimu a jeho manželce Marii Dominice Kajetáně z Türheimu rozené von Hagen zu Allensteig. O dalším zbývajícím zařízení omlenického svatostánku, kam se řadí varhany, křtitelnice, zvony, křížová cesta pořízena v roce 1781, sochy v chrámové lodi sv. Václava a sv. Josefa, kříž v presbytáři a bohoslužebné náčiní, jsem se blíže rozepisovala ve dvou závěrečných kapitolách. Důležitý prostor dostaly i nástrovní freskové malby od Petera Helmingera z Altnang-Pucheimu, pocházející až z 20. let 20. století, které tu navzdory svému novodobému původu vytvářejí výtvarně zajímavý a nerušivý celek spolu se štukovou výzdobou kleneb a klenebních pasů.

Na závěr své práce je třeba dodat, že ačkoliv kostel sv. Jana Nepomuckého a Panny Marie Bolestné nedosáhl ani zdaleka takového věhlasu u odborné i laické veřejnosti, o čemž ostatně vypovídá i nedostatek odborné literatury, která by se touto stavbou zabývala, nepochybně se řadí k významným památkám vrcholně barokní sakrální architektury 1. poloviny 18. století v jihočeském regionu. Již v této práci výše zmíněný stavební historik Ing. Jan Muk koncem 60. let minulého století během stavebně historického průzkumu zdejšího zámku omlenický kostel vyhodnotil jako vynikající příklad venkovské barokní architektury jak z hlediska exteriéru, tak i z hlediska jeho vnitřního vybavení.³⁹¹ Spolu s řadou jiných architektonických skvostů tohoto období v jižních Čechách, mezi nimi je třeba jmenovat především kostel Panny Marie Bolestné na Dobré vodě u Českých Budějovic, kostel Panny Marie Bolestné na Dobré vodě u Nových hradů, poutní kostel Nejsvětější Trojice u Trhových Svinů, kostel Obětování Panny Marie v Klokotech u Tábora a řadou jiných, vytváří významné dominanty jihočeské krajiny a podílejí se na jejím malebném rázu, který je dědictvím právě doby baroka. Kostel v Omleničce hraje dodnes významnou roli pro zdejší obec, její okolí, a především pro komunitu místních farníků. Přestože omlenická farnost jako samostatná jednotka po 280 letech své existence na konci roku 2019 již zanikla, kostel stále představuje významné duchovní a kulturní centrum, neboť se zde konají pravidelné bohoslužby, koncerty a také se zde setkávají někdejší německy mluvící rodáci s místními i kaplickými farníky během každoroční pouti, konané v období svátku patrona kostela sv. Jana Nepomuckého (16. května), ale i při jiných slavnostních příležitostech, včetně oslav 300. výročí vysvěcení chrámu, konaném na podzim roku 2022.³⁹²

³⁹¹ Stuchlá Pavla, *Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice*, Setkání 2022, č.10, s. 18–19.

³⁹² Tamtéž.

19. Seznam literatury a pramenů

- CECHNER, Antonín, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Kaplickém, Praha 1921.
- POCHE, Emanuel a kol: Umělecké Čech. Sv. 2 (K–O). Praha 1978
- MACEK, Petr, BACHTÍK Jakub, BIEGEL, Richard, Barokní architektura v Čechách, Praha Karolinum 2015.
- BĚLINA, Pavel, KAŠE, Jiří, MIKULEC, Jiří, VESELÁ Irena, VLNAS, Vít, Velké dějiny zemí Koruny české, svazek IX. 1683–1740. Praha; Litomyšl: Paseka 2011.
- LOUTHAN, Howard, Obracení Čech na víru, aneb, Rekatolizace po dobrém a po zlém, Praha: Rybka 2011.
- VLKOVÁ, Markéta, Velké Losiny – žerotínský zámek v kontextu středoevropské renesanční architektury, Olomouc 2018. bakalářská práce, UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI.
- VLČEK, Pavel, Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha: Academia 2002.
- PREISS, Pavel, HORYNA, Mojmír, ZAHRADNÍK Pavel, Zámek Trója u Prahy: Dějiny, stavba, plastika a malba, Praha; Litomyšl: Paseka 2000.
- PREISS, Pavel, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Praha 2003.
- STUHLÁ, Pavla, Proces ustavování farnosti Omlenice aneb Od zámecké kaple k duchovní správě pro šlechtický statek Omlenička na Kaplicku (1715-1739), Prachatice: Zlatá stezka 23 1 2016.
- SEIBOLD, Gerhard, Die Grafen Nütz von Wartenburg im Spiegel der Ihnen Gewärten Standes erhebungen, Jahrbuch des Oberösterreichisches Musealvereines 2013.
- ČERVENKA, Vladimír, Heraldická aliance na kostele v Omleničce, Jihočeský Herald 2/2012.
- BURACHOVIČ, S. – WIESER S.: Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezku, Praha 2001.
- HAJER, Václav, Kaplický poutník, aneb Kaplickem ze všech stran, Kulturní a informační centrum Kaplice, vydání druhé, 2012.
- STUHLÁ, Pavla, Omlenický kostel, zvukový záznam přednášky k příležitosti, Římskokatolická farnost Kaplice, 2022.
- SEDLÁČEK, August, Hrady zámky a tvrze království českého, díl třetí, Praha: Argo 1994.
- STUHLÁ, Pavla, Z dějin kostela a farnosti Omlenice, Římskokatolická farnost Kaplice, rok neuveden.
- OMLENIČKA 300. výročí kostela Panny Marie Bolestné a sv. Jana Nepomuckého, Římskokatolická farnost Kaplice, 2022 (leták).
- MIKULEC, Jiří, Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích, Praha: Grada 2013.
- VLNAS, Vít, Jan Nepomucký, česká legenda, Praha; Litomyšl: Paseka 2013.
- HALL, James, Slovník námětů ve výtvarném umění, Praha: Mladá fronta 1991.
- VLNAS, Vít, Sláva barokní Čechie: Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století, Praha: Národní galerie 2001.
- ŠRONĚK, Michal, HORNÍČKOVÁ, Kateřina, IVANEGA Jan, Zbožnost, účelnost, reprezentace: Zařizování kostelů na schwarzenberských panstvích v 17. a 18. století, Jihočeská univerzita 2020.
- STUHLÁ, Pavla, Ke 300. výročí vysvěcení kostela Panny Marie a sv. Jana Nepomuckého v Omleničce u Kaplice, Setkání 2022.
- BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří, Letnice dvacátého století, druhý vatikánský koncil a české země, Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury 2012.

GRIMSCHITZ, Bruno, Johann Michael Prunner, Wien: Herold 1960.

RIZII, Georg, Wilhelm, Die Schlosskriche in Klein Umlowitz und Prunners künstlerische Herkunft. In: Derselbe: Zur Sakralarchitektur Johann Michael Prunners. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 32, 1979.

BRANIŠ, Josef, Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století: politický okres českobudějovický, Praha 1900.

PETRASOVÁ, Taťána, ŠVÁCHA, Rostislav, Dějiny umění v českých zemích 800-2000, Praha: Ústav dějin umění 2017.

TINKOVÁ, Daniela, Osvícenství v českých zemích I., formování moderního státu (1740-1792), Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2022.

ŠUTICOVÁ, Kristýna, Poutní kostel Panny Marie Bolestné v Dobré Vodě u Českých Budějovic, České Budějovice 2016, bakalářská práce.

BOROMEJSKÝ, Karel, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Kolínském, Praha 1897.

Poutní místa Brněnské diecéze. Vid. Biskupství Brněnské 2016.

NAŇKOVÁ, Věra, Dějiny českého výtvarného umění/Díl/II/2 od počátku renesance do závěru baroka, Praha: Academia 1989.

KALISTA, Zdeněk, České baroko, Praha 1941.

HALÁČKOVÁ, Eva, Kostel sv. Jiří v Blansku u Kaplice: Historie objektu a jeho vybavení, České Budějovice. 2018, bakalářská práce, Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta.

Národní archiv Praha SM N 9/1 Pozůstalost hr. Nytce na statku Omlenička 1742, 1743 kart. 1527.

Státní oblastní archiv Třeboň

SOKA ČR, Vikú Český Krumlov (F-5), VIII. 1: Zprávy o kanonických visitacích 1763-1784, kart. 16.

Cist. VBr., HA 18: Statek Omlenička, Num. I.: Pamětní kniha osob uzdravených při léčbě u zázračného pramene v Omleničce 1707-1729, kn. 6: shrnutí dvou téměř totožných zápisů na fol. 4 r-v a 7v.

Internetové odkazy

www.farnostkaplice.cz

<http://www.farnostkaplice.cz/info.html>

https://is.muni.cz/el/ped/jaro2008/De2BP_ORNO/um/CIRKEVNICH_RADY_V.pdf

<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Osv%C3%ADcenstv%C3%AD>

<https://braunuvbetlem.cz/cs/matyas-bernard-braun.html>

<http://farnostkaplice.cz/OMLENICE.html>

www.omlenice.cz

20. Obrazová příloha

Obr. Č. 1., Západní průčelí, foto: Římskokatolická farnost Kaplice

Obr. č. 2., Severní pohled, foto: Římskokatolická farnost Kaplice

Obr. č. 3., Západní průčelí s křížem, Foto: Římskokatolická farnost Kaplice

Obr č. 4. Portál západního průčelí, foto: Římskokatolická farnost Kaplice.

Obr. č. 4., Pohled do interiéru na hlavní oltář, Foto: Pavla Stuchlá.

Obr. č. 5. Pohled do chrámové lodi, Foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 6., Omlenická Pieta, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 7., Antependium jižního oltáře, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 8., pohled do presbitáře, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 9., Sv. Bernard na hlavním oltáři, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 10., historické nákresy, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 11., Sv. Václav, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 12., nástěnné malby, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 13., oratoř, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 14., oltář Nejsvětějšího Srdce Páně, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 15., oltář Panny Marie Bolestné, foto: Pavla Stuchlá

Obr. č. 16., kazatelna, foto: Pavla Stuchlá

